

Εθνικό και Καποδιστριακό Πανεπιστήμιο Αθηνών

Σχολή Επιστημών Υγείας

Ιατρική Σχολή

Πρόγραμμα Μεταπτυχιακών Σπουδών

«Ψυχική Υγεία Παιδιών και Εφήβων»

ΔΙΠΛΩΜΑΤΙΚΗ ΕΡΓΑΣΙΑ

**Δυνατότητες και Προβλήματα Ψυχικής Υγείας, Χρήση Ουσιών και
Ελεύθερος Χρόνος Μαθητών Γυμνασίου**

Τσεκούρα Αποστολία

A.M.: 20161313

Επιβλέπων: Κολαΐτης Γεράσιμος, Καθηγητής Παιδοψυχιατρικής ΕΚΠΑ

Τριμελής Εξεταστική Επιτροπή: Κολαΐτης Γεράσιμος, Καθηγητής ΕΚΠΑ

Μαλλιώρα Μένη, Καθηγήτρια ΕΚΠΑ

Παπανικολάου Αικατερίνη, Αναπληρώτρια

Καθηγήτρια ΕΚΠΑ

ΑΘΗΝΑ,

Μάρτιος, 2019

Εθνικό και Καποδιστριακό Πανεπιστήμιο Αθηνών

Σχολή Επιστημών Υγείας

Ιατρική Σχολή

Πρόγραμμα Μεταπτυχιακών Σπουδών

«Ψυχική Υγεία Παιδιών και Εφήβων»

ΔΙΠΛΩΜΑΤΙΚΗ ΕΡΓΑΣΙΑ

**Δυνατότητες και Προβλήματα Ψυχικής Υγείας, Χρήση Ουσιών και
Ελεύθερος Χρόνος Μαθητών Γυμνασίου**

Τσεκούρα Αποστολία

A.M.: 20161313

Επιβλέπων: Κολαΐτης Γεράσιμος, Καθηγητής Παιδοψυχιατρικής ΕΚΠΑ

Τριμελής Εξεταστική Επιτροπή: Κολαΐτης Γεράσιμος, Καθηγητής ΕΚΠΑ

Μαλλιώρα Μένη, Καθηγήτρια ΕΚΠΑ

Παπανικολάου Αικατερίνη, Αναπληρώτρια

Καθηγήτρια ΕΚΠΑ

ΑΘΗΝΑ,

Μάρτιος, 2019

Σημείωμα του Συγγραφέα

Το δοκίμιο αυτό αποτελεί διπλωματική εργασία που συντάχθηκε στα πλαίσια του Προγράμματος Μεταπτυχιακών Σπουδών «Ψυχική Υγεία και Ψυχιατρική Παιδιών και Εφήβων» του Τμήματος της Ιατρικής του Πανεπιστημίου Αθηνών και υποβλήθηκε τον Μάρτιο του 2019. Η συγγραφέας βεβαιώνει ότι το περιεχόμενο του παρόντος έργου συνιστά αποτέλεσμα προσωπικής εργασίας και ότι έχει γίνει η κατάλληλη αναφορά στην εργασία τρίτων, σύμφωνα με τους κανόνες της ακαδημαϊκής δεοντολογίας.

Περιεχόμενα

Ευχαριστίες	6
Περίληψη	7
Εισαγωγή	9
Θεωρητικό Υπόβαθρο	11
Δυνατότητες και Δυσκολίες Εφήβων.....	11
Προκοινωνικές Συμπεριφορές.....	11
Συναισθηματικές Δυσκολίες	14
Προβλήματα Συμπεριφοράς.....	16
Διαταραχή Ελλειμματικής Προσοχής –Υπερκινητικότητα (ΔΕΠ-Υ)	18
Προβλήματα με Συνομηλίκους	19
Χρήση Ουσιών	19
Χρήση Ουσιών και Προκοινωνική Συμπεριφορά	20
Χρήση Ουσιών και Συναισθηματικές Δυσκολίες.....	21
Χρήση Ουσιών και Προβλήματα Συμπεριφοράς.....	21
Χρήση Ουσιών και ΔΕΠ-Υ	22
Χρήση Ουσιών και Προβλήματα με Συνομηλίκους.....	23
Ελεύθερος Χρόνος	25
Ελεύθερος Χρόνος και Προκοινωνική Συμπεριφορά.....	26
Ελεύθερος Χρόνος και Συναισθηματικές Δυσκολίες	27
Ελεύθερος Χρόνος και Προβλήματα Συμπεριφοράς.....	28
Ελεύθερος Χρόνος και ΔΕΠ-Υ	29
Ελεύθερος Χρόνος και Προβλήματα με Συνομηλίκους	29
Ελεύθερος Χρόνος και Χρήση Ουσιών.....	29
Αναλυτική Περιγραφή Υποθέσεων με Σχήμα	32
Μεθοδολογία.....	33
Διαδικασία.....	33
Δείγμα	34
Εργαλεία.....	35
Στατιστική ανάλυση.....	37
Αποτελέσματα.....	38
Κλίμακα δυνατοτήτων και δυσκολιών (SDQ)	38
Χρήση ουσιών	38
Ελεύθερος χρόνος.....	39

Δυνατότητες και δυσκολίες (SDQ), χρήση ουσιών και ελεύθερος χρόνος	41
Συζήτηση	72
Δυνατότητες και δυσκολίες εφήβων και χρήση ουσιών	72
Δυνατότητες και δυσκολίες εφήβων και ελεύθερος χρόνος	74
Έλεγχος συγχυτικών παραγόντων	75
Χρήση ουσιών και ελεύθερος χρόνος.....	79
Πλεονεκτήματα της έρευνας.....	79
Περιορισμοί της έρευνας.....	80
Πρακτικές εφαρμογές της έρευνας.....	80
Προτάσεις για μελλοντικές έρευνες	81
Συμπεράσματα.....	82
Βιβλιογραφία	83

Ευχαριστίες

Κατά τη διάρκεια εκπόνησης της παρούσας μελέτης με βοήθησαν συγκεκριμένοι άνθρωποι τους οποίους νιώθω την ανάγκη να ευχαριστήσω. Αρχικά, θα ήθελα να ευχαριστήσω θερμά τον επιβλέποντα της διπλωματικής μου εργασίας, καθηγητή Παιδοψυχιατρικής κύριο Γεράσιμο Κολαΐτη, για τη βοήθεια, την στήριξη και την καθοδήγησή του τόσο κατά την εκπόνηση της διπλωματικής μου εργασίας όσο και καθ' όλη τη διάρκεια της φοίτησής μου στο Πρόγραμμα Μεταπτυχιακών Σπουδών «Ψυχική Υγεία και Ψυχιατρική Παιδιών και Εφήβων». Οι διαλέξεις, ο τρόπος διδασκαλίας και η επιστημονική του δραστηριότητα αποτέλεσαν ερέθισμα για την παρούσα έρευνα και κίνητρο για τη συνέχιση των σπουδών μου. Επιπλέον, οφείλω να ευχαριστήσω την κυρία Καλλιόπη Τριανταφύλλου, που με την πολύτιμη βοήθειά της και την υποστήριξή της καθ' όλη τη διάρκεια της συγγραφής της διπλωματικής μου εργασίας, συνέβαλε εποικοδομητικά στην προσπάθειά μου και την κυρία Χαρά Τζαβάρα για τη σημαντική βοήθεια και την καθοδήγησή της. Θα ήθελα, επίσης, να ευχαριστήσω τους φίλους μου και τους συνάδελφούς μου για την αγάπη, την στήριξη, την κατανόηση και την βοήθειά τους. Φυσικά, όλα αυτά δεν θα γίνονταν πραγματικότητα χωρίς την οικογένειά μου που με στηρίζει σε όλες μου τις επιλογές και ενισχύει την προσπάθειά μου να ικανοποιήσω τους στόχους μου.

Περίληψη

Η συμπεριφορά του ατόμου αποτελεί σημαντικό αντικείμενο μελέτης σε κάθε στάδιο ανάπτυξης, κυρίως στην εφηβεία, περίοδο κατά την οποία διαμορφώνονται δυνατότητες και παρουσιάζονται δυσκολίες που διέπουν τη μετέπειτα ζωή του. Σκοπός της παρούσας μελέτης είναι η συσχέτιση των συναισθηματικών δυσκολιών, των προβλημάτων διαγωγής και της χρήσης ουσιών με τον ελεύθερο χρόνο μαθητών Γυμνασίου. Η παρούσα έρευνα πραγματοποιήθηκε στα πλαίσια της διαπολιτισμικής διακρατικής σχολικής μελέτης «Eurasian Child Mental Health Study (EACMHS)», που αφορούσε την ψυχοκοινωνική ευεξία εφήβων. Οι συμμετέχοντες αποτέλεσαν το ελληνικό δείγμα που συλλέχθηκε στα πλαίσια του διακρατικού προγράμματος και αποτελούνταν από 1581 εφήβους, 737 αγόρια και 844 κορίτσια, μέσης ηλικίας 13,1 ετών. Χρησιμοποιήθηκαν η ελληνική έκδοση του «Ερωτηματολογίου Δυνατοτήτων και Δυσκολιών» και ερωτήσεις για τη χρήση ουσιών και τον ελεύθερο χρόνο, που κατασκευάστηκαν για τις ανάγκες της συγκεκριμένης έρευνας. Από την πολυπαραγοντική γραμμική παλινδρόμηση, φάνηκε ότι οι συμμετέχοντες που καταναλώναν συχνά αλκοόλ και έκαναν χρήση παράνομων ουσιών είχαν περισσότερα προβλήματα συγκριτικά με αυτούς που δεν έκαναν τις παραπάνω καταχρήσεις ($\beta = 2,17, SE = 0,32, p < 0,001$ και $\beta = 1,06, SE = 0,37, p < 0,001$, αντίστοιχα). Επίσης, όσοι αθλούνταν στον ελεύθερο χρόνο τους αντιμετώπιζαν λιγότερες δυσκολίες από αυτούς που δεν ασχολούνταν με κάποιο άθλημα ($\beta = -1,13, SE = 0,25, p < 0,001$). Φαίνεται να υπάρχει σημαντική συσχέτιση των δυσκολιών των εφήβων με τη χρήση ουσιών, καθιστώντας απαραίτητη την προαγωγή προγραμμάτων παρέμβασης, βασισμένων στην ποιοτική διαχείριση του ελεύθερου χρόνου.

Λέξεις-κλειδιά: μαθητές Γυμνασίου, δυνατότητες, δυσκολίες, χρήση ουσιών, ελεύθερος χρόνος

Abstract

Individual behavior has been a focal point of study in every developmental stage and especially in adolescence, a time period during which life-governing capacities are formed and difficulties are presented. The objective of the present study is to correlate emotional difficulties, conduct problems and substance use with the leisure of high school students. The present study was conducted in the frame of the intercultural transnational school study «Eurasian Child Mental Health Study (EACMHS)», which focused on adolescents' psychosocial wellbeing. The participants were the Greek sample collected in the context of the transnational program and consisted of 1581 teenagers, 737 boys and 844 girls, with an average age of 13,1 years. The greek version of the "Strengths and Difficulties Questionnaire" was used, as long as questions about substance use and leisure time, constructed for the needs of the current research. Linear regression analysis showed that participants who frequently consumed alcohol and used illegal substances had more problems than those who did not ($\beta = 2,17, SE = 0,32, p < 0,001$ and $\beta = 1,06, SE = 0,37, p < 0,001$, respectively). Also, those who were engaged with sports during their leisure time confronted less difficulties, compared to those who were not ($\beta = -1,13, SE = 0,25, p < 0,001$). There seems to be a significant correlation between adolescents' difficulties and substance use, which constitutes the promotion of intervention programs, based on quality management of leisure time, as imperative.

Keywords: High school students, capacities, difficulties, substance use, leisure time

Εισαγωγή

Η συμπεριφορά του ατόμου συγκεντρώνει το ενδιαφέρον της επιστημονικής κοινότητας καθώς ακολουθεί μία αναπτυξιακή πορεία που χαρακτηρίζεται από ορόσημα και κρίσιμες περιόδους. Ιδιαίτερα σημαντική περίοδο για τη διαμόρφωση της συμπεριφοράς του ατόμου συνιστά η εφηβεία, καθώς πολλές από τις δυνατότητες και τις δυσκολίες του, έχουν έναρξη στη συγκεκριμένη χρονική περίοδο και συνεχίζονται στην ενήλικη ζωή (Barrett, Katsiyannis, Zhang, & Zhang, 2014). Είναι σημαντικό να παρατηρείται η συμπεριφορά των εφήβων καθώς η έγκαιρη ανίχνευση των παρουσιαζόμενων δυσκολιών προάγει την αποτελεσματικότερη αντιμετώπισή τους και τον σχεδιασμό προγραμμάτων πρόληψης, προκειμένου να αποφευχθούν οι μακροπρόθεσμες επιπτώσεις τόσο σε ατομικό όσο και σε κοινωνικό επίπεδο (Atilola et al., 2017).

Ανάμεσα στις αναπτυξιακές αλλαγές που πραγματοποιούνται κατά την εφηβεία ιδιαίτερα σημαντική είναι η ανάπτυξη της κοινωνικο-γνωστικής λειτουργίας, που περιλαμβάνει την καλλιέργεια του ηθικού συλλογισμού, της ενσυναίσθησης και της κοινωνικής επίλυσης προβλημάτων (Crone & Dahl, 2012; Eisenberg & Spinrad, 2014). Η περίοδος της εφηβείας συνοδεύεται από την εμφάνιση δυσκολιών που εντοπίζονται τόσο σε συναισθηματικό όσο και σε επίπεδο συμπεριφοράς. Τα ποσοστά των συναισθηματικών δυσκολιών παρουσιάζουν μία ανοδική τάση στους εφήβους, με το άγχος και την κατάθλιψη να παρουσιάζουν τη μεγαλύτερη συχνότητα (Merikangas et al., 2010). Αύξηση παρατηρείται και στα προβλήματα συμπεριφοράς των εφήβων που περιλαμβάνουν προβλήματα διαγωγής, υπερκινητικότητα, δυσκολίες στις σχέσεις με τους συνομηλίκους, χρήση ουσιών (Hawkins et al., 2000).

Ο ελεύθερος χρόνος και οι συνεπαγόμενες ευκαιρίες κοινωνικοποίησης και καλλιέργειας θετικών συμπεριφορών μπορεί να διαδραματίσουν σημαντικό ρόλο,

δρώντας προστατευτικά απέναντι στην εκδήλωση αποκλίνουσων συμπεριφορών, όπως η χρήση ουσιών και τα προβλήματα διαγωγής (Bohnert & Garber, 2007). Από την ανασκόπηση της υπάρχουσας βιβλιογραφίας, φαίνεται ότι δεν υπάρχουν αρκετές έρευνες που να εξετάζουν τη σχέση των δυσκολιών των εφήβων με τη χρήση ουσιών και τον ελεύθερο χρόνο.

Σκοπός της παρούσας μελέτης είναι η συσχέτιση της προκοινωνικής συμπεριφοράς, των συναισθηματικών, των προβλημάτων διαγωγής και της χρήσης ουσιών με τον ελεύθερο χρόνο των συμμετεχόντων. Η διερεύνηση της παραπάνω σχέσης είναι σημαντική για τον σχεδιασμό προγραμμάτων πρόληψης βασισμένων στην ποιοτική χρήση του ελεύθερου χρόνου, η οποία μπορεί να συντελέσει στη μείωση των εμφανιζόμενων δυσκολιών προάγοντας έτσι την ευημερία τόσο του ατόμου όσο και του ευρύτερου κοινωνικού συνόλου.

Πρωτοτυπία της συγκεκριμένης έρευνας αποτελεί το γεγονός ότι ο ελεύθερος χρόνος θα διερευνηθεί στη συχνότητά του, στον τρόπο διαχείρισής του, και αν αυτός προκύπτει από προσωπική επιλογή, και όχι ως απλή συμμετοχή σε εξωσχολικές δραστηριότητες, στην οποία έχουν δώσει έμφαση οι περισσότερες έρευνες. Η παρούσα μελέτη εκπονείται στα πλαίσια διπλωματικής εργασίας για το Πρόγραμμα Μεταπτυχιακών Σπουδών «Ψυχική Υγεία και Ψυχιατρική Παιδιών και Εφήβων» της Ιατρικής Σχολής του Εθνικού και Καποδιστριακού Πανεπιστημίου Αθηνών, κατά το χειμερινό εξάμηνο του ακαδημαϊκού έτους 2018-2019. Αποτελεί τμήμα της έρευνας η οποία έχει πραγματοποιηθεί στα πλαίσια του διαπολιτισμικού και διακρατικού ερευνητικού προγράμματος για την ψυχοκοινωνική ευεξία των εφήβων, «Eurasian Child Mental Health System Study Group – EACMHS», το οποίο αποτελεί συγχρονική μελέτη της περιγραφικής επιδημιολογίας.

Θεωρητικό Υπόβαθρο

Δυνατότητες και Δυσκολίες Εφήβων

Η ψυχική υγεία δεν αναφέρεται απλά στην απουσία ψυχικής νόσου αλλά και στην ικανότητα του ατόμου να αλληλεπιδράσει με άλλους στον περιβάλλον του με έναν τρόπο που προάγει την καλύτερη ανάπτυξή του σε συναισθηματικό και γνωστικό επίπεδο μέσω της ανάπτυξης αποτελεσματικών στρατηγικών και κατάλληλων προκοινωνικών συμπεριφορών (Commonwealth Department of Health and Aged Care and Australian Institute of Health and Welfare, 1999). Η ψυχική υγεία ορίζεται, επίσης, ως μια κατάσταση ευημερίας στην οποία το άτομο συνειδητοποιεί τις δυνατότητές του να αντιμετωπίσει τις στρεσογόνες καταστάσεις, να εργαστεί παραγωγικά και να συνεισφέρει στο κοινωνικό σύνολο και στην οικογένειά του (World Health Organization. Mental Health Atlas, 2014).

Η Εθνική Έρευνα Ψυχικής Υγείας του 2015-2016 στην Ινδία έδειξε ότι το 7,3% του επιπολασμού της συνολικής ψυχιατρικής νοσηρότητας τοποθετείται στην ηλικιακή ομάδα των 13-17 ετών (Murthy, 2017). Η κακή ψυχική υγεία σχετίζεται σε μεγάλο βαθμό με ζητήματα όπως η χαμηλή αυτοεκτίμηση, μικρότερη συμμετοχή σε κοινωνικές δραστηριότητες, διάπραξη παραβατικών συμπεριφορών, χρήση ουσιών, προβλήματα συμπεριφοράς (World Health Organization. Mental Health Atlas, 2014). Η επιβάρυνση της λειτουργικότητας, το στίγμα, οι διακρίσεις και ο αυξημένος κίνδυνος πρόωρου θανάτου. που συνεπάγεται η επιβαρυνμένη ψυχική υγεία, επιδρά αρνητικά στην ευημερία της κοινωνίας σε κοινωνικό, οικονομικό και επίπεδο δημόσιας υγείας (Patel, Flisher, Hetrick, & McGorry, 2007).

Προκοινωνικές Συμπεριφορές. Η προκοινωνική συμπεριφορά σε συνδυασμό με την κοινωνικότητα συνιστούν τις δύο βασικές αλλά διακριτές διαστάσεις της κοινωνικής επάρκειας (Chen, Li, Li, Li, & Liu, 2000). Η προκοινωνική συμπεριφορά

αναφέρεται στην κινητοποίηση και στη δράση που προάγουν θετικές κοινωνικές αλληλεπιδράσεις (Asendorpf, 1990; Rydell, Hagekull, & Bohlin, 1997). Στις προκοινωνικές συμπεριφορές περιλαμβάνονται η βοήθεια για τους άλλους, η ικανότητα του ατόμου να μοιράζεται, το ενδιαφέρον, η ευγένεια, η φροντίδα, η ανάληψη ευθύνης για τους άλλους και οι δράσεις που έχουν ως στόχο να ενισχύσουν τους άλλους ή την ομάδα (Keltner, Kogan, Piff, & Saturn, 2014).

Στις προ-κοινωνικές συμπεριφορές περιλαμβάνονται επίσης, συμπεριφορές που έχουν ως στόχο να ωφελήσουν τους άλλους, όπως η εθελοντική δράση (Eisenberg & Spinrad, 2014). Οι Carlo και Randall (2002) πρότειναν ότι η αλtruιστική συμπεριφορά, δηλαδή η προσφορά βοήθειας σε κάποιον άλλο χωρίς την προσμονή και την αποκόμιση προσωπικού οφέλους και η ανώνυμη προσφορά βοήθειας συνιστούν τύπους προ-κοινωνικής συμπεριφοράς. Μία ακόμη μορφή προ-κοινωνικής συμπεριφοράς συνιστά η κοινωνική αίσθηση αυτο-αποτελεσματικότητας, δηλαδή η αντίληψη του ατόμου για το πόσο καλά αλληλεπιδρά με τους άλλους, για την ικανότητά του να συνάπτει φιλικές σχέσεις, να αντιμετωπίζει τις κοινωνικές διαμάχες και να συνεργάζεται αποτελεσματικά με τους άλλους (Bandura, 2001). Έφηβοι που παρουσιάζουν προκοινωνικές συμπεριφορές είναι ευαίσθητοι στις ανάγκες των άλλων και δείχνουν ενδιαφέρον για αυτούς. Η ικανότητα κατανόησης των κοινωνικών νορμών και προσδοκιών και η σύγκριση του υποκειμενικού συστήματος αξιών με αυτό των άλλων ατόμων είναι σημαντικά για την προκοινωνική ανάπτυξη (Eisenberg, 2015).

Επιπλέον, μελέτες έχουν δείξει ότι έφηβοι με υψηλά επίπεδα αυτο-αποτελεσματικότητας παρουσιάζουν τάση για προ-κοινωνικές συμπεριφορές, όπως η συνεργατικότητα, η προσφορά βοήθειας και το ενδιαφέρον για το καλό των άλλων (Bandura, 2001; Wentzel, 2014). Η κοινωνική αίσθηση αυτο-αποτελεσματικότητας

και η ανάπτυξη της ηθικής ταυτότητας συνιστούν σημαντικό προβλεπτικό παράγοντα για την εμφάνιση προ-κοινωνικής συμπεριφοράς (Carlo, 2014; Gibbs, 2014). Για παράδειγμα, ένας έφηβος με ώριμη ηθική σκέψη αλλά χαμηλή αίσθηση αυτο-αποτελεσματικότητας μπορεί να υπολείπεται της αυτοπεποίθησης ώστε να δράσει με προ-κοινωνικές συμπεριφορές (Gibbs, 2014).

Πολλοί ερευνητές εκτιμούν ότι η ηθική ταυτότητα διαπλάθεται και αφομοιώνεται από το άτομο κατά τη διάρκεια της εφηβείας (Hardy & Carlo, 2005; Moshman, 2011). Σύμφωνα με την κοινωνικο-γνωστική θεωρία, οι έφηβοι που παρουσιάζουν προκοινωνικές συμπεριφορές, κινητοποιούνται να ελέγξουν τις δυσλειτουργικές συμπεριφορές τους, προκειμένου να διατηρήσουν μία αίσθηση συνεκτικότητας του εαυτού τους (Carlo et al., 2014). Αυτοί οι έφηβοι είναι πιο πιθανό να αναζητούν την αλληλεπίδραση με συνομηλίκους που ενδυναμώνουν τις προκοινωνικές τους αξίες και να αποφεύγουν συνομηλίκους που επιδεικνύουν συμπεριφορές που αντιβαίνουν σε αυτές τις αξίες (Carlo et al., 2014). Επίσης, ερευνητικά δεδομένα υποστηρίζουν ότι οι προκοινωνικές συμπεριφορές σχετίζονται αρνητικά με προβλήματα συμπεριφοράς σε εφήβους (Padilla-Walker, Carlo, & Nielson, 2015).

Φαίνεται ότι οι έφηβοι με ανεπτυγμένη ηθική ταυτότητα είναι πιο πιθανό να εμπλακούν σε προκοινωνικές συμπεριφορές, όπως να βοηθήσουν άτομα στην κοινότητα καθώς αισθάνονται την ανάγκη να δρουν με τρόπο που να συνάδει με τις ηθικές τους αξίες (Johnston & Krettenauer, 2011; Carlo, 2014). Η ηθική ταυτότητα προάγει την προκοινωνική συμπεριφορά και αποτρέπει τις αντικοινωνικές συμπεριφορές και τα προβλήματα διαγωγής, σύμφωνα με τη μετα-ανάλυση των Hertz και Krettenauer (2016). Στην ίδια μετα-ανάλυση προτάθηκε ότι και άλλοι παράγοντες, όπως η ηθική κρίση παραμένουν σημαντικοί συντελεστές για την προ-

κοινωνική και ηθική συμπεριφορά. Με την ωρίμανση του ηθικού συλλογισμού, οι έφηβοι τυπικά αναπτύσσουν μεγαλύτερη κατανόηση των ηθικών αξιών και των διαπροσωπικών σχέσεων (Gibbs, 2014). Αυτό με τη σειρά του οδηγεί στην καλλιέργεια μιας τάσης στον έφηβο να δρα με πιο θετικούς τρόπους σε σχέση με τους άλλους (Eisenberg, Spinrad, & Knafu-Noam, 2015).

Η έλλειψη προκοινωνικών συμπεριφορών έχει κατηγοριοποιηθεί από το Αμερικανικό Σύστημα Ταξινόμησης των Ψυχιατρικών Διαταραχών ως ψυχοπαθητικά στοιχεία προσωπικότητας (Diagnostic and Statistical Manual of Mental Disorders [DSM-5], APA, 2013). Τα ψυχοπαθητικά στοιχεία προσωπικότητας περιλαμβάνουν ένα μοτίβο συμπεριφορών, όπως η επίμονη αδιαφορία για τα δικαιώματα των άλλων, η έλλειψη ενσυναίσθησης, ενοχής και μεταμέλειας, η επιπολαιότητα, η παρορμητικότητα, η χειραγώγηση των άλλων, ο εγωκεντρισμός, η αντικοινωνικότητα, οι ηθικά μη κατάλληλες συμπεριφορές και η περιφρόνηση των άλλων (Forth et al., 2003; Hare, 2006). Αυτές οι ψυχοπαθητικές τάσεις ευθύνονται για ένα σημαντικό εύρος συμπεριφορών επιθετικότητας, για πρόκληση σοβαρής βλάβης και για αυξημένα επίπεδα υποτροπής της παραβατικότητας με αποτέλεσμα την παρεμπόδιση της λειτουργικότητας του εφήβου (Frick, Ray, Thornton, & Kahn, 2014; Thomson & Centifanti, 2017; Gillespie, Kongerslev, Sharp, Bo, & Adu-Akel, 2018). Παιδιά με ψυχοπαθητικά στοιχεία παρουσιάζουν συναισθηματικά ελλείμματα και δυσκολίες που συνδέονται αιτιολογικά με τη χαμηλή ηθική τους ανάπτυξη και με κοινωνικά ακατάλληλες συμπεριφορές (Prinz, 2008).

Συναισθηματικές Δυσκολίες. Τα προβλήματα ψυχικής υγείας και χρήσης ουσιών συνιστούν μία από τις κυριότερες αιτίες επιβάρυνσης της ζωής των εφήβων και των νέων (10–23 ετών) και αποτελούν το 22,9% του συνολικού παγκόσμιου δείκτη ετών ζωής με ανικανότητα/αναπηρία (Years Lived with Disability [YLDs]),

ενός δείκτη που αναφέρεται στα χρόνια που το άτομο επιβαρύνεται λόγω μίας ασθένειας ή διαταραχής (Whiteford et al., 2013). Τα προβλήματα αυτά επιφέρουν αντίξοα αποτελέσματα στο άτομο, την οικογένεια και την κοινωνία και συχνά σχετίζονται με χαμηλή ακαδημαϊκή επίδοση και με μειωμένη ψυχοκοινωνική λειτουργικότητα (Whiteford et al., 2013).

Στην Ολλανδία το 22% των εφήβων βιώνει προβλήματα ψυχοκοινωνικής φύσης, το 15% αντιμετωπίζει συναισθηματικά και προβλήματα συμπεριφοράς και το 7% αντίξοα προβλήματα (Diepenmaat, Eijdsden, Janssen, Loomans, & Stone, 2014). Πρόσθετα ερευνητικά δεδομένα υποστηρίζουν ότι ένας στους τέσσερις ή στους πέντε εφήβους υποφέρει από κάποια ψυχική διαταραχή. Μεγάλη αντιπροσώπευση στον εφηβικό πληθυσμό φαίνεται να έχουν οι διαταραχές άγχους με ποσοστό 31%, οι συναισθηματικές διαταραχές και οι διαταραχές της συμπεριφοράς με 19,1% και οι διαταραχές σχετιζόμενες με ουσίες και εθισμό σε αυτές με 11,4% (Merikangas et al., 2010).

Η βία, η κακοποίηση, η παραμέληση στα οικογενειακά και κοινωνικά περιβάλλοντα αποτελούν πιθανές πηγές για την ανάπτυξη ψυχοπαθολογικών συμπεριφορών (Dam, Nijhof, Scholte, & Veerman, 2010). Μετα-αναλύσεις αναφέρουν ότι ο εκφοβισμός και η θυματοποίηση συνδέονται με μία σειρά από προβλήματα ψυχικής υγείας, όπως κατάθλιψη, άγχος, χαμηλή αυτο-εκτίμηση, απόσυρση, ανησυχία, άγχος, ευερεθιστότητα (Hawkins et al., 2000; Reijntjes, Kamphuis, Prinzie, Telch, & 2010; Huang, Hong, & Espelage, 2013; Fisher, Gardella, & Teurbe-Tolon, 2016; Chu, Fan, Liu, & Zhou, 2018). Αποτυχία στις ακαδημαϊκές επιδόσεις από τους μαθητές με προβλήματα ψυχικής υγείας έχει συνδεθεί με εμφάνιση ψυχοπαθολογίας στο Γυμνάσιο (Suldo, Thalji, & Ferron, 2011).

Τα αρνητικά γεγονότα δημιουργούν και αυξάνουν τον κίνδυνο για ποικίλα αντίξοα αποτελέσματα, όπως κατάθλιψη, άγχος κι χαμηλή αυτο-εκτίμηση (Van den Eijnden, Vermulst, Van Rooij, Scholte, & Van de Mheen, 2014). Ανάμεσα στους παράγοντες που συμβάλλουν σε αυτή την αυξητική τάση και επιτείνουν τις συναισθηματικές δυσκολίες των εφήβων βρίσκονται οι κοινωνικο-οικονομικές αλλαγές, η επιρροή των μέσων κοινωνικής δικτύωσης και ο ηλεκτρονικός εκφοβισμός (Pitchforth et al., 2018). Η έκθεση των παιδιών στη βία μπορεί, επίσης, να οδηγήσει σε επιπτώσεις στην ψυχική υγεία του νέου και σε εκδήλωση ψυχιατρικών διαταραχών (Murray & Farrington, 2010; Barrett & Katsiyannis, 2016; Schultz et al., 2017). Επίσης, παράγοντες όπως η νοητική υστέρηση και νευροαναπτυξιακές διαταραχές σχετίζονται με ψυχολογικές επιπτώσεις στους εφήβους (Barrett & Katsiyannis, 2016). Οι ψυχολογικές δυσκολίες των εφήβων, συχνά, συνδέονται με άλλες δυσκολίες, όπως τα προβλήματα συμπεριφοράς (Merikangas et al., 2010; Diepenmaat et al., 2014).

Προβλήματα Συμπεριφοράς. Τα προβλήματα συμπεριφοράς περιλαμβάνουν ένα ευρύ φάσμα προβλημάτων, όπως η υπερκινητικότητα, η δυσκολία συγκέντρωσης, οι αντικοινωνικές, οι επιθετικές και οι διαταρακτικές - παραβατικές συμπεριφορές (Hawkins et al., 2000). Η επιθετικότητα και η βίαιη συμπεριφορά αυξάνει το ρίσκο για διαταραχή χρήσης ουσιών (Schwartz, Beaver, & Barnes, 2015).

Οικογενειακά χαρακτηριστικά, όπως πολυμελείς οικογένειες, οι χαλαροί δεσμοί και οι διαμάχες ανάμεσα στα μέλη, η χαμηλή γονεϊκή εμπλοκή, η εγκληματικότητα των γονέων και των αδερφών, το χαμηλό εισόδημα αυξάνουν την πιθανότητα για παραβατική συμπεριφορά στους εφήβους και το ενδεχόμενο διαίωνισης αυτής στην ενήλικη ζωή (Hawkins et al., 2000; Murray & Farrington, 2010; Barrett & Katsiyannis, 2016). Άλλοι παράγοντες, όπως η χαμηλή επάρκεια στο

γονεϊκό ρόλο, το χαμηλό κοινωνικο-οικονομικό επίπεδο, η ύπαρξη ψυχικής διαταραχής και η κατάχρηση ουσιών στο γονέα, όπως επίσης και η παραμέληση του παιδιού αυξάνει τις πιθανότητες για εκδήλωση παραπτωματικής συμπεριφοράς από τους εφήβους (Moffitt & Caspi, 2001; Deng & Roosa, 2007). Η κακομεταχείριση του παιδιού ή του έφηβου καθώς και η ψυχρή στάση των γονέων αυξάνουν τον κίνδυνο για εμφάνιση παραβατικής συμπεριφοράς (Murray & Farrington, 2010; Oshri, Tubman, & Jaccard, 2011; Schultz et al., 2017).

Χαμηλή ακαδημαϊκή επίδοση, χαμηλές φιλοδοξίες και μικρός βαθμός κινητοποίησης συνδέονται επίσης, με την παραβατικότητα των εφήβων (Solomon & Garside, 2008). Η παραβατική συμπεριφορά συνδέθηκε με φοίτηση σε δημόσιο σχολείο, παιδιών που αντιμετώπιζαν μαθησιακές δυσκολίες, συναισθηματικές ή συμπεριφορικές δυσκολίες (Barrett, Katsiyannis, Zhang, & Zhang, 2014). Το σκασιαρχείο συνιστά, επίσης, παράγοντα κινδύνου για αποκλίνουσες συμπεριφορές (Murray & Farrington, 2010).

Η Διαταραχή Διαγωγής (ΔΔ) τείνει να εμφανίζεται πιο συχνά στους νεαρούς παραβάτες (47,9%), σύμφωνα με τους Ali και Awadelkarim, (2016) και συνδέεται με διάπραξη πιο σοβαρών αδικημάτων από τους νέους (Taşkıran, Mutluer, Tufan, & Semerci, 2017). Η ΔΔ και η παραβατικότητα παρουσιάζουν υψηλότερα ποσοστά κατά τη μέση και ύστερη εφηβεία και έχουν διαχρονική πορεία (Ali & Awadelkarim, 2016). Η ύπαρξη ΔΔ αποτελεί έναν από τους κυριότερους προβλεπτικούς παράγοντες για την εκδήλωση και τη διαίωνιση παραβατικών συμπεριφορών ενώ η διάγνωση της συγκεκριμένης διαταραχής σε νεαρή ηλικία αυξάνει τον κίνδυνο υποτροπής των παρεκκλίνουσων συμπεριφορών (Barrett, et al., 2014). Κύριοι παράγοντες κινδύνου που λειτουργούν αθροιστικά με τη ΔΔ και εντείνουν το φαινόμενα της παραβατικής συμπεριφοράς είναι η χαμηλή νοημοσύνη, η παρορμητικότητα, η ανεπαρκής γονεϊκή

επίβλεψη και οι τιμωρητικές και ασταθείς μέθοδοι πειθαρχίας (Murray & Farrington, 2010).

Η Εναντιωματική-Προκλητική Διαταραχή (ΕΠΔ) στα αγόρια συνδέεται με αυξημένη παραπτωματικότητα στην εφηβεία (Grisso, 2008; Sibley et al., 2011). Η ΕΠΔ παρέμενε σημαντικός παράγοντας κινδύνου για βίαιη και παραβατική συμπεριφορά ακόμη και μετά τον αποκλεισμό ύπαρξης της ΔΔ (Aebi, et al., 2016). Έφηβοι με ΕΠΔ που είχαν ευερεθιστότητα διέπρατταν σοβαρότερα και επαναλαμβανόμενα αδικήματα συγκριτικά με τους εφήβους με ΕΠΔ που είχαν εναντιωματική συμπεριφορά χωρίς ευερεθιστότητα (Aebi, et al., 2016). Η συννοσηρότητα της ΔΔ και της ΕΠΔ με άλλες διαταραχές αύξανε τον κίνδυνο εκδήλωσης παραπτωματικών συμπεριφορών. Πιο συγκεκριμένα, η συνύπαρξη ΔΔ με Διαταραχή Ελλειμματικής Προσοχής με ή χωρίς Υπερκινητικότητα στα αγόρια κατά την παιδική ηλικία αύξανε σημαντικά τον κίνδυνο για παραβατική συμπεριφορά στη μετέπειτα ζωή (Sibley et al., 2011).

Διαταραχή Ελλειμματικής Προσοχής –Υπερκινητικότητα (ΔΕΠ-Υ). Η Διαταραχή Ελλειμματικής Προσοχής με ή χωρίς Υπερκινητικότητα είναι μία διαταραχή ψυχικής υγείας που συναντάται συχνά στην παιδική και την εφηβική ηλικία και ο εκτιμώμενος επιπολασμός ανέρχεται στο 5,29% (Polanczyk, de Lima, Horta, Biederman, & Rohde, 2007). Άτομα με ΔΕΠ-Υ παρουσιάζουν ένα προφίλ που περιλαμβάνει έντονη παρορμητικότητα, χαμηλή συγκέντρωση και προσοχή, χαμηλές εκτελεστικές λειτουργίες που παρεμβαίνουν στην κοινωνική, συναισθηματική και γνωστική λειτουργικότητα του ατόμου (Diagnostic and Statistical Manual of Mental Disorders [5th ed., text rev.; DSM-5]; American Psychiatric Association [APA], 2013).

Πέρα από την αμιγώς κλινική εικόνα της ΔΕΠ-Υ, κάποια από τα παιδιά που έχουν λάβει τη συγκεκριμένη διάγνωση παρουσιάζουν ένα περίπλοκο προφίλ (Dysregulation Profile [DP]) που συνοδεύεται από σοβαρή δυσλειτουργία και απορρύθμιση στη συμπεριφορά. Αυτή η απορρύθμιση περιλαμβάνει ευερεθιστότητα, έλλειψη κούρασης, συναισθηματική αστάθεια, ξεσπάσματα διάθεσης και επιθετικότητα (Althoff, 2010), και τα παραπάνω συμπτώματα δεν εμπίπτουν σε κάποια άλλη διαγνωστική κατηγορία (Dougherty et al., 2014). Παιδιά και έφηβοι που επιδεικνύουν υψηλά επίπεδα στο DP τείνουν να σημειώνουν υψηλότερα επίπεδα άγχους, εκδηλώνουν διαταραχές συμπεριφοράς, έχουν αυξημένη τάση για εκρήξεις θυμού και χαμηλή εσωτερική και εξωτερική ικανότητα να ελέγξουν την αντίδρασή τους στο θυμό (Spencer et al., 2011). Η συναισθηματική απορρύθμιση που παρατηρείται στο DP συνδέθηκε, επίσης, με έκπτωση στην κοινωνική λειτουργικότητα και εκδήλωση ρισκοκίνδυνων συμπεριφορών (Bunford, Evans, & Wymbs, 2015).

Προβλήματα με Συνομηλίκους. Σημαντικό ρόλο στην εφηβική παραβατικότητα, διαδραματίζει και η παρέα των συνομηλίκων. Σχέσεις με συνομηλίκους ή συναναστροφή με παρέες συνομηλίκων που εκδηλώνουν αποκλίνουσες συμπεριφορές αυξάνει την πιθανότητα σύλληψης σε νεαρή ηλικία (Loeber, Farrington, & Petechuk, 2003). Η απόρριψη από συνομηλίκους μπορεί να αποβεί εξίσου καταστροφική με την αποδοχή από μία ομάδα συνομηλίκων καθώς τόσο η απομόνωση όσο και η απόρριψη φαίνεται να έχουν σημαντικές επιπτώσεις στην ψυχική υγεία του εφήβου και αυξάνουν τον κίνδυνο για αντικοινωνική και ρισκοκίνδυνη συμπεριφορά και εμπλοκή σε συμμορίες (Loeber, et al., 2003).

Χρήση Ουσιών

Ερευνητικά δεδομένα υποστηρίζουν ότι η φοίτηση στη δευτεροβάθμια εκπαίδευση συνιστά μία περίοδο αυξημένου κινδύνου για την εμπλοκή των νέων σε αποκλίνουσες συμπεριφορές, όπως η χρήση ουσιών (Dishion & Patterson, 2006). Το κάπνισμα, το αλκοόλ, η χρήση παράνομων ουσιών, τα προβλήματα ψυχικής υγείας και η μειωμένη σωματική δραστηριότητα κατά την εφηβεία αυξάνουν τον κίνδυνο για μελλοντικά προβλήματα ψυχικής υγείας (McKercher et al., 2014).

Χρήση ουσιών και Προκοινωνική Συμπεριφορά. Η Chen και οι συνεργάτες της (2008) υποστήριξαν ότι η προκοινωνική συμπεριφορά των εφήβων αποτέλεσε αρνητικό προβλεπτικό παράγοντα για προβλήματα συμπεριφοράς. Οι Massey, Newmark και Wakschlag (2018) πρότειναν ότι η χαμηλή ή η απουσία ενσυναίσθησης θα μπορούσε να επηρεάσει αρνητικά την επίδραση των κοινωνικών και ηθικών συμπεριφορών και να ενισχύσει τις αποκλίνουσες συμπεριφορές. Ο Hardy (2006) υποστήριξε ότι η ηθική ταυτότητα και η ενσυναίσθηση σχετίζονται θετικά με την προ-κοινωνική συμπεριφορά. Η ενσυναίσθηση έχει βρεθεί ότι έχει προστατευτική επίδραση και σχετίζεται αρνητικά με τη χρήση ουσιών (Nguyen, Clark, & Belgrave, 2011). Έχει βρεθεί ότι η διαταραχή χρήσης ουσιών είναι ιδιαίτερα διαδεδομένη στους εφήβους με σκληρότητα και μη συναισθηματικά χαρακτηριστικά προσωπικότητας (Hyde, Burt, Shaw, Donnellan, & Forbes, 2015).

Η κατανόηση των αναπτυξιακών μοτίβων της συμπεριφοράς θα συντελέσει στην αύξηση της πιθανότητας να αποφευχθεί η πρόωμη κατάχρηση αλκοόλ μέσω της ενίσχυσης της ενσυναίσθησης στα άτομα υψηλού κινδύνου (Massey et al., 2018). Περιορισμένος αριθμός μελετών έχει διερευνήσει την συσχέτιση της προκοινωνικής συμπεριφοράς με τη χρήση ουσιών. Μελλοντικές έρευνες χρειάζεται να διερευνήσουν την χρήση ουσιών με προκοινωνικές συμπεριφορές στον εφηβικό πληθυσμό.

Χρήση Ουσιών και Συναισθηματικές Δυσκολίες. Οι αγχώδεις διαταραχές και η κατάθλιψη συνιστούν συναισθηματικές δυσκολίες που παρουσιάζουν υψηλά ποσοστά συννοσηρότητας με διαταραχές χρήσης ουσιών (Costello, Mustillo, Erkanli, Keeler, & Angold, 2003). Η σχέση ανάμεσα στα προβλήματα ψυχικής υγείας και τη χρήση ουσιών φαίνεται να είναι αμφίδρομη (Wills & Dishion, 2004). Αγόρια έφηβοι τείνουν να αποσπώνται από τα αρνητικά τους συναισθήματα μέσω της εμπλοκής τους σε επικίνδυνες δραστηριότητες, όπως η κατανάλωση αλκοόλ (Nolen-Hoeksema & Morrow, 1991). Τα προβλήματα χρήσης ουσιών συνοδεύονται συχνά από συναισθηματικές δυσκολίες και φαίνεται να υπάρχουν υψηλά ποσοστά συννοσηρότητας ανάμεσα στις αγχώδεις και τις διαταραχές διάθεσης με τη χρήση ουσιών (Kessler et al., 2003).

Η παραπάνω σχέση έχει μελετηθεί κυρίως για ενήλικους πληθυσμούς ενώ για εφηβικούς πληθυσμούς τα ερευνητικά δεδομένα είναι πιο περιορισμένα. Η διεξαγωγή μελετών που να διερευνούν τη συγκεκριμένη σχέση σε εφηβικό πληθυσμό θα ήταν ιδιαίτερα χρήσιμη προκειμένου να εντοπιστούν οι επιπτώσεις των συναισθηματικών δυσκολιών, όπως η χρήση ουσιών και οι συνεπαγόμενες δυσκολίες, όπως η παραβατικότητα (Grisso, 2008), και να σχεδιαστούν τα κατάλληλα προγράμματα πρόληψης και παρέμβασης.

Χρήση Ουσιών και Προβλήματα Συμπεριφοράς. Οι διαταραχές συμπεριφοράς σχετίζονται σε μεγάλο βαθμό με τη χρήση ουσιών ενώ τα συμπτώματα αυτών των διαταραχών σχετίζονται με αυξημένη πιθανότητα για κάπνισμα ανάμεσα στους εφήβους (Kollins, McClernon, & Fuemmeler, 2005; Brook, Lee, Rubenstone, Brook, & Finch, 2014). Μελέτες παρατήρησης υποστηρίζουν ότι τα προβλήματα συμπεριφοράς συνδέονται με αυξημένα ποσοστά καπνίσματος και με πρωιμότερη έναρξη αυτής της συνήθειας (Goldstein et al., 2017).

Η παραβατικότητα των εφήβων έχει συνδεθεί με κατάχρηση ουσιών και με υπερκατανάλωση αλκοόλ (Cuellar, Markowitz, & Libby, 2004; Elbogen & Johnson, 2009). Η χρήση ουσιών σε συνδυασμό με την παραβατικότητα οδηγούν στη διαίωνιση των επιθετικών συμπεριφορών (Huizinga, Loeber, Thornberry, & Cothorn, 2000). Οι Lalayants και Prince (2014) υποστήριξαν ότι η χρήση ουσιών στις έφηβες αποτελεί ισχυρό προβλεπτικό παράγοντα για παραπτωματικές συμπεριφορές. Πρόσθετα ερευνητικά αποτελέσματα έδειξαν ότι άλλα προβλήματα συμπεριφοράς, όπως η υπερκινητικότητα και η παρορμητικότητα σχετιζόταν με τη χρήση ουσιών (Sonntag et al., 2014).

Χρήση Ουσιών και ΔΕΠ-Υ. Η υπερκινητικότητα έχει συνδεθεί με αυξημένη πιθανότητα χρήσης ουσιών (Mitchell et al., 2013). Άτομα με σοβαρή ΔΕΠ-Υ ή με ΔΕΠ-Υ με καθυστερημένη έναρξη έδειξαν χειρότερη λειτουργικότητα σε όλα τα πεδία της λειτουργικότητας, συμπεριλαμβανομένων της ψυχικής υγείας, της χρήσης ουσιών και του ψυχοκοινωνικού, σωματικού και κοινωνικο-οικονομικού επιπέδου (Agnew-Blais et al., 2018). Η ΔΕΠ-Υ βρέθηκε να συνδέεται με διάπραξη αρκετά σοβαρών αδικημάτων από τους νέους (Grisso, 2008; Taşkıran et al., 2017).

Διαταραχές όπως η ΔΕΠ-Υ χαρακτηρίζονται από μία σειρά συμπεριφορών που περιλαμβάνουν επιθετικότητα και παρορμητικότητα (Goldstein et al., 2017). Η παρορμητικότητα σχετίζεται με μειωμένη εκτίμηση της κατάστασης, με μειωμένη ικανότητα ανασταλτικού ελέγχου, χαμηλή προβλεπτική ικανότητα για τις συνέπειες των ενεργειών, αναζήτηση άμεσων ανταμοιβών και κατάχρηση ουσιών (Verdejo-Garcia, Lawrence, & Clark, 2008). Επιπλέον, η παρορμητικότητα συνδέεται σε μεγάλο βαθμό με την ευαλωτότητα του ατόμου στην κοινωνική και στην επιρροή των συνομηλίκων (Donaldson & Grant-Vallone, 2002).

Χρήση ουσιών και Προβλήματα με Συνομηλίκους. Οι Cox και Klinger (2011) πρότειναν ότι οι συμπεριφορές κατανάλωσης αλκοόλ επηρεάζονται από ψυχολογικούς, περιβαλλοντικούς και κοινωνικούς παράγοντες. Σύμφωνα με την εξελικτική ψυχολογία, το κοινωνικό περιεχόμενο της κατάχρησης αλκοόλ είναι πιο σημαντικό κατά το αναπτυξιακό στάδιο της εφηβείας, καθώς οι έφηβοι εξαρτώνται σε μεγάλο βαθμό από τους συνομηλίκους τους και από τα κοινωνικά πρότυπα στην προσπάθειά τους να σχηματίσουν τη δική τους ταυτότητα και να διαμορφώσουν και να συγκροτήσουν την προσωπικότητά τους (Suls, Martin, & Wheeler, 2002).

Η παρέα των συνομηλίκων μπορεί να δράσει καταλυτικά αναφορικά με το κάπνισμα και τη χρήση ουσιών από τον έφηβο (Valente, Unger, & Johnson, 2005; Knecht, Burk, Weesie, & Steglich, 2011; Light, Greenan, Rusby, Nies, & Snijders, 2013). Έρευνες έχουν δείξει ότι η κατανάλωση αλκοόλ πολλές φορές συνιστά απόρροια της επιρροής των συνομηλίκων (Reifman, Watson, & McCourt, 2006). Η ανάγκη για κοινωνική αποδοχή και η επιθυμία αποφυγής της κοινωνικής απομόνωσης και απόρριψης αποτελούν κάποια από τα κυριότερα κίνητρα για κατανάλωση αλκοόλ από τους εφήβους (Kuntsche, Knibbe, Gmel, & Engels, 2005; Carrus et al., 2016).

Η Chen και οι συνεργάτες της (2018) υποστήριξαν ότι η κοινωνικότητα σχετίζεται θετικά με τη μετέπειτα χρήση ουσιών στα αγόρια κατά την περίοδο της φοίτησής τους στο Γυμνάσιο παρά στο Λύκειο. Οι έφηβοι είναι πιθανό να καταφύγουν σε συμπεριφορές όπως η χρήση ουσιών με σκοπό να προκαλέσουν το θαυμασμό των συνομηλίκων τους και να πετύχουν την αναγνωρισιμότητα και τη δημοτικότητα (Becker & Luthar, 2007). Οι Chen και French (2008) υποστήριξαν ότι οι ενήλικες και οι συνομήλικοι ασκούν στον έφηβο πιέσεις οι οποίες συνιστούν εμπόδιο στην κοινωνική αποδοχή. Αυτό επιφέρει ματαίωση και αρνητικά συναισθήματα στον έφηβο και δημιουργεί ένα ανεπιθύμητο και μη υποστηρικτικό

κοινωνικό περιβάλλον που αυξάνει την πιθανότητα εμφάνισης προβληματικών συμπεριφορών, όπως η χρήση ουσιών.

Έφηβοι μεγαλύτερης ηλικίας τείνουν να είναι πιο ανεξάρτητοι στην κρίση και τη λήψη αποφάσεων στις αλληλεπιδράσεις τους με τους συνομηλίκους, με αποτέλεσμα να είναι πιο επαρκείς στη διαχείριση προβλημάτων κοινωνικο-συναισθηματικού περιεχομένου και να αποφεύγουν ρισκοκίνδυνες συμπεριφορές, όπως η χρήση ουσιών (Collins & Steinberg, 2006). Παρουσιάζουν δηλαδή, μία αντίσταση στην αρνητική επιρροή των συνομηλίκων (Steinberg & Monahan, 2007). Φαίνεται ότι η εμπιστοσύνη στον αυτο-έλεγχο και στην αυτο-συγκράτηση απέναντι στο αλκοόλ και η αντίσταση στην αρνητική επιρροή των συνομηλίκων συνιστούν προστατευτικούς παράγοντες απέναντι στην υπερκατανάλωση αλκοόλ (DiGuseppi et al., 2018; Matley & Davies, 2018).

Οι υποστηρικτικές φιλίες συνιστούν διαμεσολαβητικό και προστατευτικό παράγοντα απέναντι σε συναισθηματικά και προβλήματα συμπεριφοράς που σχετίζονται με απόρριψη από συνομηλίκους και δυνητικά οδηγούν σε χρήση ουσιών (Lansford et al., 2007). Έφηβοι που απορρίπτονται από την ομάδα των συνομηλίκων τους, εξαιτίας συναισθηματικών δυσκολιών ή και της κατάχρησης ουσιών στρέφονται σε μία αποκλίνουσα ομάδα συνομηλίκων, προκειμένου να αποφύγουν την κοινωνική απομόνωση (Brendgen, Vitaro, & Bukowski, 2000).

Τα αντίξοα αποτελέσματα που επιφέρουν στον έφηβο οι παραπάνω δυσκολίες, όπως τα συναισθηματικά, τα προβλήματα συμπεριφοράς, η υπερκινητικότητα, τα προβλήματα με τους συνομηλίκους και η χρήση ουσιών αναδεικνύει την ανάγκη εύρεσης προστατευτικών παραγόντων που θα μετριάσουν τον αντίκτυπο αυτό. Έναν σημαντικό προστατευτικό παράγοντα θα μπορούσε να

αποτελέσει ο ελεύθερος χρόνος μέσω των ευκαιριών που παρέχει στους εφήβους για κοινωνικο-συναισθηματική ανάπτυξη (Eccles, Barber, Stone, & Hunt, 2003).

Ελεύθερος χρόνος

Ο ελεύθερος χρόνος θεωρείται μία από τις σημαντικότερες εμπειρίες που έχουν αντίκτυπο στη ζωή των εφήβων. Τα οφέλη του ελεύθερου χρόνου γίνονται αντιληπτά ως περιεχόμενο, δραστηριότητα ή εμπειρία (Freire, 2017). Η συμμετοχή των εφήβων σε δραστηριότητες κατά τον ελεύθερο χρόνο μπορεί να ενισχύσει τη θετική ψυχολογική ανάπτυξη των εφήβων (Leveresen, Danielsen, Birkeland, & Samdal, 2012). Η κάλυψη απαραίτητων ψυχολογικών αναγκών κατά τον ελεύθερο χρόνο διαδραματίζει σημαντικό ρόλο στην ευημερία των εφήβων και έχει αναδειχθεί σημαντική σε διάφορα πεδία της ζωής, όπως η οικογένεια, το σχολείο και οι σχέσεις με τους συνομηλίκους (Sheldon, Abad, & Omoile, 2009).

Μελέτες για τις δραστηριότητες του ελεύθερου χρόνου και τις σχετικές εμπειρίες έδειξαν ότι υπάρχουν διαφορετικές συνέπειες και διαφορετικά αναπτυξιακά μονοπάτια, ανάλογα με τον τύπο των δραστηριοτήτων στις οποίες εμπλέκονται οι έφηβοι (Mahoney, Larson, & Eccles 2005; Freire, 2013). Η μέχρι τώρα έρευνα έχει επικεντρωθεί στις εσωτερικές, ατομικά και εκλαμβανόμενα χαρακτηριστικά, και στις εξωτερικές, δραστηριότητες, περιεχόμενα και περιβάλλοντα, καταστάσεις που επηρεάζουν τις μεταβάσεις της μελλοντικής ζωής και έχουν την έναρξή τους στην εφηβεία (Freire, Tavares, Silva, & Teixeira, 2016).

Η ικανοποίηση από τον ελεύθερο χρόνο φαίνεται να συνδέεται με τις ακόλουθες διαστάσεις, ψυχολογική, εκπαιδευτική, κοινωνική, χαλαρωτική, σωματική και αισθητική (Freire & Teixeira, 2018). Οι παραπάνω διαστάσεις αναφέρονται στο κατά πόσο ικανοποιούνται οι προσωπικές ανάγκες του ατόμου μέσω των δραστηριοτήτων που αναλαμβάνει στον ελεύθερο χρόνο του (Beard & Ragheb,

1980). Παρόλο που η έρευνα στους εφήβους δεν είναι ιδιαίτερα διευρυμένη στον τομέα του ελεύθερου χρόνου (Teixeira & Freire, 2013), φαίνεται να υπάρχει μία θετική συσχέτιση ανάμεσα στη συμπεριφορά του ατόμου και στην ικανοποίηση που αντλεί από τον τρόπο διαχείρισής του (Kim, Sung, Park, & Dittmore 2015; Choi & Yoo, 2017). Οι μέχρι τώρα έρευνες έχουν επικεντρωθεί στις δραστηριότητες που αναλαμβάνει το άτομο κατά τον ελεύθερο χρόνο. Η παρούσα μελέτη εξετάζει επιπλέον παράγοντες, όπως η συχνότητα του ελεύθερου χρόνου, αν γίνεται ποιοτική χρήση του και αν ο τρόπος διαχείρισής του προκύπτει από προσωπική επιλογή του εφήβου.

Ελεύθερος χρόνος και προκοινωνική συμπεριφορά. Ερευνητικά δεδομένα υποστηρίζουν ότι τα άτομα που κάνουν ποιοτική χρήση του ελεύθερου χρόνου τους έχουν περισσότερες ευκαιρίες να βιώσουν θετικές εμπειρίες, όπως η κοινωνική συναναστροφή (Valentine, Cooper, Bettencourt, & DuBois, 2002). Έφηβοι που εμπλέκονται σε δράσεις και εξωσχολικές δραστηριότητες που περιέχουν προκοινωνικές συμπεριφορές, όπως ο εθελοντισμός και η προσφορά βοήθειας στους άλλους επιδεικνύουν χαμηλά ποσοστά προβλημάτων συμπεριφοράς (Finkelstein, 2009). Επιπλέον, η συμμετοχή σε κάποιο άθλημα σχετίζεται θετικά με την ανάπτυξη προ-κοινωνικών συμπεριφορών στους νέους (Super, Hermens, Verkooijen, & Koelen, 2018). Η συμμετοχή σε αθλητικές δραστηριότητες κατά τον ελεύθερο χρόνο έχει συνδεθεί με οφέλη στη σωματική, ψυχολογική, γνωστική και κοινωνική υγεία του ατόμου (Bailey, Hillman, Arent, & Petitpas, 2013). Η μη συμμετοχή σε ομαδικές δραστηριότητες κατά τον ελεύθερο χρόνο συνεπάγεται μειωμένους κοινωνικούς δεσμούς, γεγονός που μπορεί να οδηγήσει σε κοινωνική απομόνωση και κατ' επέκταση σε συναισθηματικές δυσκολίες (Sanders, Field, Diego, & Kaplan, 2000; Lee & Stapinski, 2012).

Ελεύθερος Χρόνος και Συναισθηματικές Δυσκολίες. Έχει βρεθεί ότι υπάρχει μακροπρόθεσμο όφελος από τον τρόπο διαχείρισης του ελεύθερου χρόνου στην ευημερία και την ικανοποίηση του ατόμου από τη ζωή (Shin & You, 2013). Η σωματική δραστηριότητα, πέρα από τα οφέλη που διασφαλίζει για τη σωματική υγεία σε επίπεδο πρωτογενούς και δευτερογενούς πρόληψης, για χρόνιες ιατρικές καταστάσεις, συντελεί και στην αντιμετώπιση ποικίλων προβλημάτων ψυχικής υγείας (Cooney et al., 2013). Αντίθετα, η σκηρία, που συνεπάγεται μη ανάληψη κάποιας δραστηριότητας κατά τον ελεύθερο χρόνο και χαμηλή σωματική δραστηριοποίηση, είναι μία συναισθηματική κατάσταση αρκετά διαδεδομένη στους νέους ανθρώπους και χαρακτηρίζεται από δυσάρεστα συναισθήματα και χαμηλή κινητοποίηση (Biolcati, Mancini, & Trombini, 2018).

Τα βιντεοπαιχνίδια και η χρήση του διαδικτύου, κατά τον ελεύθερο χρόνο, στερεί τη δυνατότητα ενασχόλησης με πιο παραγωγικές δραστηριότητες, όπως αυτές που περιέχουν σωματική άσκηση και διαπροσωπική επικοινωνία. Ο Carson και οι συνεργάτες του (2011) υποστήριξαν ότι η παρατεταμένη χρήση ηλεκτρονικών μέσων από τους εφήβους, κατά τον ελεύθερο χρόνο, έχει αντίζοα αποτελέσματα για την ψυχική τους υγεία. Μελέτες έχουν συνδέσει αυτόν τον τρόπο επένδυσης του ελεύθερου χρόνου από τους νέους με επιπτώσεις στη συναισθηματική τους υγεία, συμπεριλαμβανομένων της κατάθλιψης, τους άγχους και της αυτοκτονικότητας (Maras et al., 2015; Twenge, Joiner, Rogers, & Martin, 2018).

Η καθιστική ζωή μπορεί να συντελέσει στην ανάπτυξη προβλημάτων ψυχικής υγείας μέσω μίας πληθώρας μηχανισμών. Για παράδειγμα, η αυξημένη χρήση του διαδικτύου συνδέθηκε με μειωμένους κοινωνικούς δεσμούς (Sanders et al., 2000). Η προτίμηση για διαδικτυακή επικοινωνία αυξάνει στο άτομο την πιθανότητα να αποφύγει τις επαφές πρόσωπο με πρόσωπο, γεγονός που μπορεί να οδηγήσει σε

κοινωνική απομόνωση ή και κατάθλιψη (Lee & Stapinski, 2012). Δεν είναι σαφές αν η καθιστική ζωή από μόνη της αυξάνει τον κίνδυνο για κατάθλιψη ή αν η σχέση μεταξύ καθιστικού τρόπου ζωής και μειωμένης σωματικής δραστηριότητας οδηγεί σε αυτή τη σχέση (Bélaïr, Kohen, Kingsbury, & Colman, 2018). Αντιφατικά ευρήματα υποστηρίζουν ότι η συμμετοχή σε καθιστικές δραστηριότητες, όπως τα βιντεοπαιχνίδια, η τηλεόραση και το διαδίκτυο, έχει περιγραφεί ως μηχανισμός αντιμετώπισης της κατάθλιψης (De Wit, Van Straten, Lamers, Cuijpers, & Penninx, 2011; Li, Liao, & Khoo, 2011). Άλλες μελέτες δείχνουν, ότι η ενασχόληση με βίαια βιντεοπαιχνίδια σχετίζεται με αυξημένη επιθετικότητα και προβλήματα συμπεριφοράς, ωστόσο, το μέγεθος επίδρασης δεν είναι ιδιαίτερα μεγάλο (Anderson, Gentile, & Buckley, 2007).

Ελεύθερος χρόνος και Προβλήματα Συμπεριφοράς. Ο Carson και οι συνεργάτες του (2011) πρότειναν ότι η παρατεταμένη ενασχόληση των εφήβων με τα ηλεκτρονικά μέσα κατά τον ελεύθερο χρόνο έχει συνδεθεί με διάπραξη συμπεριφορών υψηλού κινδύνου. Η Biolcati και οι συνεργάτες της (2018) υποστήριξαν ότι υπάρχει μία σύνθετη σχέση μεταξύ σκηνικής και δραστηριοτήτων του ελεύθερου χρόνου που μπορεί να οδηγήσει τους εφήβους σε ριψοκίνδυνες συμπεριφορές. Η αποκλειστική και συχνή συμμετοχή σε μη δομημένες δραστηριότητες σχετίστηκε με συμμετοχή σε συμπεριφορές υψηλού κινδύνου συγκριτικά με τις περιπτώσεις στις οποίες υπήρχε ταυτόχρονη συμμετοχή σε δομημένες (Kiesner, Poulin, & Dishion, 2010; Pulver, Davison, & Pickett, 2015). Ο περιορισμένος, ωστόσο, αριθμός τέτοιων ερευνών για τη σχέση του ελεύθερου χρόνου με τα προβλήματα συμπεριφοράς αναδεικνύει την ανάγκη για διεξαγωγή περαιτέρω ερευνών ώστε να εξαχόμενα αποτελέσματα να μπορούν να γενικευθούν.

Ελεύθερος χρόνος και ΔΕΠ-Υ. Υπάρχουν ελάχιστες μελέτες που να διερευνούν τη σχέση του ελεύθερου χρόνου με την υπερκινητικότητα. Ερευνητικά δεδομένα προτείνουν ότι η σωματική δραστηριότητα σχετίζεται αρνητικά με τα συμπτώματα της ΔΕΠ-Υ (Rommel et al., 2015). Αυτό συνεπάγεται ότι η σωματική άσκηση μπορεί να μειώσει τα συμπτώματα της ΔΕΠ-Υ στην πρώιμη εφηβεία. Ωστόσο, το μικρό μέγεθος επίδρασης της σωματικής άσκησης στα συμπτώματα αυτά δημιουργεί την ανάγκη για περαιτέρω έρευνα (Rommel et al., 2015).

Ελεύθερος Χρόνος και Προβλήματα με Συνομηλίκους. Περιορισμένα είναι και τα ερευνητικά δεδομένα που εξετάζουν τη σχέση του ελεύθερου χρόνου με τα προβλήματα με τους συνομηλίκους. Φαίνεται ότι η εμπλοκή με τους συνομηλίκους σε μη δομημένες δραστηριότητες μπορεί να οδηγήσει σε εμφάνιση υψηλών επιπέδων αποκλίνουσας συμπεριφοράς (Beier, 2018). Η εμπλοκή των εφήβων σε κοινωνικές δραστηριότητες κατά τον ελεύθερο χρόνο δε συνεπάγεται απαραίτητα επικοδομητική συναναστροφή με συνομηλίκους που να προάγει την εκμάθηση των κοινωνικών νορμών και την ανάπτυξη ικανότητας αυτορρύθμισης. Αυτό έχει συχνά ως αποτέλεσμα την εμπλοκή των εφήβων σε αποκλίνουσες ή και ρισκοκίνδυνες συμπεριφορές και την εμφάνιση προβλημάτων διαγωγής (Chen et al., 2000).

Ελεύθερος χρόνος και Χρήση Ουσιών

Η συμμετοχή σε μη δομημένες δραστηριότητες κατά τον ελεύθερο χρόνο, έχει συνδεθεί με την εκδήλωση ρισκοκίνδυνων συμπεριφορών. Η έλλειψη δομής στις δραστηριότητες του ελεύθερου χρόνου συνδέθηκε με υψηλότερη συχνότητα χρήσης ουσιών (Kiesner et al., 2010; Pulver et al., 2015). Ο Badura και οι συνεργάτες του (2018) υποστήριξαν ότι η εβδομαδιαία εμπλοκή σε μη δομημένες δραστηριότητες κατά τον ελεύθερο χρόνο συνδέθηκε με υψηλή συχνότητα τακτικού καπνίσματος, μέθη και αυξημένη πιθανότητα συμμετοχής σε συμπεριφορές υψηλού κινδύνου για

την υγεία. Επιπλέον, πρότειναν ότι η ταυτόχρονη εμπλοκή σε δομημένες δραστηριότητες δεν εξομάλυνε αυτά τα αρνητικά αποτελέσματα. Εκτός από τη συμμετοχή σε μη δομημένες δραστηριότητες κατά τον ελεύθερο χρόνο, βρέθηκε ότι τόσο τα αγόρια όσο και τα κορίτσια με υψηλό αίσθημα οκνηρίας εμπλέκονταν λιγότερο σε σωματικές δραστηριότητες, όπως τα αθλήματα και κατανάλωναν πιο ισχυρά αλκοολούχα ποτά ή κατέφευγαν σε υπερβολική κατανάλωση αλκοόλ (Biolcati et al., 2018).

Υψηλά επίπεδα της σωματικής δραστηριότητας σχετίζονται αρνητικά με το κάπνισμα, τόσο σε εφηβικούς όσο και σε ενήλικες πληθυσμούς (Kaczynski, Manske, Mannell, & Grewal, 2008). Έρευνες έχουν δείξει ότι οι έφηβοι που συμμετείχαν σε αθλήματα ήταν λιγότερο πιθανό να καπνίζουν συγκριτικά με τους συνομηλίκους τους που δε συμμετείχαν σε κάποιο άθλημα (Lisha & Sussman, 2010). Τα παραπάνω ευρήματα υποδηλώνουν ότι οι έφηβοι που εμπλέκονται σε κάποια σωματική δραστηριότητα όπως και οι έφηβοι που συμμετέχουν σε κάποιο ανταγωνιστικό άθλημα απέχουν από το κάπνισμα (Sabo & Veliz, 2014). Από όσα γνωρίζει η συγγραφέας, φαίνεται ότι δεν υπάρχουν αρκετές μελέτες που να διερευνούν τη σχέση μεταξύ της συχνότητας του ελεύθερου χρόνου και της χρήσης ουσιών, σχέση που παρουσιάζει ιδιαίτερο ενδιαφέρον καθώς η ύπαρξη περισσότερου ελεύθερου χρόνου δε συνεπάγεται απαραίτητα και ποιοτική επένδυσή του (Biolcati et al., 2018).

Συμπερασματικά, από τη βιβλιογραφική ανασκόπηση φαίνεται, ότι η παρουσία θετικών προκοινωνικών συμπεριφορών λειτουργεί αποτρεπτικά για την εκδήλωση αποκλίνουσων συμπεριφορών, όπως η χρήση ουσιών. Αντίθετα, η παρουσία συναισθηματικών δυσκολιών, προβλημάτων συμπεριφοράς, υπερκινητικότητας και προβλημάτων με τους συνομηλίκους αυξάνει την πιθανότητα για χρήση ουσιών από τους εφήβους. Αναφορικά με τον παράγοντα του ελεύθερου

χρόνου, φαίνεται ότι η προκοινωνική συμπεριφορά των εφήβων έχει συνδεθεί με συμμετοχή τους σε εποικοδομητικές δραστηριότητες κατά τον ελεύθερο χρόνο. Η ύπαρξη συναισθηματικών δυσκολιών, προβλημάτων συμπεριφοράς, υπερκινητικότητας και προβλημάτων με τους συνομηλίκους έχει σχετιστεί με συμμετοχή των εφήβων σε μη δομημένες, μη παραγωγικές και δυνητικά επικίνδυνες δραστηριότητες κατά τον ελεύθερο χρόνο. Οι έρευνες που έχουν εξετάσει τη σχέση της χρήσης ουσιών με τον ελεύθερο χρόνο δείχνουν ότι η ποιοτική χρήση του ελεύθερου χρόνου και η συμμετοχή σε εποικοδομητικές δραστηριότητες λειτουργεί αποτρεπτικά για τη χρήση ουσιών από τους εφήβους.

Από όσα γνωρίζει η συγγραφέας, δεν υπάρχουν έρευνες που να μελετούν τη σχέση των συναισθηματικών, των προβλημάτων διαγωγής και της χρήσης ουσιών με τον ελεύθερο χρόνο. Η μελέτη της σχέσης των δυσκολιών των εφήβων με μεταβλητές του ελεύθερου χρόνου, όπως η συχνότητα και ο τρόπος διαχείρισής του, που επιδιώκεται στην παρούσα έρευνα, είναι σημαντική καθώς ο επαρκής ελεύθερος χρόνος και ο εποικοδομητικός τρόπος διαχείρισής του μπορούν να αποτρέψουν ή να εξομαλύνουν αυτές τις δυσκολίες.

Από τα παραπάνω εξάγονται οι εξής υποθέσεις:

Υπόθεση 1α: Αρνητική συσχέτιση ανάμεσα στην προκοινωνική συμπεριφορά των εφήβων και τη χρήση ουσιών.

Υπόθεση 1β: Θετική συσχέτιση των συναισθηματικών δυσκολιών των εφήβων με τη χρήση ουσιών.

Υπόθεση 1γ: Θετική συσχέτιση των προβλημάτων συμπεριφοράς με τη χρήση ουσιών.

Υπόθεση 1δ: Θετική συσχέτιση μεταξύ της υπερκινητικότητας και της χρήσης ουσιών.

Υπόθεση 1ε: Θετική συσχέτιση ανάμεσα στα προβλήματα με τους συνομηλίκους και τη χρήση ουσιών.

Υπόθεση 2α: Θετική συσχέτιση ανάμεσα στην προκοινωνική συμπεριφορά με τη συχνότητα και την ποιοτική χρήση του ελεύθερου χρόνου των εφήβων.

Υπόθεση 2β: Τα συναισθηματικά προβλήματα θα σχετίζονται αρνητικά με τη συχνότητα και με την ποιοτική χρήση του ελεύθερου χρόνου των εφήβων.

Υπόθεση 2γ: Τα προβλήματα συμπεριφοράς θα σχετίζονται αρνητικά με τη συχνότητα και με την ποιοτική χρήση του ελεύθερου χρόνου των εφήβων.

Υπόθεση 2δ: Η υπερκινητικότητα θα σχετίζεται αρνητικά με τη συχνότητα και με την ποιοτική χρήση του ελεύθερου χρόνου των εφήβων.

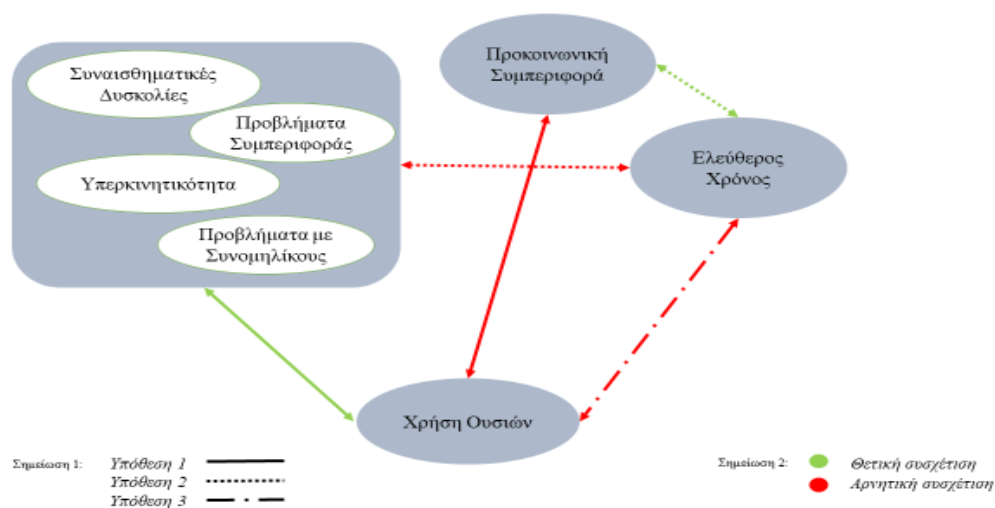
Υπόθεση 2ε: Τα προβλήματα με τους συνομηλίκους θα σχετίζονται αρνητικά με τη συχνότητα και με την ποιοτική χρήση του ελεύθερου χρόνου των εφήβων.

Υπόθεση 3: Η χρήση ουσιών θα σχετίζεται αρνητικά με τη συχνότητα του ελεύθερου χρόνου των εφήβων.

Στο Σχήμα 1, που ακολουθεί δίνονται σχηματικά οι υποθέσεις της έρευνας.

Σχήμα 1

Υποθέσεις της έρευνας

Μεθοδολογία

Διαδικασία

Η συλλογή στοιχείων έγινε στα πλαίσια μιας διαπολιτισμικής διακρατικής σχολικής μελέτης που αφορούσε την ψυχοκοινωνική ευεξία των εφήβων με τίτλο: «*Η ψυχοκοινωνική ευεξία των εφήβων σε χώρες της Ευρώπης και της Ασίας: Μία διακρατική διαπολιτισμική μελέτη*». Η μελέτη πραγματοποιήθηκε με τη συμμετοχή 10 Ασιατικών και 7 Ευρωπαϊκών χωρών. Συντονιστής της μελέτης ήταν ο καθηγητής Andre Sourander (University of Turku, Finland) και συντονιστής για την Ελλάδα ήταν ο καθηγητής Γεράσιμος Κολαΐτης (Εθνικό και Καποδιστριακό Πανεπιστήμιο Αθηνών). Μία ομάδα προπτυχιακών, μεταπτυχιακών φοιτητών και υποψήφιων διδασκάλων της Ιατρικής Σχολής Αθηνών, εκπαιδεύτηκε από τον υπεύθυνο της έρευνας, Καθηγητή Παιδοψυχιατρικής, κύριο Γεράσιμο Κολαΐτη, στην διαδικασία της χορήγησης και της καταχώρησης των δεδομένων. Η εκπαίδευση περιλάμβανε τον τρόπο παρουσίασης της έρευνας στους μαθητές, την επικοινωνία με τους εκπαιδευτικούς του σχολείου, τον τρόπο απάντησης σε τυχόν ερωτήσεις των μαθητών, καθώς και το περιεχόμενο των ερωτηματολογίων.

Κατόπιν της απαιτούμενης έγκρισης από το Υπουργείο παιδείας και το Ινστιτούτο Εκπαιδευτικής Πολιτικής η έρευνα διεξήχθη σε 14 σχολεία αστικών και επαρχιακών περιοχών. Τα Γυμνάσια αστικών περιοχών βρίσκονταν στην περιοχή του νομού Αττικής και ήταν το 8^ο Αμαρουσίου, το 1^ο Χολαργού, το 1^ο Παπάγου, το 11^ο Περιστερίου, το 5^ο Γλυφάδας, το 1^ο Αγίου Δημητρίου, το 2^ο Αχαρνών. Τα Γυμνάσια της επαρχίας βρίσκονταν στην Κεφαλλονιά και ήταν το 1^ο, 2^ο και 3^ο Αργοστολίου, το Γυμνάσιο της Πάστρας, των Κεραμειών, της Σάμης και του Ληξουρίου. Μετά την έγκριση από το Υπουργείο Παιδείας ακολούθησε η άμεση ενημέρωση των Διευθυντών και των Συλλόγων Διδασκόντων των σχολικών μονάδων

Δευτεροβάθμιας Εκπαίδευσης, οι οποίες συμμετείχαν στην έρευνα. Η έρευνα πραγματοποιήθηκε με τη σύμφωνη γνώμη τους. Ακόμη, η έρευνα έγινε με την έγγραφη και ενυπόγραφη συγκατάθεση των γονέων-κηδεμόνων των μαθητών, για κάθε μαθητή ξεχωριστά. Οι διευθυντές των σχολείων, απέστειλαν στους γονείς-κηδεμόνες προς συμπλήρωση το έντυπο γονικής συναίνεσης, που τους κατατέθηκε από τον εκάστοτε ερευνητή στο οποίο αναφερόταν η μεθοδολογία της έρευνας. Η χορήγηση απαιτούσε μία διδακτική ώρα και εντάχθηκε στο σχολικό ωρολόγιο πρόγραμμα.

Η συμμετοχή των μαθητών στην έρευνα ήταν εθελοντική. Ωστόσο, οι μαθητές που δεν ήθελαν να συμμετάσχουν, όπως και αυτοί που ολοκλήρωναν την συμπλήρωση, παρέμεναν στην αίθουσα. Οι μαθητές συμπλήρωσαν ανώνυμα τα ερωτηματολόγια παρουσία του αντίστοιχου υπεύθυνου ερευνητή και ενός εκπαιδευτικού. Η συγκέντρωση και η μελέτη των στοιχείων έγινε σύμφωνα με την αρχή προστασίας των προσωπικών δεδομένων και δεν δημοσιοποιήθηκαν ευαίσθητα προσωπικά δεδομένα. Δεν υπάρχουν ηθικά και δεοντολογικά προβλήματα δεδομένου ότι για τις ανάγκες της έρευνας πραγματοποιήθηκε η σχετική αίτηση και δόθηκε η έγκριση του Ινστιτούτου Εκπαιδευτικής Πολιτικής.

Δείγμα

Οι συμμετέχοντες αποτέλεσαν το ελληνικό δείγμα που συλλέχθηκε στα πλαίσια της διακρατικής μελέτης «Eurasian Child Mental Health System Study Group – EACMHS». Η δειγματοληψία ήταν τυχαία. Το δείγμα αποτέλεσαν 1581 μαθητές και μαθήτριες της Α΄, Β΄ και Γ΄ τάξης Γυμνασίου, σχολείων της Αττικής και της Κεφαλονιάς με μέση ηλικία τα 13,1 έτη (SD=0,9 έτη). Οι περισσότεροι από τους συμμετέχοντες ήταν κορίτσια με το ποσοστό να είναι 53,4%. Επίσης, το 33,1% ήταν μαθητές Γ΄ Γυμνασίου, το 31,9% μαθητές Β΄ Γυμνασίου και το 35,0% μαθητές Α΄

Γυμνασίου. Το 72,4% των μαθητών έμενε στην Αθήνα/Αττική και το 86,2% έμενε με τους δύο γονείς τους. Το 85,4% των μαθητών ήταν Έλληνες.

Στον Πίνακα 1, που ακολουθεί δίνονται τα δημογραφικά στοιχεία των μαθητών που συμμετείχαν στη μελέτη.

Πίνακας 1

Δημογραφικά στοιχεία δείγματος

		N	%
Φύλο	Αγόρια	737	46,6
	Κορίτσια	844	53,4
Ηλικία, μέση τιμή (SD)		13,1 (0,9)	
Τάξη	A-7th	553	35,0
	B-8th	504	31,9
	C-9th	522	33,1
Περιοχή διαμονής	Αθήνα/Αττική	1144	72,4
	Επαρχία	437	27,6
Μένω με:	Μόνος/ Με άλλους συγγενείς	13	0,8
	Με τους δύο γονείς	1363	86,2
	Με τον έναν γονέα	205	13,0
Ελληνική καταγωγή	Όχι	230	14,6
	Ναι	1349	85,4

Εργασία

Ερωτηματολόγιο Δημογραφικών. Πρόκειται για μία σειρά ερωτήσεων που επικεντρώνονται στα δημογραφικά χαρακτηριστικά του δείγματος, όπως το φύλο, η ηλικία, η τάξη. Επιπλέον, περιλαμβάνονται ερωτήσεις που αφορούν την οικογένεια και την καταγωγή του συμμετέχοντα.

Ερωτηματολόγιο Δυνατοτήτων και Δυσκολιών. Πρόκειται για την ελληνική έκδοση του ερωτηματολογίου Strengths & Difficulties Questionnaire (SDQ-HEL) (Giannakopoulos et al., 2009), ενός σύντομου ερωτηματολογίου ανίχνευσης

συναισθηματικών δυσκολιών και προβλημάτων συμπεριφοράς. Απευθύνεται σε παιδιά και εφήβους ηλικίας 3-16 ετών. Χρησιμοποιείται από εκπαιδευτικούς, επαγγελματίες υγείας και ερευνητές. Συμπληρώνεται από γονείς, εκπαιδευτικούς και παιδιά. Είναι ένα ερωτηματολόγιο αυτοαναφοράς και περιλαμβάνει 25 προτάσεις που αξιολογούν την άποψη του παιδιού στους εξής τομείς: συναισθηματικά προβλήματα, προβλήματα διαγωγής, διάσπαση προσοχής/υπερκινητικότητα, προβλήματα στις σχέσεις με τους συνομηλίκους, προ-κοινωνική συμπεριφορά. Ενδεικτικές προτάσεις: «Προσπαθώ να είμαι καλός/ή με τους ανθρώπους. Νοιάζομαι για τα συναισθήματά τους», «Θυμώνω πολύ και συχνά χάνω την ψυχραιμία μου». Οι απαντήσεις των μαθητών δόθηκαν με βάση μία κλίμακα 3 πιθανών απαντήσεων, «Λάθος», «Εν μέρει σωστό» και «Σωστό».

Ερωτήσεις για τη χρήση ουσιών. Τρεις ερωτήσεις που διαμορφώθηκαν για τις ανάγκες του ερευνητικού προγράμματος και αφορούν τη συχνότητα χρήσης ουσιών και πιο συγκεκριμένα τη χρήση αλκοόλ, το κάπνισμα και τη χρήση παράνομων ουσιών. Ενδεικτική ερώτηση: «Πόσο συχνά κάνεις χρήση αλκοόλ (π.χ. μύρα)». Οι απαντήσεις αξιολογήθηκαν με βάση τη συχνότητα, με τη χρήση 4-βαθμης κλίμακας η οποία κυμαινόταν από την απάντηση «Ποτέ» και συνέχιζε με απαντήσεις διαβαθμιζόμενης συχνότητας.

Ερωτήσεις για τον ελεύθερο χρόνο. Πρόκειται για πέντε ερωτήσεις που αφορούν τη συχνότητα, τον τρόπο διαχείρισης, τις παρεχόμενες ευκαιρίες και την προσωπική πρωτοβουλία του εφήβου σε σχέση με την επένδυση του ελεύθερου χρόνου, οι οποίες διαμορφώθηκαν για τις ανάγκες του συγκεκριμένου ερευνητικού προγράμματος. Ενδεικτική ερώτηση: «Πώς διαθέτεις τον ελεύθερο χρόνο σου, όταν έχεις;». Οι απαντήσεις για αυτή την ομάδα ερωτήσεων ήταν πολλαπλής επιλογών και τύπου Likert, που ξεκινούσαν από το «Ποτέ» και κατέληγε στην απάντηση «Πάντα».

Στατιστική ανάλυση

Οι μέσες τιμές (mean) και οι τυπικές αποκλίσεις (Standard Deviation=SD) χρησιμοποιήθηκαν για την περιγραφή των ποσοτικών μεταβλητών. Οι απόλυτες (N) και οι σχετικές (%) συχνότητες χρησιμοποιήθηκαν για την περιγραφή των ποιοτικών μεταβλητών. Για τη σύγκριση ποσοτικών μεταβλητών μεταξύ δυο ομάδων χρησιμοποιήθηκε το Student's t-test. Για τη σύγκριση ποσοτικών μεταβλητών μεταξύ περισσοτέρων από δυο ομάδων χρησιμοποιήθηκε ο παραμετρικός έλεγχος ανάλυσης διασποράς (ANOVA). Για τον έλεγχο του σφάλματος τύπου I, λόγω των πολλαπλών συγκρίσεων χρησιμοποιήθηκε η διόρθωση κατά Bonferroni σύμφωνα με την οποία το επίπεδο σημαντικότητας είναι $0,05/\kappa$ (κ = αριθμός των συγκρίσεων). Για τον έλεγχο της σχέσης δυο ποσοτικών μεταβλητών χρησιμοποιήθηκε ο συντελεστής συσχέτισης του Pearson ή του Spearman (r). Η συσχέτιση θεωρείται χαμηλή όταν ο συντελεστής συσχέτισης (r) κυμαίνεται από 0,1 έως 0,3, μέτρια όταν ο συντελεστής συσχέτισης κυμαίνεται από 0,31 έως 0,5 και υψηλή όταν ο συντελεστής είναι μεγαλύτερος από 0,5. Η ανάλυση γραμμικής παλινδρόμησης (linear regression analysis) με τη διαδικασία διαδοχικής ένταξης/αφαίρεσης (stepwise) χρησιμοποιήθηκε για την εύρεση ανεξάρτητων παραγόντων που σχετίζονται με τις διαστάσεις της κλίμακας SQD από την οποία προέκυψαν συντελεστές εξάρτησης (β) και τα τυπικά σφάλματά τους (standard errors=SE). Τα επίπεδα σημαντικότητας είναι αμφίπλευρα και η στατιστική σημαντικότητα τέθηκε στο 0,05. Για την ανάλυση χρησιμοποιήθηκε το στατιστικό πρόγραμμα SPSS 22.0.

Αποτελέσματα

Κλίμακα δυνατοτήτων και δυσκολιών (SDQ)

Στον Πίνακα 2 δίνονται οι βαθμολογίες των μαθητών στις διαστάσεις του ερωτηματολογίου SDQ. Υψηλότερες τιμές υποδηλώνουν περισσότερες δυσκολίες με εξαίρεση τη διάσταση «Prosocial behavior» που υψηλότερες τιμές υποδηλώνουν καλύτερη συμπεριφορά.

Πίνακας 2

Βαθμολογίες των μαθητών στο ερωτηματολόγιο SDQ

	Ελάχιστη τιμή	Μέγιστη τιμή	Μέση τιμή	SD
Emotional	0,00	10,00	2,06	2,04
Conduct Problems	0,00	10,00	2,27	1,63
Hyperactivity	0,00	10,00	2,89	2,05
Peer Problems	0,00	9,00	1,44	1,51
Prosocial	0,00	10,00	7,74	1,86
Total SDQ score	0,00	36,00	8,59	5,11

Χρήση ουσιών

Ερωτώμενοι οι μαθητές για θέματα χρήσης ουσιών, φάνηκε ότι το 85,1% των μαθητών δεν καταναλώνει ποτέ αλκοόλ, το 95,5% δεν κάπνιζε ποτέ και το 95,8% δεν είχε σκεφτεί ποτέ να χρησιμοποιήσει κάποια παράνομη ουσία. Στον Πίνακα 3 δίνονται πληροφορίες που αφορούν στην χρήση ουσιών.

Πίνακας 3

Συχνότητες χρήσης ουσιών των μαθητών

	N	%
Πόσο συχνά κάνεις χρήση αλκοόλ	Ποτέ	1331 85,1
	Μια φορά το μήνα ή παραπάνω	196 12,5
	Μια φορά την εβδομάδα ή παραπάνω	37 2,4

Πόσο συχνά καπνίζεις τσιγάρα ή χρησιμοποιείς άλλα προϊόντα νικοτίνης	Ποτέ	1492	95,5
	Σπάνια	43	2,8
	Εβδομαδιαία	11	0,7
	Καθημερινά	17	1,1
Έχεις σκεφτεί να χρησιμοποιήσεις ή χρησιμοποιήσες ποτέ κάποια παράνομη ουσία	Ποτέ	1501	95,8
	Μία φορά	37	2,4
	2-4 φορές	17	1,1
	>4 φορές	12	0,8

Ελεύθερος χρόνος

Αναφορικά με τη συχνότητα και τον τρόπο διάθεσης τους ελεύθερου χρόνου τους, οι μαθητές απάντησαν ως εξής. Το 41,6% των μαθητών είχε καθημερινά ελεύθερο χρόνο και το 34,7% είχε τα σαββατοκύριακα. Οι κυριότεροι τρόποι που περνούν τον ελεύθερο τους χρόνο οι μαθητές ήταν με το να αθλούνται και να βγαίνουν με τους φίλους τους, σε ποσοστά 52,9% και 59,4% αντίστοιχα. Το 46,5% των μαθητών είχε αρκετά συχνά αρκετές ευκαιρίες να βρίσκεται έξω, το 46,4% είχε αρκετές φορές αρκετό χρόνο για να συναντά φίλους και το 48,9% μπορούσε πάντα να επιλέξει τι θα κάνει τον ελεύθερο χρόνο του. Στοιχεία για τον ελεύθερο χρόνο των μαθητών δίνονται στον Πίνακα 4.

Πίνακας 4

Πληροφορίες για τον ελεύθερο χρόνο των συμμετεχόντων

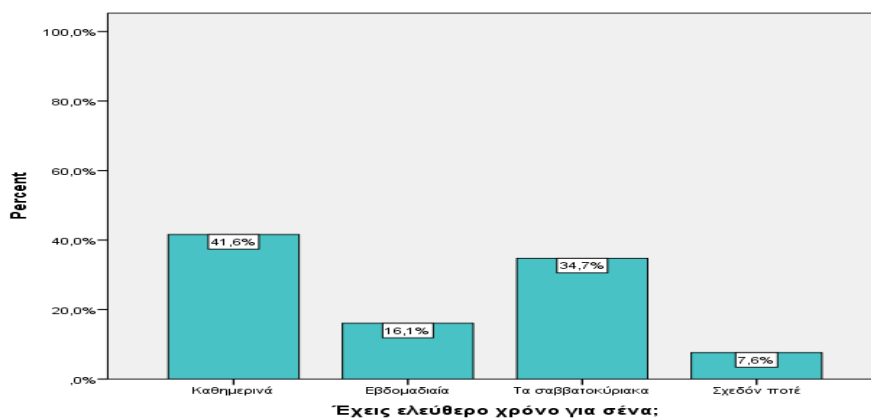
		N	%
Έχεις ελεύθερο χρόνο για σένα;	Καθημερινά	650	41,6
	Εβδομαδιαία	251	16,1
	Τα σαββατοκύριακα	543	34,7
	Σχεδόν ποτέ	119	7,6
Αν ναι, πως τον περνάς	Αθλούμαι, Ανήκω σε κάποιο αθλητικό σύλλογο	837	52,9

	Βγαίνω/ συναντώ φίλους	939	59,4
	Έχω hobbies	507	32,1
	Παρακολουθώ τηλεόραση	381	24,1
	Ασχολούμαι με το PC μου	467	29,5
Είχες αρκετές ευκαιρίες να βρίσκεσαι έξω;	Ποτέ	26	1,7
	Σπάνια	240	15,4
	Αρκετά συχνά	723	46,5
	Πολύ συχνά	252	16,2
	Πάντα	314	20,2
Είχες αρκετό χρόνο για να συναντάς φίλους;	Ποτέ	31	2,0
	Σπάνια	275	17,6
	Αρκετά συχνά	724	46,4
	Πολύ συχνά	227	14,6
	Πάντα	303	19,4
Μπορούσες να επιλέξεις τι θα κάνεις τον ελεύθερο χρόνο σου;	Ποτέ	20	1,3
	Σπάνια	132	8,5
	Αρκετά συχνά	468	30,1
	Πολύ συχνά	176	11,3
	Πάντα	761	48,9

Στο Γράφημα 1, που ακολουθεί δίνεται η συχνότητα που είχαν ελεύθερο χρόνο οι μαθητές.

Γράφημα 1

Συχνότητα του ελεύθερου χρόνου των μαθητών

Στη συνέχεια αθροίστηκαν οι ερωτήσεις συχνοτήτων του παρακάτω πίνακα και δημιουργήθηκε η βαθμολογία ελεύθερου χρόνου, η οποία μπορεί να πάρει τιμές από 0% έως 100%, με τις υψηλότερες να υποδηλώνουν περισσότερο ελεύθερο χρόνο. Η βαθμολογία ελεύθερου χρόνου κυμαινόταν από 0% μέχρι 100%, με τη μέση τιμή να είναι 64,0% (SD = 20,6%). Στον πίνακα 5, που ακολουθεί δίνεται η βαθμολογία αυτή.

Πίνακας 5

Βαθμολογία του ελεύθερου χρόνου

	Ελάχιστη τιμή	Μέγιστη τιμή	Μέση τιμή	SD
Βαθμολογία ελεύθερου χρόνου	0,0	100,0	64,0	20,6

Δυνατότητες και δυσκολίες (SDQ), χρήση ουσιών και ελεύθερος χρόνος

Στον Πίνακα 6, που ακολουθεί δίνεται η βαθμολογία των μαθητών στη διάσταση «Prosocial» ανάλογα με δημογραφικά τους στοιχεία καθώς και με το πώς περνούν τον ελεύθερο χρόνο τους. Τα κορίτσια είχαν σημαντικά υψηλότερη βαθμολογία στη διάσταση «Prosocial», που υποδηλώνει λιγότερες δυσκολίες στον τομέα αυτό, σε σύγκριση με τα αγόρια. Επίσης, η βαθμολογία στη διάσταση «Prosocial» βρέθηκε να διαφέρει σημαντικά ανάλογα με την τάξη που πήγαιναν οι μαθητές. Συγκεκριμένα, μετά τη διόρθωση κατά Bonferroni βρέθηκε ότι οι μαθητές της Α΄ Γυμνασίου είχαν σημαντικά υψηλότερη βαθμολογία σε σύγκριση με τους μαθητές της Γ΄ Γυμνασίου ($p = 0,010$). Ακόμα, περισσότερες δυσκολίες στη διάσταση αυτή είχαν οι έφηβοι που ασχολούνταν με τον υπολογιστή τους στον ελεύθερο χρόνο τους.

Πίνακας 6

Συσχετίσεις της προκοινωνικής συμπεριφοράς με τα δημογραφικά στοιχεία και με τον τρόπο χρήσης του ελεύθερου χρόνου

		Prosocial		P
		Μέση τιμή	SD	Student's t-test
Φύλο	Αγόρια	7,31	1,98	<0,001
	Κορίτσια	8,10	1,66	
Τάξη	A-7 th	7,89	1,75	0,012+
	B-8 th	7,76	1,90	
	C-9 th	7,55	1,92	
Περιοχή διαμονής	Αθήνα/Αττική	7,77	1,81	0,360
	Επαρχία	7,67	1,98	
Μένω με:	Μόνος/ Με άλλους συγγενείς	6,83	2,62	0,188
	Με τους δύο γονείς	7,76	1,84	
	Με τον έναν γονέα	7,66	1,94	
Ελληνική καταγωγή	Όχι	7,70	1,98	0,670
	Ναι	7,75	1,83	
Πως περνάτε τον ελεύθερο σας χρόνο:				
Αθλούμαι, Ανήκω σε κάποιο αθλητικό σύλλογο	Όχι	7,70	1,89	0,392
	Ναι	7,78	1,83	
Βγαίνω/ συναντώ φίλους	Όχι	7,67	1,97	0,230
	Ναι	7,79	1,78	
Έχω hobbies	Όχι	7,71	1,89	0,311
	Ναι	7,81	1,78	
Παρακολουθώ τηλεόραση	Όχι	7,77	1,86	0,317
	Ναι	7,66	1,85	
Ασχολούμαι με το PC μου	Όχι	7,88	1,81	<0,001
	Ναι	7,39	1,94	

⁺ANOVA

Στον Πίνακα 7, που ακολουθεί δίνονται οι συντελεστές συσχέτισης της βαθμολογίας στη διάσταση «Prosocial» με την ηλικία των εφήβων, με τις συχνότητες

που έκαναν τις διάφορες καταχρήσεις και με στοιχεία που αφορούν στον ελεύθερο χρόνο τους. Υπήρξε σημαντική συσχέτιση της βαθμολογίας στη διάσταση «Prosocial» με όλα τα στοιχεία του παρακάτω πίνακα, επιβεβαιώνοντας τις αντίστοιχες υποθέσεις. Πιο συγκεκριμένα, βρέθηκε αρνητική συσχέτιση των προκοινωνικών συμπεριφορών των εφήβων με το κάπνισμα ($r = -0,12, p < 0,001$), την κατανάλωση αλκοόλ ($r = -0,14, p < 0,001$) και τη χρήση παράνομων ουσιών ($r = -0,13, p < 0,001$), επιβεβαιώνοντας την αντίστοιχη υπόθεση. Επίσης, η θετική συσχέτιση της προκοινωνικής συμπεριφοράς των εφήβων με τη συχνότητα του ελεύθερου χρόνου επιβεβαιώθηκε σύμφωνα με την υπόθεση ($r = 0,05, p < 0,045$). Οπότε, όσο μεγαλύτεροι σε ηλικία ήταν οι μαθητές, όσο συχνότερα κάπνιζαν, κατανάλωναν αλκοόλ και παράνομες ουσίες τόσο περισσότερες ήταν οι δυσκολίες τους στον τομέα αυτό. Επίσης, όσο λιγότερο ελεύθερο χρόνο είχαν, τόσο περισσότερες ήταν οι δυσκολίες τους στον τομέα αυτό.

Πίνακας 7

Συσχετίσεις της προκοινωνικής συμπεριφοράς με την ηλικία των εφήβων, με την κατάχρηση ουσιών και με τον ελεύθερο χρόνο

		Prosocial
Ηλικία	r+	-0,09
	P	<0,001
Πόσο συχνά κάνεις χρήση αλκοόλ	r++	-0,14
	P	<0,001
Πόσο συχνά καπνίζεις τσιγάρα ή χρησιμοποιείς άλλα προϊόντα νικοτίνης	r++	-0,12
	P	<0,001
Έχεις σκεφτεί να χρησιμοποιήσεις ή χρησιμοποιήσες ποτέ κάποια παράνομη ουσία	r++	-0,13
	P	<0,001
Έχεις ελεύθερο χρόνο για σένα;	r++	0,07
	P	0,005
Είχες αρκετές ευκαιρίες να βρίσκεσαι έξω;	r++	0,01

	P	0,634
Είχες αρκετό χρόνο για να συναντάς φίλους;	r++	0,04
	P	0,142
Μπορούσες να επιλέξεις τι θα κάνεις τον ελεύθερο χρόνο σου;	r++	0,06
	P	0,032
Βαθμολογία ελεύθερου χρόνου	r+	0,05
	P	0,045

⁺συντελεστής συσχέτισης του Pearson ⁺⁺συντελεστής συσχέτισης του Spearman

Στη συνέχεια έγινε πολυπαραγοντική γραμμική παλινδρόμηση έχοντας ως εξαρτημένη μεταβλητή τη βαθμολογία στη διάσταση «Prosocial» και ως ανεξάρτητες τα δημογραφικά στοιχεία των μαθητών και τα στοιχεία που αφορούν στις καταχρήσεις τους και στον ελεύθερό τους χρόνο. Με τη μέθοδο διαδοχικής ένταξης/αφαίρεσης (stepwise method) βρέθηκε ότι το φύλο, το αν ασχολούνταν στον ελεύθερο χρόνο με τον υπολογιστή τους, η συχνότητα κατανάλωσης αλκοόλ και παράνομων ουσιών και η βαθμολογία του ελεύθερου χρόνου σχετιζόνταν ανεξάρτητα με τη βαθμολογία στη διάσταση «Prosocial». Συγκεκριμένα, τα κορίτσια είχαν κατά 0,70 μονάδες υψηλότερη βαθμολογία, δηλαδή λιγότερα προβλήματα, σε σύγκριση με τα αγόρια. Οι μαθητές που ασχολούνταν με το pc τους στον ελεύθερο χρόνο τους είχαν κατά 0,28 μονάδες χαμηλότερη βαθμολογία σε σύγκριση με τους μαθητές που δεν ασχολούνταν με το pc τους. Συνεπώς, όσο αυξάνεται η συχνότητα που κατανάλωναν αλκοόλ οι μαθητές τόσο περισσότερα ήταν τα προβλήματα που είχαν στη διάσταση αυτή. Επίσης, όσο αυξάνεται η συχνότητα που κατανάλωναν παράνομες ουσίες οι μαθητές τόσο περισσότερα ήταν τα προβλήματα που είχαν στη διάσταση αυτή. Ακόμη, όσο περισσότερο ελεύθερο χρόνο είχαν οι μαθητές τόσο λιγότερα ήταν τα προβλήματα που είχαν στη διάσταση αυτή. Τα παραπάνω αποτελέσματα παρουσιάζονται στον Πίνακα 8.

Πίνακας 8

Συσχετίσεις της προκοινωνικής συμπεριφοράς με τα δημογραφικά στοιχεία των μαθητών την κατάχρηση ουσιών και τον ελεύθερο χρόνο

		β^+	SE ⁺⁺	P
Φύλο	Αγόρια			
	Κορίτσια	0,70	0,10	<0,001
Ασχολούμαι με το PC μου	Όχι			
	Ναι	-0,28	0,10	0,008
Πόσο συχνά κάνεις χρήση αλκοόλ		-0,43	0,11	<0,001
Έχεις σκεφτεί να χρησιμοποιήσεις ή χρησιμοποιήσες ποτέ κάποια παράνομη ουσία		-0,88	0,14	<0,001
Βαθμολογία ελεύθερου χρόνου		0,01	0,002	0,003

+συντελεστής εξάρτησης ++τυπικό σφάλμα συντελεστή

Στον Πίνακα 9, που ακολουθεί δίνεται η βαθμολογία των μαθητών στη διάσταση «Emotional» ανάλογα με δημογραφικά τους στοιχεία καθώς και με το πώς περνούν τον ελεύθερό τους χρόνο. Τα κορίτσια είχαν σημαντικά υψηλότερη βαθμολογία στη διάσταση «Emotional», που υποδηλώνει περισσότερες δυσκολίες στον τομέα αυτό, σε σύγκριση με τα αγόρια. Επίσης, η βαθμολογία στη διάσταση «Emotional» βρέθηκε να διαφέρει σημαντικά ανάλογα με την τάξη που πήγαιναν οι μαθητές. Συγκεκριμένα, μετά τη διόρθωση κατά Bonferroni βρέθηκε ότι οι μαθητές της Α΄ Γυμνασίου είχαν σημαντικά χαμηλότερη βαθμολογία σε σύγκριση τόσο με τους μαθητές της Β΄ Γυμνασίου ($p = 0,023$) όσο και με τους μαθητές της Γ΄ Γυμνασίου ($p < 0,001$). Επίσης, οι μαθητές της Β΄ Γυμνασίου είχαν σημαντικά χαμηλότερη βαθμολογία σε σύγκριση με τους μαθητές της Γ΄ Γυμνασίου ($p = 0,040$). Ακόμη, λιγότερες δυσκολίες στη διάσταση αυτή είχαν οι έφηβοι που αθλούνταν στον ελεύθερο χρόνο τους.

Πίνακας 9

Συσχέτιση των συναισθηματικών δυσκολιών με τα δημογραφικά στοιχεία των μαθητών και με στοιχεία που αφορούν στον ελεύθερο χρόνο τους

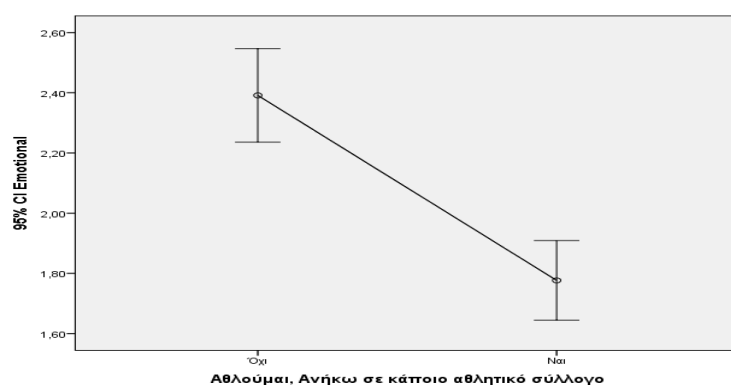
		Emotional		P
		Μέση τιμή	SD	Student's t-test
Φύλο	Αγόρια	1,54	1,78	<0,001
	Κορίτσια	2,52	2,14	
Τάξη	A-7 th	1,74	1,81	<0,001+
	B-8 th	2,08	2,04	
	C-9 th	2,39	2,21	
Περιοχή διαμονής	Αθήνα/Αττική	2,09	1,98	0,461
	Επαρχία	2,00	2,20	
Μένω με:	Μόνος/ Με άλλους συγγενείς	4,58	3,20	<0,001
	Με τους δύο γονείς	1,99	1,98	
	Με τον έναν γονέα	2,39	2,21	
Ελληνική καταγωγή	Όχι	2,06	1,95	0,974
	Ναι	2,05	2,04	
Πως περνάτε τον ελεύθερο σας χρόνο:				
Αθλούμαι, Ανήκω σε κάποιο αθλητικό σύλλογο	Όχι	2,39	2,11	<0,001
	Ναι	1,78	1,93	
Βγαίνω/ συναντώ φίλους	Όχι	2,07	2,05	0,891
	Ναι	2,06	2,04	
Έχω hobbies	Όχι	2,07	2,03	0,900
	Ναι	2,05	2,06	
Παρακολουθώ τηλεόραση	Όχι	2,09	2,04	0,392
	Ναι	1,98	2,05	
Ασχολούμαι με το PC μου	Όχι	2,09	2,04	0,506
	Ναι	2,01	2,05	

⁺ANOVA

Στο Γράφημα 2 που ακολουθεί δίνεται η βαθμολογία των μαθητών στη διάσταση «Emotional» ανάλογα με το αν ασχολούνταν με κάποιο άθλημα κατά τον ελεύθερο χρόνο τους.

Γράφημα 2

Βαθμολογία των μαθητών στη διάσταση «Emotional» ανάλογα με το αν αθλούνταν στο ελεύθερο χρόνο τους

Στον Πίνακα 10 που ακολουθεί δίνονται οι συντελεστές συσχέτισης της βαθμολογίας στη διάσταση «Emotional» με την ηλικία των εφήβων, με τις συχνότητες που έκαναν τις διάφορες καταχρήσεις και με στοιχεία που αφορούν στον ελεύθερό τους χρόνο. Φαίνεται ότι υπήρξε σημαντική συσχέτιση της βαθμολογίας στη διάσταση «Emotional» με όλα τα στοιχεία του παρακάτω πίνακα, επιβεβαιώνοντας τις αντίστοιχες υποθέσεις. Συγκεκριμένα, βρέθηκε θετική συσχέτιση των συναισθηματικών δυσκολιών των εφήβων με το κάπνισμα ($r = 0,10, p < 0,001$), την κατανάλωση αλκοόλ ($r = 0,11, p < 0,001$) και τη χρήση ουσιών ($r = 0,13, p < 0,001$). Επίσης, η αρνητική συσχέτιση των συναισθηματικών δυσκολιών των εφήβων με τη συχνότητα του ελεύθερου χρόνου, επιβεβαιώθηκε σύμφωνα με την υπόθεση ($r = -0,18, p < 0,001$). Οπότε, όσο μεγαλύτεροι σε ηλικία ήταν οι μαθητές, όσο συχνότερα κάπνιζαν, κατανάλωναν αλκοόλ και παράνομες ουσίες τόσο περισσότερες ήταν οι δυσκολίες τους στον συναισθηματικό τομέα. Επίσης, όσο λιγότερο ελεύθερο χρόνο είχαν, τόσο περισσότερες ήταν οι συναισθηματικές δυσκολίες τους.

Πίνακας 10

Συντελεστές συσχέτισης της βαθμολογίας στη διάσταση «Emotional» με την ηλικία των εφήβων, τις συχνότητες της κατάχρησης ουσιών και τον ελεύθερο χρόνο τους

		Emotional
Ηλικία	r+	0,14
	P	<0,001
Πόσο συχνά κάνεις χρήση αλκοόλ	r++	0,11
	P	<0,001
Πόσο συχνά καπνίζεις τσιγάρα ή χρησιμοποιείς άλλα προϊόντα νικοτίνης	r++	0,10
	P	<0,001
Έχεις σκεφτεί να χρησιμοποιήσεις ή χρησιμοποίησες ποτέ κάποια παράνομη ουσία	r++	0,13
	P	<0,001
Έχεις ελεύθερο χρόνο για σένα;	r++	0,13
	P	<0,001
Είχες αρκετές ευκαιρίες να βρίσκεσαι έξω;	r++	-0,15
	P	<0,001
Είχες αρκετό χρόνο για να συναντάς φίλους;	r++	-0,14
	P	<0,001
Μπορούσες να επιλέξεις τι θα κάνεις τον ελεύθερο χρόνο σου;	r++	-0,13
	P	<0,001
Βαθμολογία ελεύθερου χρόνου	r+	-0,18
	P	<0,001

⁺συντελεστής συσχέτισης του Pearson ⁺⁺συντελεστής συσχέτισης του Spearman

Στη συνέχεια έγινε πολυπαραγοντική γραμμική παλινδρόμηση έχοντας σαν εξαρτημένη μεταβλητή τη βαθμολογία στη διάσταση «Emotional» και σαν ανεξάρτητες τα δημογραφικά στοιχεία των μαθητών και τα στοιχεία που αφορούν στις καταχρήσεις τους και στον ελεύθερό τους χρόνο. Με τη μέθοδο διαδοχικής ένταξης/αφαίρεσης (stepwise method) βρέθηκε ότι το φύλο, η ηλικία, η κατάσταση

διαμονής, το αν αθλούνταν στον ελεύθερο χρόνο τους, η συχνότητα κατανάλωσης αλκοόλ και παράνομων ουσιών και η βαθμολογία του ελεύθερου χρόνου βρέθηκε να σχετίζονται ανεξάρτητα με τη βαθμολογία στη διάσταση των συναισθηματικών προβλημάτων.

Πιο συγκεκριμένα, Τα κορίτσια είχαν κατά 0,86 μονάδες υψηλότερη βαθμολογία, δηλαδή περισσότερα προβλήματα, σε σύγκριση με τα αγόρια. Οι μαθητές που έμεναν μόνοι ή με άλλους συγγενείς είχαν κατά 2,49 μονάδες υψηλότερη βαθμολογία σε σύγκριση με τους μαθητές που έμεναν με τους δύο γονείς τους. Οι μαθητές που αθλούνταν στον ελεύθερο χρόνο τους είχαν κατά 0,38 μονάδες χαμηλότερη βαθμολογία σε σύγκριση με τους μαθητές που δεν αθλούνταν στον ελεύθερο χρόνο τους. Επίσης, όσο μεγαλύτεροι σε ηλικία ήταν οι μαθητές τόσο περισσότερα ήταν τα προβλήματα που είχαν στη διάσταση αυτή. Τα παραπάνω αποτελέσματα παρουσιάζονται στον Πίνακα 11.

Πίνακας 11

Συσχετίσεις των συναισθηματικών δυσκολιών με τα δημογραφικά στοιχεία των μαθητών, τις καταχρήσεις ουσιών και τον ελεύθερο χρόνο

		β^+	SE ⁺⁺	P
Φύλο	Αγόρια			
	Κορίτσια	0,86	0,10	<0,001
Μένω με:	Με τους δύο γονείς			
	Μόνος/ Με άλλους συγγενείς	2,49	0,58	<0,001
	Με τον έναν γονέα	0,27	0,15	0,065
Αθλούμαι, Ανήκω σε κάποιο αθλητικό σύλλογο	Όχι			
	Ναι	-0,38	0,10	<0,001
Ηλικία		0,26	0,05	<0,001
Πόσο συχνά καπνίζεις τσιγάρα ή χρησιμοποιείς άλλα προϊόντα νικοτίνης		0,36	0,14	0,010

Έχεις σκεφτεί να χρησιμοποιήσεις

ή χρησιμοποιήσες ποτέ κάποια παράνομη ουσία	0,35	0,15	0,018
Βαθμολογία ελεύθερου χρόνου	-0,02	0,002	<0,001

+συντελεστής εξάρτησης ++τυπικό σφάλμα συντελεστή

Στον Πίνακα 12 που ακολουθεί δίνεται η βαθμολογία των μαθητών στη διάσταση «Conduct problems» ανάλογα με δημογραφικά τους στοιχεία καθώς και με το πώς περνούν τον ελεύθερό τους χρόνο. Όπως φαίνεται, τα αγόρια είχαν σημαντικά υψηλότερη βαθμολογία στη διάσταση «Conduct problems», που υποδηλώνει περισσότερες δυσκολίες στον τομέα αυτό, σε σύγκριση με τα κορίτσια. Επίσης, η βαθμολογία στη διάσταση «Conduct problems» βρέθηκε να διαφέρει σημαντικά ανάλογα με την τάξη που πήγαιναν οι μαθητές. Συγκεκριμένα, μετά τη διόρθωση κατά Bonferroni βρέθηκε ότι οι μαθητές της Α΄ Γυμνασίου είχαν σημαντικά χαμηλότερη βαθμολογία σε σύγκριση τόσο με τους μαθητές της Β΄ Γυμνασίου ($p = 0,007$) όσο και με τους μαθητές της Γ΄ Γυμνασίου ($p < 0,001$). Ακόμη, σημαντικά λιγότερες δυσκολίες στη διάσταση αυτή είχαν οι έφηβοι που αθλούνταν στον ελεύθερο τους χρόνο ενώ εκείνοι που ασχολούνταν με τον υπολογιστή τους είχαν σημαντικά περισσότερες δυσκολίες.

Πίνακας 12

Συσχέτιση των προβλημάτων διαγωγής με τα δημογραφικά στοιχεία και με τον τρόπο χρήσης του ελεύθερου χρόνου

		Conduct Problems		P Student's t-test
		Μέση τιμή	SD	
Φύλο	Αγόρια	2,41	1,74	0,001
	Κορίτσια	2,15	1,52	
Τάξη	A-7 th	2,01	1,50	<0,001+

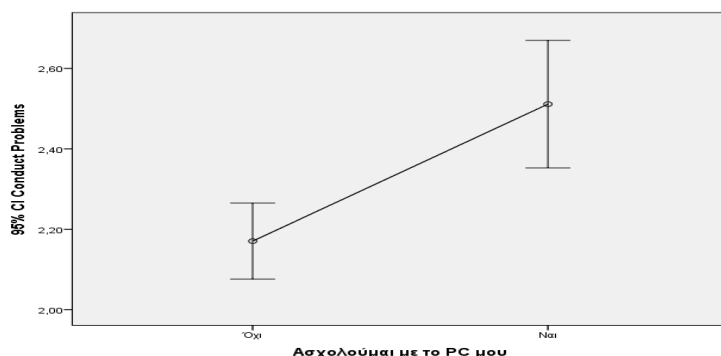
	B-8 th	2,32	1,62	
	C-9 th	2,50	1,74	
Περιοχή διαμονής	Αθήνα/Αττική	2,23	1,61	0,145
	Επαρχία	2,37	1,68	
Μένω με:	Μόνος/ Με άλλους συγγενείς	4,08	3,12	<0,001
	Με τους δύο γονείς	2,20	1,59	
	Με τον έναν γονέα	2,61	1,71	
Ελληνική καταγωγή	Όχι	2,54	1,76	0,005
	Ναι	2,22	1,59	
Πως περνάτε τον ελεύθερο σας χρόνο:				
Αθλούμαι, Ανήκω σε κάποιο αθλητικό σύλλογο	Όχι	2,38	1,66	0,013
	Ναι	2,17	1,61	
Βγαίνω/ συναντώ φίλους	Όχι	2,28	1,64	0,818
	Ναι	2,26	1,62	
Έχω hobbies	Όχι	2,28	1,63	0,749
	Ναι	2,25	1,64	
Παρακολουθώ τηλεόραση	Όχι	2,25	1,66	0,348
	Ναι	2,34	1,54	
Ασχολούμαι με το PC μου	Όχι	2,17	1,59	<0,001
	Ναι	2,51	1,71	

⁺ANOVA

Στο Γράφημα 3, που ακολουθεί δίνεται η βαθμολογία των μαθητών στη διάσταση «Conduct problems» ανάλογα με το αν ασχολούνταν με τον υπολογιστή τους στο ελεύθερο χρόνο τους.

Γράφημα 3

Βαθμολογία των μαθητών στη διάσταση «Conduct problems» ανάλογα με το αν ασχολούνταν με τον υπολογιστή τους στο ελεύθερο χρόνο τους

Στον Πίνακα 13, που ακολουθεί δίνονται οι συντελεστές συσχέτισης της βαθμολογίας στη διάσταση «Conduct problems» με την ηλικία των εφήβων, με τις συχνότητες που έκαναν τις διάφορες καταχρήσεις και με στοιχεία που αφορούν στον ελεύθερο χρόνο τους. Υπήρξε σημαντική συσχέτιση της βαθμολογίας στη διάσταση «Conduct problems» σχεδόν με όλα τα στοιχεία του παρακάτω πίνακα. Βρέθηκε θετική συσχέτιση των προβλημάτων συμπεριφοράς των εφήβων με το κάπνισμα ($r = 0,21, p < 0,001$), την κατανάλωση αλκοόλ ($r = 0,26, p < 0,001$) και τη χρήση ουσιών ($r = 0,21, p < 0,001$), επιβεβαιώνοντας την αντίστοιχη υπόθεση. Επίσης, η αρνητική συσχέτιση των προβλημάτων συμπεριφοράς των εφήβων με τη συχνότητα του ελεύθερου χρόνου επιβεβαιώθηκε σύμφωνα με την υπόθεση ($r = -0,08, p < 0,05$). Συνεπώς, όσο μεγαλύτεροι σε ηλικία ήταν οι μαθητές, όσο συχνότερα κατανάλωναν αλκοόλ, παράνομες ουσίες και κάπνιζαν τόσο περισσότερες ήταν οι δυσκολίες τους στον τομέα αυτό. Επίσης, όσο περισσότερο ελεύθερο χρόνο είχαν τόσο λιγότερα ήταν τα προβλήματά τους στη διάσταση αυτή.

Πίνακας 13

Συντελεστές συσχέτισης των προβλημάτων διαγωγής με την ηλικία των εφήβων, με τις συχνότητες των καταχρήσεων και με στοιχεία για τον ελεύθερο χρόνο τους

		Conduct Problems
Ηλικία	r+	0,17

	P	<0,001
Πόσο συχνά κάνεις χρήση αλκοόλ	r++	0,26
	P	<0,001
Πόσο συχνά καπνίζεις τσιγάρα ή χρησιμοποιείς άλλα προϊόντα νικοτίνης	r++	0,21
	P	<0,001
Έχεις σκεφτεί να χρησιμοποιήσεις ή χρησιμοποιήσες ποτέ κάποια παράνομη ουσία	r++	0,21
	P	<0,001
Έχεις ελεύθερο χρόνο για σένα;	r++	0,00
	P	0,907
Είχες αρκετές ευκαιρίες να βρίσκεσαι έξω;	r++	-0,04
	P	0,161
Είχες αρκετό χρόνο για να συναντάς φίλους;	r++	-0,03
	P	0,178
Μπορούσες να επιλέξεις τι θα κάνεις τον ελεύθερο χρόνο σου;	r++	-0,12
	P	<0,001
Βαθμολογία ελεύθερου χρόνου	r+	-0,08
	P	0,003

⁺συντελεστής συσχέτισης του Pearson ⁺⁺συντελεστής συσχέτισης του Spearman

Στη συνέχεια έγινε πολυπαραγοντική γραμμική παλινδρόμηση έχοντας σαν εξαρτημένη μεταβλητή τη βαθμολογία στη διάσταση «Conduct problems» και σαν ανεξάρτητες τα δημογραφικά στοιχεία των μαθητών και τα στοιχεία που αφορούν στις καταχρήσεις τους και στον ελεύθερό τους χρόνο. Με τη μέθοδο διαδοχικής ένταξης/αφαίρεσης (stepwise method) βρέθηκαν τα αποτελέσματα του Πίνακα 14. Η ηλικία, η κατάσταση διαμονής, το αν ασχολούνταν στον ελεύθερο τους χρόνο με τον υπολογιστή, η συχνότητα καπνίσματος, κατανάλωσης αλκοόλ και παράνομων ουσιών και η βαθμολογία ελεύθερου χρόνου βρέθηκαν να σχετίζονται ανεξάρτητα με τη βαθμολογία στη διάσταση «Conduct Problems».

Συγκεκριμένα, οι μαθητές που έμεναν μόνοι ή με άλλους συγγενείς είχαν κατά 0,97 μονάδες υψηλότερη βαθμολογία, δηλαδή περισσότερα προβλήματα, σε

σύγκριση με τους μαθητές που έμεναν με τους δύο γονείς τους. Οι μαθητές που έμεναν με τον ένα γονέα τους είχαν κατά 0,28 μονάδες υψηλότερη βαθμολογία, δηλαδή περισσότερα προβλήματα, σε σύγκριση με τους μαθητές που έμεναν με τους δύο γονείς τους. Οι μαθητές που ασχολούνταν στον ελεύθερο τους χρόνο με τον υπολογιστή τους είχαν κατά 0,38 μονάδες υψηλότερη βαθμολογία σε σύγκριση με τους μαθητές που δεν ασχολούνταν στον ελεύθερο τους χρόνο με τον υπολογιστή τους. Βρέθηκε, ότι όσο μεγαλύτεροι σε ηλικία ήταν οι μαθητές τόσο περισσότερα ήταν τα προβλήματα που είχαν στη διάσταση αυτή. Επίσης, όσο αυξανόταν η συχνότητα που κάπνιζαν και κατανάλωναν αλκοόλ και παράνομες ουσίες οι μαθητές τόσο περισσότερα ήταν τα προβλήματα που είχαν στη διάσταση αυτή. Επιπλέον, όσο περισσότερο ελεύθερο χρόνο είχαν οι μαθητές τόσο λιγότερα ήταν τα προβλήματα που είχαν στη διάσταση αυτή.

Πίνακας 14

Συσχετίσεις των προβλημάτων διαγωγής με τα δημογραφικά στοιχεία των μαθητών, με τη συχνότητα των καταχρήσεών τους και με τον ελεύθερο χρόνο τους

		β+	SE++	P
	Με τους δύο γονείς			
Μένω με:	Μόνος/ Με άλλους συγγενείς	0,97	0,48	0,042
	Με τον έναν γονέα	0,28	0,12	0,017
	Όχι			
Ασχολούμαι με το PC μου	Ναι	0,31	0,09	<0,001
Ηλικία		0,15	0,04	<0,001
Πόσο συχνά κάνεις χρήση αλκοόλ		0,65	0,10	<0,001
Πόσο συχνά καπνίζεις τσιγάρα ή χρησιμοποιείς άλλα προϊόντα νικοτίνης		0,46	0,12	<0,001
Έχεις σκεφτεί να χρησιμοποιήσεις ή χρησιμοποιήσες ποτέ κάποια παράνομη ουσία		0,75	0,12	<0,001
Βαθμολογία ελεύθερου χρόνου		-0,01	0,002	<0,001

+συντελεστής εξάρτησης ++τυπικό σφάλμα συντελεστή

Στον Πίνακα 15, που ακολουθεί δίνεται η βαθμολογία των μαθητών στη διάσταση «Hyperactivity» ανάλογα με δημογραφικά τους στοιχεία καθώς και με το πώς περνούν τον ελεύθερό τους χρόνο. Τα αγόρια είχαν σημαντικά υψηλότερη βαθμολογία στη διάσταση «Hyperactivity», που υποδηλώνει περισσότερες δυσκολίες στον τομέα αυτό, σε σύγκριση με τα κορίτσια. Επίσης, η βαθμολογία στη διάσταση «Hyperactivity» βρέθηκε να διαφέρει σημαντικά ανάλογα με την τάξη που πήγαιναν οι μαθητές. Συγκεκριμένα, μετά τη διόρθωση κατά Bonferroni βρέθηκε ότι οι μαθητές της Γ΄ Γυμνασίου είχαν σημαντικά υψηλότερη βαθμολογία σε σύγκριση τόσο με τους μαθητές της Β΄ Γυμνασίου ($p = 0,006$) όσο και με τους μαθητές της Α΄ Γυμνασίου ($p < 0,001$). Ακόμα, περισσότερες δυσκολίες στη διάσταση αυτή είχαν οι έφηβοι που ασχολούνταν με τον υπολογιστή τους στον ελεύθερό τους χρόνο, ενώ εκείνοι που αθλούσαν ή είχαν κάποιο χόμπι είχαν σημαντικά λιγότερες δυσκολίες.

Πίνακας 15

Συσχετίσεις της υπερκινητικότητας με τα δημογραφικά στοιχεία των μαθητών και με τον τρόπο διαχείρισης του ελεύθερου χρόνου τους

		Hyperactivity		P
		Μέση τιμή	SD	Student's t-test
Φύλο	Αγόρια	3,02	2,07	0,019
	Κορίτσια	2,78	2,03	
Τάξη	A-7 th	2,61	2,03	<0,001+
	B-8 th	2,84	2,01	
	C-9 th	3,24	2,06	
Περιοχή διαμονής	Αθήνα/Αττική	2,94	2,04	0,154
	Επαρχία	2,77	2,07	
Μένω με:	Μόνος/ Με άλλους συγγενείς	5,27	2,33	<0,001
	Με τους δύο γονείς	2,79	2,01	
	Με τον έναν γονέα	3,42	2,14	

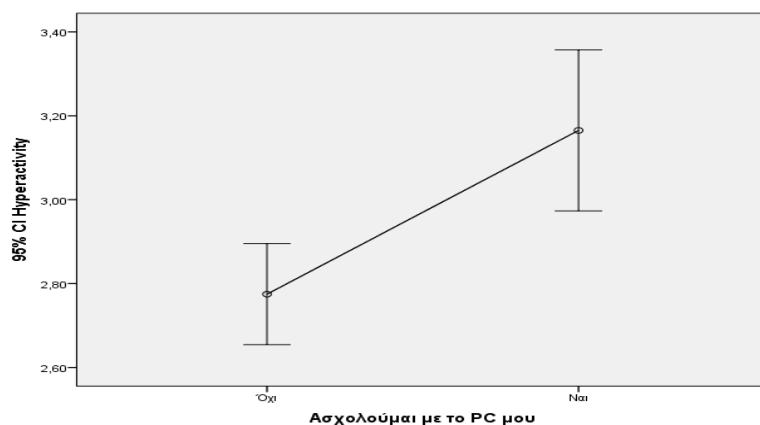
Ελληνική καταγωγή	Όχι	3,09	2,06	0,100
	Ναι	2,85	2,03	
Πως περνάτε τον ελεύθερο σας χρόνο:				
Αθλούμαι, Ανήκω σε κάποιο αθλητικό σύλλογο	Όχι	3,15	2,12	<0,001
	Ναι	2,67	1,95	
Βγαίνω/ συναντώ φίλους	Όχι	2,86	2,08	0,674
	Ναι	2,91	2,03	
Έχω hobbies	Όχι	2,97	2,04	0,021
	Ναι	2,71	2,06	
Παρακολουθώ τηλεόραση	Όχι	2,89	2,06	0,935
	Ναι	2,90	2,00	
Ασχολούμαι με το PC μου	Όχι	2,77	2,02	0,001
	Ναι	3,17	2,08	

⁺ANOVA

Στο Γράφημα 4 που ακολουθεί δίνεται η βαθμολογία των μαθητών στη διάσταση «Hyperactivity» ανάλογα με το αν ασχολούνταν με τον υπολογιστή τους στο ελεύθερό τους χρόνο.

Γράφημα 4

Η βαθμολογία των μαθητών στη διάσταση «Hyperactivity» ανάλογα με ενασχόληση με τον Η/Υ κατά τον ελεύθερο χρόνο τους

Στον Πίνακα 16, που ακολουθεί δίνονται οι συντελεστές συσχέτισης της βαθμολογίας στη διάσταση «Hyperactivity» με την ηλικία των εφήβων, με τις συχνότητες που έκαναν τις διάφορες καταχρήσεις και με στοιχεία που αφορούν στον ελεύθερο χρόνο τους. Υπήρξε σημαντική συσχέτιση της βαθμολογίας στη διάσταση «Hyperactivity» με όλα σχεδόν τα στοιχεία του παρακάτω πίνακα. Βρέθηκε, σύμφωνα με τις αντίστοιχες υποθέσεις ότι η υπερκινητικότητα παρουσίασε θετική συσχέτιση με το κάπνισμα ($r = 0,17, p < 0,001$), την κατανάλωση αλκοόλ ($r = 0,24, p < 0,001$) και τη χρήση ουσιών ($r = 0,15, p < 0,001$) και αρνητική συσχέτιση με τη συχνότητα του ελεύθερου χρόνου ($r = -0,14, p < 0,001$). Οπότε, όσο μεγαλύτεροι σε ηλικία ήταν οι μαθητές, όσο συχνότερα κάπνιζαν, καταλάωναν αλκοόλ και παράνομες ουσίες τόσο περισσότερες ήταν οι δυσκολίες τους στον τομέα αυτό. Επίσης, όσο λιγότερο ελεύθερο χρόνο είχαν, τόσο περισσότερες ήταν οι δυσκολίες τους στον τομέα αυτό.

Πίνακας 16

Συντελεστές συσχέτισης της υπερκινητικότητας με την ηλικία των εφήβων, με τις συχνότητες της κατάχρησης ουσιών και με στοιχεία για τον ελεύθερο χρόνο τους

		Hyperactivity
Ηλικία	r+	0,16
	P	<0,001
Πόσο συχνά κάνεις χρήση αλκοόλ	r++	0,24
	P	<0,001
Πόσο συχνά καπνίζεις τσιγάρα ή χρησιμοποιείς άλλα προϊόντα νικοτίνης	r++	0,17
	P	<0,001
Έχεις σκεφτεί να χρησιμοποιήσεις ή χρησιμοποιήσες ποτέ κάποια παράνομη ουσία	r++	0,15
	P	<0,001
Έχεις ελεύθερο χρόνο για σένα;	r++	0,00

	P	0,867
Είχες αρκετές ευκαιρίες να βρίσκεσαι έξω;	r++	-0,12
	P	<0,001
Είχες αρκετό χρόνο για να συναντάς φίλους;	r++	-0,08
	P	0,003
Μπορούσες να επιλέξεις τι θα κάνεις τον ελεύθερο χρόνο σου;	r++	-0,14
	P	<0,001
Βαθμολογία ελεύθερου χρόνου	r+	-0,14
	P	<0,001

⁺συντελεστής συσχέτισης του Pearson ⁺⁺συντελεστής συσχέτισης του Spearman

Στη συνέχεια έγινε πολυπαραγοντική γραμμική παλινδρόμηση έχοντας ως εξαρτημένη μεταβλητή τη βαθμολογία στη διάσταση «Hyperactivity» και ως ανεξάρτητες τα δημογραφικά στοιχεία των μαθητών και τα στοιχεία που αφορούν στις καταχρήσεις τους και στον ελεύθερο χρόνο τους. Με τη μέθοδο διαδοχικής ένταξης/αφαίρεσης (stepwise method) βρέθηκαν τα αποτελέσματα του Πίνακα 17. Το φύλο, η ηλικία, η κατάσταση διαμονής, το αν αθλούνταν στον ελεύθερο τους χρόνο, το αν είχαν hobbies, το αν ασχολούνταν με τον υπολογιστή τους, η συχνότητα καπνίσματος, κατανάλωσης αλκοόλ και παράνομων ουσιών και η βαθμολογία ελεύθερου χρόνου βρέθηκαν να σχετίζονται ανεξάρτητα με τη βαθμολογία στη διάσταση «Hyperactivity».

Συγκεκριμένα, τα κορίτσια είχαν κατά 0,22 μονάδες χαμηλότερη βαθμολογία, δηλαδή λιγότερα προβλήματα, σε σύγκριση με τα αγόρια. Οι μαθητές που έμεναν μόνοι ή με άλλους συγγενείς είχαν κατά 1,42 μονάδες υψηλότερη βαθμολογία σε σύγκριση με τους μαθητές που έμεναν με τους δύο γονείς τους. Οι μαθητές που έμεναν με ένα γονιό είχαν κατά 0,48 μονάδες υψηλότερη βαθμολογία σε σύγκριση με τους μαθητές που έμεναν με τους δύο γονείς τους. Οι μαθητές που αθλούνταν στον ελεύθερο χρόνο τους είχαν κατά 0,39 μονάδες χαμηλότερη βαθμολογία σε σύγκριση με τους μαθητές που δεν αθλούνταν στον ελεύθερο χρόνο τους.

Επίσης, οι μαθητές που είχαν hobbies είχαν κατά 0,24 μονάδες χαμηλότερη βαθμολογία σε σύγκριση με τους μαθητές που δεν είχαν hobbies. Οι μαθητές που ασχολούνταν στον ελεύθερο χρόνο τους με τον υπολογιστή τους είχαν κατά 0,34 μονάδες υψηλότερη βαθμολογία σε σύγκριση με τους μαθητές που δεν ασχολούνταν στον ελεύθερο χρόνο τους με τον υπολογιστή τους. Όσο μεγαλύτεροι σε ηλικία ήταν οι μαθητές τόσο περισσότερα ήταν τα προβλήματα που είχαν στη διάσταση αυτή. Όσο αυξάνεται η συχνότητα που κάπνιζαν οι μαθητές τόσο περισσότερα ήταν τα προβλήματα που είχαν στη διάσταση αυτή. Όσο αυξάνεται η συχνότητα που καταναλώναν αλκοόλ οι μαθητές τόσο περισσότερα ήταν τα προβλήματα που είχαν στη διάσταση αυτή. Όσο αυξάνεται η συχνότητα που καταναλώναν παράνομες ουσίες οι μαθητές τόσο περισσότερα ήταν τα προβλήματα που είχαν στη διάσταση αυτή. Όσο περισσότερο ελεύθερο χρόνο είχαν οι μαθητές τόσο λιγότερα ήταν τα προβλήματα που είχαν στη διάσταση αυτή.

Πίνακας 17

Συσχετίσεις της υπερκινητικότητας με τα δημογραφικά στοιχεία των μαθητών, την κατάχρηση ουσιών και με τον ελεύθερο χρόνο τους

		β+	SE++	P
Φύλο	Αγόρια			
	Κορίτσια	-0,22	0,11	0,042
Μένω με:	Με τους δύο γονείς			
	Μόνος/ Με άλλους συγγενείς	1,24	0,61	0,043
	Με τον έναν γονέα	0,48	0,15	0,001
Αθλούμαι, Ανήκω σε κάποιο αθλητικό σύλλογο	Όχι			
	Ναι	-0,39	0,10	<0,001
Έχω hobbies	Όχι			
	Ναι	-0,24	0,11	0,026
Ασχολούμαι με το PC μου	Όχι			
	Ναι	0,34	0,11	0,003

Ηλικία	0,18	0,05	0,001
Πόσο συχνά κάνεις χρήση αλκοόλ	0,70	0,13	<0,001
Έχεις σκεφτεί να χρησιμοποιήσεις ή χρησιμοποίησες ποτέ κάποια παράνομη ουσία	0,41	0,15	0,008
Πόσο συχνά καπνίζεις τσιγάρα ή χρησιμοποιείς άλλα προϊόντα νικοτίνης	0,42	0,15	0,006
Βαθμολογία ελεύθερου χρόνου	-0,01	0,002	<0,001

+συντελεστής εξάρτησης ++τυπικό σφάλμα συντελεστή

Στον πίνακα 18, που ακολουθεί δίνεται η βαθμολογία των μαθητών στη διάσταση «Peer problems» ανάλογα με δημογραφικά τους στοιχεία καθώς και με το πώς περνούν τον ελεύθερο χρόνο τους. Οι μαθητές που έμεναν στην επαρχία είχαν σημαντικά υψηλότερη βαθμολογία στη διάσταση «Peer problems», που υποδηλώνει περισσότερες δυσκολίες στις σχέσεις με τους συνομηλίκους, σε σύγκριση με τους μαθητές που έμεναν σε Αθήνα/ Αττική. Επίσης, η βαθμολογία στη διάσταση «Peer problems» βρέθηκε να διαφέρει σημαντικά ανάλογα με την τάξη που πήγαιναν οι μαθητές. Συγκεκριμένα, μετά τη διόρθωση κατά Bonferroni βρέθηκε ότι οι μαθητές της Α΄ Γυμνασίου είχαν σημαντικά χαμηλότερη βαθμολογία σε σύγκριση με τους μαθητές της Γ΄ Γυμνασίου ($p=0,019$). Ακόμα, περισσότερες δυσκολίες στη διάσταση αυτή είχαν οι έφηβοι που ασχολούνταν με τον υπολογιστή τους στον ελεύθερο χρόνο τους, ενώ εκείνοι που αθλούνταν ή έβγαιναν με φίλους είχαν σημαντικά λιγότερες δυσκολίες.

Πίνακας 18

Συσχετίσεις των προβλημάτων με τους συνομηλίκους με τα δημογραφικά τους στοιχεία και με τον τρόπο διαχείρισης του ελεύθερου χρόνου

		Peer Problems		P Student's t-test
		Μέση τιμή	SD	
Φύλο	Αγόρια	1,49	1,56	0,242

Τρέχων τίτλος: ΔΥΝΑΤΟΤΗΤΕΣ ΚΑΙ ΔΥΣΚΟΛΙΕΣ ΨΥΧΙΚΗΣ ΥΓΕΙΑΣ, ΧΡΗΣΗ ΟΥΣΙΩΝ ΚΑΙ ΕΛΕΥΘΕΡΟΣ ΧΡΟΝΟΣ ΜΑΘΗΤΩΝ ΓΥΜΝΑΣΙΟΥ

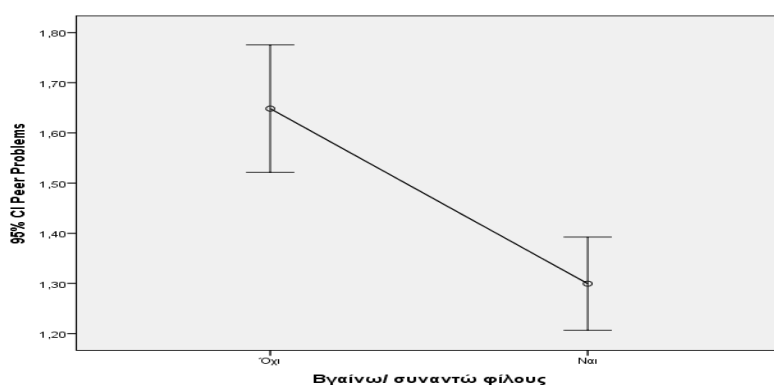
	Κορίτσια	1,40	1,45	
Τάξη	A-7th	1,32	1,38	0,024+
	B-8th	1,44	1,57	
	C-9th	1,58	1,57	
Περιοχή διαμονής	Αθήνα/Αττική	1,34	1,44	<0,001
	Επαρχία	1,71	1,64	
Μένω με:	Μόνος/ Με άλλους συγγενείς	2,92	2,57	<0,001
	Με τους δύο γονείς	1,37	1,44	
	Με τον έναν γονέα	1,80	1,77	
Ελληνική καταγωγή	Όχι	1,52	1,58	0,380
	Ναι	1,42	1,47	
Πως περνάτε τον ελεύθερο σας χρόνο:				
Αθλούμαι, Ανήκω σε κάποιο αθλητικό σύλλογο	Όχι	1,58	1,55	0,001
	Ναι	1,32	1,45	
Βγαίνω/ συναντώ φίλους	Όχι	1,65	1,61	<0,001
	Ναι	1,30	1,41	
Έχω hobbies	Όχι	1,44	1,50	0,979
	Ναι	1,44	1,52	
Παρακολουθώ τηλεόραση	Όχι	1,42	1,47	0,365
	Ναι	1,51	1,60	
Ασχολούμαι με το PC μου	Όχι	1,37	1,45	0,006
	Ναι	1,61	1,62	

+ANOVA

Στο Γράφημα 5 που ακολουθεί δίνεται η βαθμολογία των μαθητών στη διάσταση «Peer problems» ανάλογα με το αν έβγαιναν με τους φίλους τους στο ελεύθερο χρόνο τους.

Γράφημα 5

Βαθμολογία των μαθητών στη διάσταση «Peer problems» ανάλογα με το αν έβγαιναν με τους φίλους τους στο ελεύθερο χρόνο τους

Στον Πίνακα 19, που ακολουθεί δίνονται οι συντελεστές συσχέτισης της βαθμολογίας στη διάσταση «Peer problems» με την ηλικία των εφήβων, με τις συχνότητες που έκαναν τις διάφορες καταχρήσεις και με στοιχεία που αφορούν στον ελεύθερο χρόνο τους. Υπήρξε σημαντική συσχέτιση της βαθμολογίας στη διάσταση «Peer problems» με όλα τα στοιχεία του παρακάτω πίνακα. Τα προβλήματα με τους συνομηλίκους παρουσίασαν θετική συσχέτιση των προβλημάτων συμπεριφοράς των εφήβων με το κάπνισμα ($r = 0,06, p < 0,05$), την κατανάλωση αλκοόλ ($r = 0,11, p < 0,001$) και τη χρήση ουσιών ($r = 0,09, p < 0,05$), επιβεβαιώνοντας την αντίστοιχη υπόθεση. Επιπροσθέτως, σύμφωνα με την υπόθεση, τα προβλήματα με τους συνομηλίκους, παρουσίασαν αρνητική συσχέτιση με τη συχνότητα του ελεύθερου χρόνου ($r = -0,19, p < 0,001$). Οπότε, όσο μεγαλύτεροι σε ηλικία ήταν οι μαθητές, όσο συχνότερα κάπνιζαν, κατανάλωναν αλκοόλ και παράνομες ουσίες τόσο περισσότερες ήταν οι δυσκολίες τους στον τομέα αυτό. Επίσης, όσο λιγότερο ελεύθερο χρόνο είχαν, τόσο περισσότερες ήταν οι δυσκολίες τους στον τομέα αυτό.

Πίνακας 19

Συντελεστές συσχέτισης των προβλημάτων με τους συνομηλίκους με την ηλικία των εφήβων, με τις συχνότητες των καταχρήσεων και με τον ελεύθερο χρόνο τους

		Peer Problems
Ηλικία	r+	0,12
	P	<0,001
Πόσο συχνά κάνεις χρήση αλκοόλ.	r++	0,11
	P	<0,001
Πόσο συχνά καπνίζεις τσιγάρα ή χρησιμοποιείς άλλα προϊόντα νικοτίνης	r++	0,06
	P	0,021
Έχεις σκεφτεί να χρησιμοποιήσεις ή χρησιμοποιήσες ποτέ κάποια παράνομη ουσία	r++	0,09
	P	0,021
Έχεις ελεύθερο χρόνο για σένα;	r++	0,00
	P	0,899
Είχες αρκετές ευκαιρίες να βρίσκεσαι έξω;	r++	-0,16
	P	<0,001
Είχες αρκετό χρόνο για να συναντάς φίλους;	r++	-0,15
	P	<0,001
Μπορούσες να επιλέξεις τι θα κάνεις τον ελεύθερο χρόνο σου;	r++	-0,14
	P	<0,001
Βαθμολογία ελεύθερου χρόνου	r+	-0,19
	P	<0,001

⁺συντελεστής συσχέτισης του Pearson ⁺⁺συντελεστής συσχέτισης του Spearman

Στη συνέχεια έγινε πολυπαραγοντική γραμμική παλινδρόμηση έχοντας σαν εξαρτημένη μεταβλητή τη βαθμολογία στη διάσταση «Peer problems» και σαν ανεξάρτητες τα δημογραφικά στοιχεία των μαθητών και τα στοιχεία που αφορούν στις καταχρήσεις τους και στον ελεύθερό τους χρόνο. Με τη μέθοδο διαδοχικής ένταξης/αφαίρεσης (stepwise method) βρέθηκαν τα αποτελέσματα του Πίνακα 20. Η περιοχή διαμονής, η ηλικία, η κατάσταση διαμονής, το αν αθλούνταν στον ελεύθερο

τους χρόνο, το αν βγαίνουν με φίλους, το αν ασχολούνται με τον υπολογιστή τους, η συχνότητα κατανάλωσης αλκοόλ και παράνομων ουσιών και η βαθμολογία ελεύθερου χρόνου βρέθηκαν να σχετίζονται ανεξάρτητα με τη βαθμολογία στη διάσταση «Peer Problems». Συγκεκριμένα, οι μαθητές που έμεναν στην επαρχία είχαν κατά 0,36 μονάδες υψηλότερη βαθμολογία, δηλαδή περισσότερα προβλήματα, σε σύγκριση με τους μαθητές που έμεναν στην Αθήνα.

Επιπλέον, οι μαθητές που έμεναν μόνοι ή με άλλους συγγενείς είχαν κατά 1,04 μονάδες υψηλότερη βαθμολογία σε σύγκριση με τους μαθητές που έμεναν με τους δύο γονείς τους. Οι μαθητές που έμεναν με ένα γονιό είχαν κατά 0,33 μονάδες υψηλότερη βαθμολογία σε σύγκριση με τους μαθητές που έμεναν με τους δύο γονείς τους. Οι μαθητές που αθλούνταν στον ελεύθερο χρόνο τους είχαν κατά 0,16 μονάδες χαμηλότερη βαθμολογία σε σύγκριση με τους μαθητές που δεν αθλούνταν στον ελεύθερο χρόνο τους. Οι μαθητές που έβγαιναν με φίλους στον ελεύθερο χρόνο τους είχαν κατά 0,32 μονάδες χαμηλότερη βαθμολογία σε σύγκριση με τους μαθητές που δεν έβγαιναν με φίλους. Οι μαθητές που ασχολούνταν με τον υπολογιστή τους στον ελεύθερο χρόνο τους είχαν κατά 0,27 μονάδες υψηλότερη βαθμολογία σε σύγκριση με τους μαθητές που δεν ασχολούνταν με τον υπολογιστή τους. Όσο μεγαλύτεροι σε ηλικία ήταν οι μαθητές τόσο περισσότερα ήταν τα προβλήματα που είχαν στη διάσταση αυτή. Όσο αυξάνεται η συχνότητα που κατανάλωναν αλκοόλ οι μαθητές τόσο περισσότερα ήταν τα προβλήματα που είχαν στη διάσταση αυτή. Όσο αυξάνεται η συχνότητα που κατανάλωναν παράνομες ουσίες οι μαθητές τόσο περισσότερα ήταν τα προβλήματα που είχαν στη διάσταση αυτή. Όσο περισσότερο ελεύθερο χρόνο είχαν οι μαθητές τόσο λιγότερα ήταν τα προβλήματα που είχαν στη διάσταση αυτή.

Πίνακας 20

Συσχετίσεις των προβλημάτων διαγωγής με τα δημογραφικά στοιχεία των μαθητών, την κατάχρηση ουσιών και τον ελεύθερο χρόνο τους

		β+	SE++	P
Περιοχή διαμονής	Αθήνα/Αττική			
	Επαρχία	0,36	0,09	<0,001
Μένω με:	Με τους δύο γονείς			
	Μόνος/ Με άλλους συγγενείς	1,04	0,43	0,015
Αθλούμαι, Ανήκω σε κάποιο αθλητικό σύλλογο	Με τον έναν γονέα	0,33	0,11	0,003
	Όχι			
Βγαίνω/ συναντώ φίλους	Ναι	-0,16	0,08	0,039
	Όχι			
Ασχολούμαι με το PC μου	Ναι	-0,32	0,08	<0,001
	Όχι			
Ηλικία	Ναι	0,27	0,08	0,001
	Όχι			
Πόσο συχνά κάνεις χρήση αλκοόλ		0,14	0,04	0,001
Έχεις σκεφτεί να χρησιμοποιήσεις ή χρησιμοποιήσες ποτέ κάποια παράνομη ουσία		0,39	0,09	<0,001
Βαθμολογία ελεύθερου χρόνου		0,25	0,11	0,020
		-0,01	0,002	<0,001

+συντελεστής εξάρτησης ++τυπικό σφάλμα συντελεστή

Στον Πίνακα 21 που ακολουθεί δίνεται η συνολική βαθμολογία των μαθητών στην κλίμακα SDQ ανάλογα με δημογραφικά τους στοιχεία καθώς και με το πώς περνούν τον ελεύθερο χρόνο τους. Η συνολική βαθμολογία στην κλίμακα SDQ βρέθηκε να διαφέρει σημαντικά ανάλογα με την τάξη που πήγαιναν οι μαθητές. Συγκεκριμένα, μετά τη διόρθωση κατά Bonferroni βρέθηκε ότι οι μαθητές της Α΄ Γυμνασίου είχαν σημαντικά χαμηλότερη βαθμολογία, που υποδηλώνει περισσότερες δυσκολίες συνολικά, σε σύγκριση τόσο με τους μαθητές της Β΄ Γυμνασίου ($p = 0,011$) όσο και με τους μαθητές της Γ΄ Γυμνασίου ($p < 0,001$). Επίσης, οι μαθητές

της Β΄ Γυμνασίου είχαν σημαντικά χαμηλότερη βαθμολογία σε σύγκριση με τους μαθητές της Γ΄ Γυμνασίου ($p = 0,008$). Ακόμα, περισσότερες δυσκολίες συνολικά είχαν οι έφηβοι που ασχολούνταν με τον υπολογιστή τους στον ελεύθερο χρόνο τους, ενώ εκείνοι που αθλούνταν είχαν σημαντικά λιγότερες δυσκολίες.

Πίνακας 21

Συσχετίσεις της βαθμολογίας του SDQ με τα δημογραφικά στοιχεία και τον τρόπο διαχείρισης του ελεύθερου χρόνου

		Total SDQ score		P Student's t-test
		Μέση τιμή	SD	
Φύλο	Αγόρια	8,40	5,04	0,174
	Κορίτσια	8,77	5,16	
Τάξη	A-7th	7,64	4,76	<0,001+
	B-8th	8,60	5,19	
	C-9th	9,60	5,20	
Περιοχή διαμονής	Αθήνα/Αττική	8,57	4,99	0,807
	Επαρχία	8,65	5,41	
Μένω με:	Μόνος/ Με άλλους συγγενείς	17,55	9,94	<0,001
	Με τους δύο γονείς	8,26	4,83	
	Με τον έναν γονέα	10,25	5,70	
Ελληνική καταγωγή	Όχι	9,07	5,18	0,110
	Ναι	8,47	5,00	
Πως περνάτε τον ελεύθερο σας χρόνο:				
Αθλούμαι, Ανήκω σε κάποιο αθλητικό σύλλογο	Όχι	9,40	5,18	<0,001
	Ναι	7,89	4,94	
Βγαίνω/ συναντώ φίλους	Όχι	8,88	5,35	0,082
	Ναι	8,40	4,93	
Έχω hobbies	Όχι	8,67	5,06	0,380
	Ναι	8,42	5,22	
Παρακολουθώ τηλεόραση	Όχι	8,56	5,09	0,682

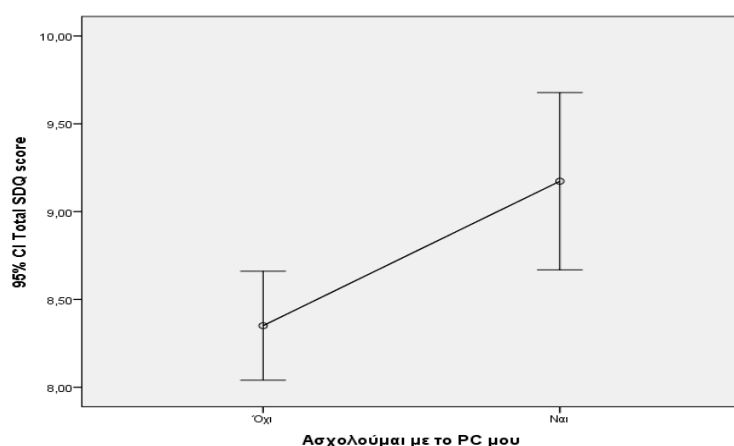
	Ναι	8,69	5,17	
Ασχολούμαι με το PC μου	Όχι	8,35	5,02	0,005
	Ναι	9,17	5,27	

⁺ANOVA

Στο Γράφημα 6 που ακολουθεί δίνεται η συνολική βαθμολογία των μαθητών ανάλογα με το αν ασχολούνταν με τον υπολογιστή τους στον ελεύθερο χρόνο τους.

Γράφημα 6

Συνολική βαθμολογία των μαθητών στο SDQ ανάλογα με το αν ασχολούνταν με τον υπολογιστή τους στον ελεύθερο χρόνο

Στον Πίνακα 22 που ακολουθεί δίνονται οι συντελεστές συσχέτισης της συνολικής βαθμολογίας των στην κλίμακα SDQ με την ηλικία των εφήβων, με τις συχνότητες που έκαναν τις διάφορες καταχρήσεις και με στοιχεία που αφορούν στον ελεύθερο χρόνο τους. Υπήρξε σημαντική συσχέτιση της συνολικής βαθμολογίας με σχεδόν όλα τα στοιχεία του παρακάτω πίνακα. Οι συνολικές δυσκολίες παρουσίασαν θετική συσχέτιση με το κάπνισμα ($r = 0,17, p < 0,001$), την κατανάλωση αλκοόλ ($r = 0,26, p < 0,001$) και τη χρήση ουσιών ($r = 0,20, p < 0,001$). Επιπροσθέτως, οι συνολικές δυσκολίες των εφήβων παρουσίασαν αρνητική συσχέτιση με τη συχνότητα του ελεύθερου χρόνου ($r = -0,21, p < 0,001$). Οπότε, όσο μεγαλύτεροι σε ηλικία ήταν οι μαθητές, όσο συχνότερα κάπνιζαν, κατανάλωναν αλκοόλ και παράνομες ουσίες

τόσο περισσότερες ήταν οι δυσκολίες τους συνολικά. Επίσης, όσο λιγότερο ελεύθερο χρόνο είχαν, τόσο περισσότερες ήταν οι δυσκολίες τους συνολικά.

Πίνακας 22

Συντελεστές συσχέτισης της συνολικής βαθμολογίας στην κλίμακα SDQ με την ηλικία των εφήβων, τις συχνότητες των καταχρήσεων και με τον ελεύθερο χρόνο

		Total SDQ score
Ηλικία	r+	0,21
	P	<0,001
Πόσο συχνά κάνεις χρήση αλκοόλ	r++	0,26
	P	<0,001
Πόσο συχνά καπνίζεις τσιγάρα ή χρησιμοποιείς άλλα προϊόντα νικοτίνης	r++	0,17
	P	<0,001
Έχεις σκεφτεί να χρησιμοποιήσεις ή χρησιμοποιήσες ποτέ κάποια παράνομη ουσία	r++	0,20
	P	<0,001
Έχεις ελεύθερο χρόνο για σένα;	r++	0,04
	P	0,147
Είχες αρκετές ευκαιρίες να βρίσκεσαι έξω;	r++	-0,16
	P	<0,001
Είχες αρκετό χρόνο για να συναντάς φίλους;	r++	-0,12
	P	<0,001
Μπορούσες να επιλέξεις τι θα κάνεις τον ελεύθερο χρόνο σου;	r++	-0,18
	P	<0,001
Βαθμολογία ελεύθερου χρόνου	r+	-0,21
	P	<0,001

⁺συντελεστής συσχέτισης του Pearson ⁺⁺συντελεστής συσχέτισης του Spearman

Στη συνέχεια έγινε πολυπαραγοντική γραμμική παλινδρόμηση έχοντας ως εξαρτημένη μεταβλητή τη συνολική βαθμολογία στην κλίμακα SDQ και ως ανεξάρτητες τα δημογραφικά στοιχεία των μαθητών και τα στοιχεία που αφορούν στις καταχρήσεις τους και στον ελεύθερο χρόνο τους. Με τη μέθοδο διαδοχικής

ένταξης/αφαίρεσης (stepwise method) βρέθηκαν τα αποτελέσματα του Πίνακα 23. Η ηλικία, η κατάσταση διαμονής, το αν αθλούνταν στον ελεύθερο τους χρόνο, το αν ασχολούνταν στον ελεύθερο χρόνο τους με τον υπολογιστή τους, η συχνότητα καπνίσματος, κατανάλωσης αλκοόλ και παράνομων ουσιών και η βαθμολογία ελεύθερου χρόνου βρέθηκαν να σχετίζονται ανεξάρτητα με τη συνολική βαθμολογία. Συγκεκριμένα, οι μαθητές που έμεναν μόνοι ή με άλλους συγγενείς είχαν κατά 5,37 μονάδες υψηλότερη βαθμολογία, δηλαδή περισσότερα προβλήματα, σε σύγκριση με τους μαθητές που έμεναν με τους δύο γονείς τους. Οι μαθητές που έμεναν με τον ένα γονέα είχαν κατά 1,35 μονάδες υψηλότερη βαθμολογία σε σύγκριση με τους μαθητές που έμεναν με τους δύο γονείς τους.

Οι μαθητές που αθλούνταν στον ελεύθερο χρόνο τους είχαν κατά 1,13 μονάδες χαμηλότερη βαθμολογία σε σύγκριση με τους μαθητές που δεν αθλούνταν στον ελεύθερο χρόνο τους. Οι μαθητές που ασχολούνταν με τον υπολογιστή τους στον ελεύθερο χρόνο τους είχαν κατά 0,81 μονάδες υψηλότερη βαθμολογία σε σύγκριση με τους μαθητές που δεν ασχολούνταν με τον υπολογιστή τους. Όσο μεγαλύτεροι σε ηλικία ήταν οι μαθητές τόσο περισσότερα ήταν τα συνολικά τους προβλήματα. Όσο αυξάνεται η συχνότητα που κάπνιζαν οι μαθητές τόσο περισσότερα ήταν τα συνολικά τους προβλήματα. Όσο αυξάνεται η συχνότητα που κατανάλωναν αλκοόλ οι μαθητές τόσο περισσότερα ήταν τα συνολικά τους προβλήματα. Όσο αυξάνεται η συχνότητα που κατανάλωναν παράνομες ουσίες οι μαθητές τόσο περισσότερα ήταν τα συνολικά τους προβλήματα. Όσο περισσότερο ελεύθερο χρόνο είχαν οι μαθητές τόσο λιγότερα ήταν τα συνολικά τους προβλήματα.

Πίνακας 23

Συσχετίσεις της συνολικής βαθμολογία στην κλίμακα SDQ με τα δημογραφικά στοιχεία των μαθητών, την κατάχρηση ουσιών και τον ελεύθερο χρόνο

		β+	SE++	P
	Με τους δύο γονείς			
Μένω με:	Μόνος/ Με άλλους συγγενείς	5,37	1,44	<0,001
	Με τον έναν γονέα	1,35	0,36	<0,001
Αθλούμαι, Ανήκω σε κάποιο αθλητικό σύλλογο	Όχι			
	Ναι	-1,13	0,25	<0,001
Ασχολούμαι με το PC μου	Όχι			
	Ναι	0,81	0,27	0,002
Ηλικία		0,69	0,13	<0,001
Πόσο συχνά κάνεις χρήση αλκοόλ		2,17	0,32	<0,001
Βαθμολογία ελεύθερου χρόνου		-0,05	0,01	<0,001
Πόσο συχνά καπνίζεις τσιγάρα ή χρησιμοποιείς άλλα προϊόντα νικοτίνης		1,06	0,37	0,004
Έχεις σκεφτεί να χρησιμοποιήσεις ή χρησιμοποιήσες ποτέ κάποια παράνομη ουσία		1,59	0,37	<0,001

+συντελεστής εξάρτησης ++τυπικό σφάλμα συντελεστή

Διερευνώντας τη συχνότητα καπνίσματος, κατανάλωσης αλκοόλ και απαγορευμένων ουσιών δεν βρέθηκε να σχετίζεται σημαντικά με τη βαθμολογία ελεύθερου χρόνου. Στον Πίνακα 24, που ακολουθεί δίνονται οι συντελεστές συσχέτισης του Spearman της βαθμολογίας ελεύθερου χρόνου με τις συχνότητες που έκαναν οι μαθητές τις διάφορες καταχρήσεις.

Πίνακας 24

Σχέση συχνότητας χρήσης ουσιών με την ποσότητα του ελεύθερου χρόνου

		Βαθμολογία ελεύθερου χρόνου
Πόσο συχνά κάνεις χρήση αλκοόλ	r	0,02
	P	0,455
Πόσο συχνά καπνίζεις τσιγάρα ή χρησιμοποιείς	r	0,02

Τρέχων τίτλος: ΔΥΝΑΤΟΤΗΤΕΣ ΚΑΙ ΔΥΣΚΟΛΙΕΣ ΨΥΧΙΚΗΣ ΥΓΕΙΑΣ, ΧΡΗΣΗ ΟΥΣΙΩΝ ΚΑΙ ΕΛΕΥΘΕΡΟΣ ΧΡΟΝΟΣ ΜΑΘΗΤΩΝ ΓΥΜΝΑΣΙΟΥ

<i>άλλα προϊόντα νικοτίνης</i>	P	0,555
<i>Έχεις σκεφτεί να χρησιμοποιήσεις ή</i>	r	-0,02
<i>χρησιμοποίησες ποτέ κάποια παράνομη ουσία</i>	P	0,396

Συζήτηση

Η εφηβεία αποτελεί κρίσιμη περίοδο στη ζωή του ατόμου καθώς πολλά στοιχεία προσωπικότητας, δυνατότητες και δυσκολίες διαμορφώνονται κατά την περίοδο αυτή και διέπουν τη ζωή του ατόμου (Barrett et al., 2014). Η διερεύνηση χαρακτηριστικών όπως η προκοινωνική συμπεριφορά, οι συναισθηματικές δυσκολίες, τα προβλήματα συμπεριφοράς, η υπερκινητικότητα και τα προβλήματα με τους συνομηλίκους πέρα από χρήσιμη είναι και αναγκαία για την έγκαιρη ανίχνευση και αντιμετώπιση των συνεπαγόμενων δυσκολιών και την αποτροπή των αντίξοων συνεπειών τους (Atiolla et al., 2017). Η συμβολή της παρούσας έρευνας στη βιβλιογραφία έγκειται στο γεγονός ότι εξετάζει τις δυνατότητες και τις δυσκολίες των εφήβων σε σχέση με δύο παραμέτρους, τη χρήση ουσιών και τον ελεύθερο χρόνο. Οι έρευνες που εξετάζουν τη σχέση των δυσκολιών των εφήβων με τον ελεύθερο χρόνο και με παράγοντες όπως η συχνότητά του και το αν ο τρόπος επένδυσής του προκύπτει από προσωπική επιλογή των εφήβων, είναι αρκετά περιορισμένες. Στα θετικά της παρούσας μελέτης συγκαταλέγεται και η διερεύνηση της σχέσης της χρήσης ουσιών με τον ελεύθερο χρόνο των εφήβων, σχέση για την οποία δεν υπάρχουν αρκετά ερευνητικά δεδομένα.

Δυνατότητες και δυσκολίες εφήβων και χρήση ουσιών

Τα αποτελέσματα της έρευνας επιβεβαίωσαν τις υποθέσεις για τη σχέση των δυνατοτήτων, των συναισθηματικών δυσκολιών και των προβλημάτων συμπεριφοράς με τη χρήση ουσιών στους συμμετέχοντες. Πιο συγκεκριμένα, η προκοινωνική συμπεριφορά των εφήβων παρουσίασε αρνητική συσχέτιση με τη χρήση ουσιών. Προβλήματα στην προκοινωνική συμπεριφορά και η συνεπαγόμενη σκληρότητα και τα μη συναισθηματικά χαρακτηριστικά προσωπικότητας έχουν συνδεθεί με υψηλή συχνότητα χρήσης ουσιών από τους εφήβους (Chen et al., 2008; Hyde et al., 2015).

Επιπλέον, σύμφωνα με τα αποτελέσματα της έρευνας, επιβεβαιώθηκε η ύπαρξη θετικής συσχέτισης ανάμεσα στις συναισθηματικές δυσκολίες και τη χρήση ουσιών, όπως αναμενόταν. Η ύπαρξη συναισθηματικών δυσκολιών, όπως άγχους ή κατάθλιψης, συνεπάγεται προβλήματα χρήσης ουσιών σε μεγάλη συχνότητα στους εφήβους (Costello et al., 2003). Αυτό πιθανόν να οφείλεται στο γεγονός ότι οι έφηβοι που αντιμετωπίζουν συναισθηματικές δυσκολίες μπορεί να στραφούν στη χρήση ουσιών στην προσπάθειά τους να διαφύγουν από τα αρνητικά τους συναισθήματα (Nolen-Hoeksema & Morrow, 1991).

Από την παρούσα έρευνα βρέθηκε θετική συσχέτιση ανάμεσα στα προβλήματα συμπεριφοράς και τη χρήση ουσιών. Η σχέση ανάμεσα στα προβλήματα συμπεριφοράς και στη χρήση ουσιών φαίνεται να είναι αμφίδρομη. Έφηβοι που επιδεικνύουν παραβατική συμπεριφορά τείνουν να παρουσιάζουν κατάχρηση ουσιών και υπερκατανάλωση αλκοόλ (Elbogen & Johnson, 2009; Brook et al., 2014).

Επίσης, τα αποτελέσματα της έρευνας έδειξαν ότι υπάρχει θετική συσχέτιση ανάμεσα στην υπερκινητικότητα και τη χρήση ουσιών από τους συμμετέχοντες. Τα προβλήματα υπερκινητικότητας παρουσιάζουν υψηλά ποσοστά συννοσηρότητας με τη χρήση ουσιών (Mitchell et al., 2013). Αυτό πιθανόν να οφείλεται στο γεγονός ότι η υπερκινητικότητα έχει συνδεθεί με έκπτωση σε πολλά πεδία λειτουργικότητας, έκπτωση που οδηγεί σε αντίξοα αποτελέσματα, όπως χρήση ουσιών (Agnew-Blais et al., 2018). Επιπλέον, η παρορμητικότητα που συχνά συνοδεύει την υπερκινητικότητα έχει συνδεθεί με την χρήση ουσιών λόγω του μειωμένου ανασταλτικού ελέγχου που αυτή συνεπάγεται (Verdejo-Garcia et al., 2008).

Τα προβλήματα με τους συνομηλίκους σχετίστηκαν θετικά με τη χρήση ουσιών, επιβεβαιώνοντας την αντίστοιχη υπόθεση. Η παρέα των συνομηλίκων φαίνεται να είναι ένας παράγοντας που μπορεί να δράσει καταλυτικά επιτείνοντας το

κάπνισμα, την κατανάλωση αλκοόλ και τη χρήση ουσιών στους εφήβους μέσω της ανάγκης για κοινωνική αποδοχή (Light et al., 2013; Carrus et al., 2016).

Δυνατότητες και δυσκολίες εφήβων και ελεύθερος χρόνος

Σε συμφωνία με τις υποθέσεις βρέθηκε ότι η προκοινωνική συμπεριφορά παρουσίασε θετική συσχέτιση με τη συχνότητα και με την ποιοτική χρήση του ελεύθερου χρόνου. Η κοινωνική συναναστροφή αποτελεί ένα από τα θετικά αποτελέσματα της ποιοτικής χρήσης του ελεύθερου χρόνου, καθώς παρέχει στο άτομο ευκαιρίες για καλλιέργεια θετικών προκοινωνικών συμπεριφορών, όπως το ενδιαφέρον για τους άλλους, η ενσυναίσθηση, ο εθελοντισμός (Finkelstein, 2009).

Από τα αποτελέσματα της παρούσας έρευνας, βρέθηκε, επίσης, ότι οι συναισθηματικές δυσκολίες σχετίζονταν αρνητικά με τη συχνότητα και την ποιοτική χρήση του ελεύθερου χρόνου των συμμετεχόντων, σύμφωνα με την αντίστοιχη υπόθεση. Η μη ποιοτική χρήση του ελεύθερου χρόνου από τους νέους έχει συνδεθεί με αρνητικές επιπτώσεις στην ευημερία τους, όπως συναισθηματικά προβλήματα (Maras et al., 2015; Twenge et al., 2018). Αυτό πιθανόν να συνδέεται με το γεγονός ότι οι μη εποικοδομητικοί τρόποι επένδυσης του ελεύθερου χρόνου, όπως η οκνηρία και η παρατεταμένη χρήση ηλεκτρονικών μέσων, οδηγούν σε κοινωνική απομόνωση, η οποία σε τη σειρά της επιφέρει αρνητικά συναισθήματα, συμπεριλαμβανομένων της κατάθλιψης, τους άγχους και της αυτοκτονικότητας (Lee & Stapinski, 2012; Biolcati et al., 2018; Twenge et al., 2018).

Επιπλέον, από τα αποτελέσματα της έρευνας βρέθηκε αρνητική συσχέτιση ανάμεσα στα προβλήματα συμπεριφοράς και τη συχνότητα και την ποιοτική χρήση του ελεύθερου χρόνου από τους εφήβους. Οι έφηβοι που είχαν στη διάθεσή τους περισσότερο ελεύθερο χρόνο παρουσίασαν λιγότερα προβλήματα διαγωγής σε σχέση με τους εφήβους που δεν είχαν αρκετό ελεύθερο χρόνο. Η συμμετοχή σε μη

δομημένες δραστηριότητες κατά τον ελεύθερο χρόνο φαίνεται να σχετίζεται με συμμετοχή σε συμπεριφορές υψηλού κινδύνου και με εκδήλωση προβλημάτων συμπεριφοράς (Kiesner et al., 2010; Pulver, Davison, & Pickett, 2015).

Η υπερκινητικότητα βρέθηκε ότι σχετίζεται αρνητικά με τη συχνότητα και την ποιοτική χρήση του ελεύθερου χρόνου, επιβεβαιώνοντας την αντίστοιχη υπόθεση. Η ποιοτική χρήση του ελεύθερου χρόνου, όπως η ενασχόληση με κάποια σωματική δραστηριότητα σχετίζεται αρνητικά με τα συμπτώματα της υπερκινητικότητας (Rommel et al., 2015). Αυτό πιθανόν να οφείλεται στο γεγονός ότι η σωματική δραστηριότητα προάγει την εξάσκηση των εκτελεστικών λειτουργιών, οι οποίες παρουσιάζουν ελλείμματα σε παιδιά με ΔΕΠ-Υ (Garin, & Etnier, 2010).

Επιπροσθέτως, τα προβλήματα με τους συνομηλίκους παρουσίασαν αρνητική συσχέτιση με τη συχνότητα και με την ποιοτική χρήση του ελεύθερου χρόνου, όπως αναμενόταν από τις υποθέσεις. Η εμπλοκή με συνομηλίκους σε μη δομημένες δραστηριότητες κατά τον ελεύθερο χρόνο μπορεί να παρεμποδίσει την εκμάθηση των κοινωνικών κανόνων και νορμών με αποτέλεσμα την εκδήλωση αποκλίνουσων και ρισκοκίνδυνων συμπεριφορών (Chen et al., 2000; Beier, 2018).

Έλεγχος συγχυτικών παραγόντων

Για τον έλεγχο τυχόν συγχυτικών παραγόντων που θα μπορούσαν να επηρεάσουν τις παραπάνω συσχετίσεις εξετάστηκαν με πολυπαραγοντική ανάλυση παράμετροι όπως το φύλο, η ηλικία, ο τόπος διαμονής, ο τρόπος διαχείρισης του ελεύθερου χρόνου.

Ως προς την προκοινωνική συμπεριφορά, σύμφωνα με τα αποτελέσματα, τα κορίτσια παρουσίαζαν λιγότερα προβλήματα στην προκοινωνική συμπεριφορά από τα αγόρια. Τα κορίτσια, σύμφωνα με έρευνες, φαίνεται να επιδεικνύουν περισσότερες προκοινωνικές συμπεριφορές από τα αγόρια (Abu-Akel, Baxendale, Mohr,

& Sullivan, 2018). Η ενασχόληση των εφήβων με τον υπολογιστή κατά τον ελεύθερο χρόνο είχε ως αποτέλεσμα περισσότερα προβλήματα στην προκοινωνική συμπεριφορά. Η παρατεταμένη χρήση υπολογιστή φαίνεται να οδηγεί σε απομόνωση και μειωμένη εξάσκηση προκοινωνικών και κοινωνικών δεξιοτήτων (Rydell, et al., 1997).

Από τα αποτελέσματα των αναλύσεων βρέθηκε ότι τα κορίτσια παρουσίαζαν περισσότερα προβλήματα συναισθηματικής φύσης συγκριτικά με τα αγόρια. Αποτελέσματα ερευνών έχουν δείξει ότι υπάρχει μία μεγάλη αντιπροσώπευση στις συναισθηματικές δυσκολίες από τα κορίτσια (Gonçalves et al., 2019). Επιπλέον, οι έφηβοι που διέμεναν μόνοι τους ή με άλλους εκτός των γονέων τους σημείωσαν περισσότερα συναισθηματικά προβλήματα απ' ότι οι έφηβοι που διέμεναν και με τους δύο γονείς τους. Αυτό πιθανόν να οφείλεται στο περιορισμένο ενδιαφέρον και τη μειωμένη συναισθηματική εμπλοκή των γονέων (Murray & Farrington, 2010). Επίσης, όσο μεγαλύτεροι σε ηλικία ήταν οι έφηβοι τόσο περισσότερες δυσκολίες συναισθηματικής φύσης παρουσίαζαν.

Όσοι έφηβοι ασχολούνταν με κάποιο άθλημα κατά τον ελεύθερο χρόνο τους παρουσίασαν λιγότερες συναισθηματικές δυσκολίες σε σύγκριση με όσους δεν αθλούνταν. Φαίνεται ότι η σωματική δραστηριότητα έχει ευεργετική επίδραση στα συναισθηματικά προβλήματα (Cooney et al., 2013). Αναφορικά με τα προβλήματα διαγωγής, μετά την πολυπαραγοντική γραμμική παλινδρόμηση, βρέθηκε ότι όσο μεγαλύτεροι ηλικιακά ήταν οι έφηβοι τόσο περισσότερα προβλήματα συμπεριφοράς παρουσίαζαν. Οι έφηβοι που διέμεναν μόνοι τους, με τον έναν γονέα ή με άλλους εκτός των γονέων τους σημείωσαν περισσότερα προβλήματα διαγωγής συγκριτικά με τους εφήβους που έμεναν και με τους δύο γονείς τους, γεγονός που μπορεί να οφείλεται στη χαμηλή γονεϊκή επίβλεψη που δέχονταν (Barrett & Katsiyannis, 2016).

Η ενασχόληση με τον υπολογιστή κατά τον ελεύθερο χρόνο σχετίστηκε με αυξημένα προβλήματα συμπεριφοράς, σύμφωνα με αντίστοιχα αποτελέσματα ερευνών (Carson et al., 2011).

Τα κορίτσια, σύμφωνα με τα αποτελέσματα της έρευνας, παρουσίασαν λιγότερα προβλήματα υπερκινητικότητας συγκριτικά με τα αγόρια. Ερευνητικά δεδομένα υποστηρίζουν ότι η υπερκινητικότητα τείνει να εμφανίζεται πιο συχνά στα αγόρια από ότι στα κορίτσια (Xu, Strathearn, Liu, Yang, & Bao, 2018; Alcántara-Canabal, Fernández-Baizán, Solís-Sánchez, Arias, & Méndez, 2019). Έφηβοι μεγαλύτερης ηλικίας παρουσίασαν αυξημένα προβλήματα υπερκινητικότητας, αποτέλεσμα που μπορεί να συνδέεται με το γεγονός ότι οι δυσκολίες είναι πιο αντίξοες χωρίς έγκαιρη παρέμβαση (Atilola et al., 2017). Επίσης, όσοι έφηβοι έμεναν μόνοι τους, με τον ένα γονέα ή με άλλους εκτός των γονέων επέδειξαν περισσότερα προβλήματα υπερκινητικότητας σε σχέση με αυτούς που διέμεναν και με τους δύο γονείς τους. Αυτό σχετίζεται πιθανόν με τη μειωμένη επίβλεψη, όπως υποστήριξαν αποτελέσματα ερευνών (Murray & Farrington, 2010; Barrett & Katsiyannis, 2016).

Όσοι έφηβοι αθλούνταν ή είχαν κάποιο χόμπι σημείωναν λιγότερα προβλήματα υπερκινητικότητας ενώ όσοι ασχολούνταν με τον υπολογιστή τους κατά τον ελεύθερο χρόνο τους επέδειξαν περισσότερα προβλήματα υπερκινητικότητας. Η εμπλοκή σε δραστηριότητες που περιέχουν σωματική άσκηση έχει συνδεθεί με μειωμένα προβλήματα υπερκινητικότητας χάρη στην εξάσκηση των εκτελεστικών λειτουργιών που επιτυγχάνεται (Gapin, & Etnier, 2010; Rommel et al., 2015).

Ως προς τα προβλήματα με τους συνομηλίκους, οι έφηβοι που διέμεναν σε επαρχιακή περιοχή ή μόνοι, με τον ένα γονέα ή με άλλους είχαν περισσότερες δυσκολίες στη σχέση τους με τους συνομηλίκους συγκριτικά με αυτούς που έμεναν σε αστική περιοχή ή μαζί με τους δύο γονείς τους. Αυτό πιθανόν να συνδέεται με το

γεγονός ότι η χαμηλή γονεϊκή εμπλοκή σχετίζεται με αντίξοα αποτελέσματα για τα παιδιά και τους εφήβους σε διάφορα πεδία, όπως η κοινωνικότητα (Murray & Farrington, 2010). Οι έφηβοι μεγαλύτερης ηλικίας αντιμετώπιζαν περισσότερα προβλήματα με τους συνομηλίκους τους.

Επίσης, βρέθηκε ότι όσοι έφηβοι αθλούνταν ή έβγαιναν με φίλους τους στον ελεύθερο χρόνο τους είχαν λιγότερα προβλήματα με τους συνομηλίκους τους από αυτούς που δεν ασχολούνταν με τις παραπάνω δραστηριότητες στο ελεύθερο χρόνο τους. Για παράδειγμα, αυτοί που ασχολούνταν με τον υπολογιστή αντιμετώπιζαν περισσότερες δυσκολίες στη σχέση τους με τους συνομηλίκους σε σύγκριση με αυτούς που δεν ασχολούνταν με τον υπολογιστή τους. Αυτό πιθανόν να συνδέεται με την απομόνωση του ατόμου κατά την ενασχόλησή του με τον υπολογιστή (Carson et al., 2011).

Επιπλέον, σε σχέση με τις συνολικές δυσκολίες των εφήβων, μετά την πολυπαραγοντική γραμμική παλινδρόμηση, φάνηκε ότι οι έφηβοι που διέμεναν μόνοι, με τον ένα γονέα ή με άλλους εκτός των γονέων τους επέδειξαν περισσότερες συνολικές δυσκολίες από αυτούς που διέμεναν και με τους δύο γονείς τους, γεγονός που πιθανόν να συνδέεται με την περιορισμένη γονεϊκή εμπλοκή και επίβλεψη (Murray & Farrington, 2010). Επίσης, όσο μεγαλύτερη ήταν η ηλικία των εφήβων τόσο περισσότερες συνολικές δυσκολίες αντιμετώπιζαν. Όσοι από τους μαθητές κάπνιζαν, κατανάλωναν αλκοόλ ή έκαναν χρήση παράνομων ουσιών σημείωσαν περισσότερες συνολικές δυσκολίες. Η χρήση ουσιών παρουσιάζει υψηλά ποσοστά συννοσηρότητας με αρκετές συναισθηματικές και διαταραχές της συμπεριφοράς (Costello et al., 2003; Brook et al., 2014). Η ενασχόληση με κάποιο άθλημα είχε ως αποτέλεσμα λιγότερες συνολικές δυσκολίες ενώ η ενασχόληση με τον υπολογιστή στον ελεύθερο χρόνο συνδέθηκε με περισσότερες συνολικές δυσκολίες στους

εφήβους. Η συμμετοχή σε κάποιο άθλημα φαίνεται να συντελεί στην καλλιέργεια θετικών συναισθημάτων στους εφήβους μέσω των ευκαιριών που παρέχει για κοινωνική συναναστροφή και συνεργατικότητα (Super et al., 2018). Αντίθετα, η παρατεταμένη ενασχόληση με τον υπολογιστή κατά τον ελεύθερο χρόνο μπορεί να οδηγήσει σε κοινωνική απομόνωση που επιφέρει αρνητικά συναισθήματα και αποκλίνουσες συμπεριφορές (Carson et al., 2011; Lee & Stapinski, 2012). Η ύπαρξη περισσότερου ελεύθερου χρόνου είχε ως αποτέλεσμα λιγότερες συνολικές δυσκολίες.

Χρήση ουσιών και ελεύθερος χρόνος

Η αρνητική συσχέτιση ανάμεσα στη συχνότητα του ελεύθερου χρόνου και τη χρήση ουσιών δεν επιβεβαιώθηκε από τα αποτελέσματα της έρευνας. Πιο συγκεκριμένα, βρέθηκε ότι η συχνότητα καπνίσματος, κατανάλωσης αλκοόλ και απαγορευμένων ουσιών δε σχετιζόταν στατιστικώς σημαντικά με τη βαθμολογία του ελεύθερου χρόνου. Η απόρριψη της υπόθεσης πιθανόν να οφείλεται στην ύπαρξη διαμεσολαβητικών παραγόντων στη σχέση της συχνότητας του ελεύθερου χρόνου με τη χρήση ουσιών, όπως ο τρόπος διαχείρισης του ελεύθερου χρόνου, η παρέα των συνομηλίκων, η ύπαρξη επίβλεψης. Σχετικές έρευνες έδειξαν ότι η τακτική συμμετοχή σε μη δομημένες δραστηριότητες κατά τον ελεύθερο χρόνο συνδέθηκε με υψηλά ποσοστά χρήσης ουσιών (Badura et al., 2018). Αντίθετα, η εμπλοκή των εφήβων σε κάποια σωματική δραστηριότητα λειτουργεί αποτρεπτικά για τη χρήση ουσιών (Sabo & Veliz, 2014).

Πλεονεκτήματα της έρευνας

Στόχος της παρούσας έρευνας ήταν να εξεταστεί το πώς οι συναισθηματικές δυσκολίες και τα προβλήματα διαγωγής σε μαθητές Γυμνασίου σχετίζονται με τη χρήση ουσιών και με τον ελεύθερο χρόνο τους. Οι υποθέσεις της έρευνας

διερευνήθηκαν με τη χρήση ερωτηματολογίου που περιλάμβανε την κλίμακα SDQ και ερωτήσεις για τη χρήση ουσιών και τον ελεύθερο χρόνο.

Στα θετικά της παρούσας έρευνας συγκαταλέγεται το γεγονός ότι μελετήθηκαν πολλές μεταβλητές παράλληλα και διερευνήθηκε η μεταξύ τους σχέση, για την οποία η μέχρι τώρα έρευνα είναι αρκετά περιορισμένη. Πιο συγκεκριμένα, δεν υπάρχουν αρκετές έρευνες για τη σχέση της χρήσης ουσιών με τον ελεύθερο χρόνο. Επιπλέον, η μεταβλητή του ελεύθερου χρόνου διερευνήθηκε με έναν πολυδιάστατο τρόπο, δηλαδή όχι μόνο ως συμμετοχή σε κάποια δραστηριότητα. Στην παρούσα έρευνα διερευνήθηκε και η συχνότητα του ελεύθερου χρόνου σε σχέση με τις συναισθηματικές δυσκολίες, τα προβλήματα συμπεριφοράς και τη χρήση ουσιών από τους εφήβους, σχέση για την οποία δεν υπάρχουν αρκετές μελέτες. Σαφές πλεονέκτημα της έρευνας αποτελεί και το μεγάλο μέγεθος του δείγματος, που αποτελούνταν από 1581 μαθητές. Το μέγεθος του δείγματος είναι ικανοποιητικό ώστε να εξαχθούν ασφαλή συμπεράσματα με δυνατότητα γενίκευσης.

Περιορισμοί της έρευνας

Η παρούσα έρευνα πέρα από τα πλεονεκτήματα παρουσιάζει και ορισμένους περιορισμούς. Συγκεκριμένα, το γεγονός ότι το δείγμα της έρευνας συλλέχθηκε μόνο από μία αστική και μία επαρχιακή περιοχή δείχνει μία περιορισμένη αντιπροσώπευση. Επιπλέον, το γεγονός ότι η έρευνα ήταν συγχρονική καθιστά αδύνατη τη μελέτη αιτιακών σχέσεων ανάμεσα στις εξεταζόμενες μεταβλητές.

Πρακτικές εφαρμογές της έρευνας

Η διερεύνηση της σχέσης των δυνατοτήτων και των δυσκολιών με τη χρήση ουσιών και με τον ελεύθερο χρόνο, που μελετήθηκε στην παρούσα έρευνα μπορεί να αξιοποιηθεί με στόχο την πρόληψη και την αντιμετώπιση δυσμενών, για τον έφηβο και το περιβάλλον του, καταστάσεων, όπως η κοινωνική απομόνωση, η εκδήλωση

παραβατικής συμπεριφοράς και η έκπτωση της λειτουργικότητας. Δεδομένου του ότι η μεγαλύτερη συχνότητα του ελεύθερου χρόνου και η ποιοτική διαχείρισή του συνδέθηκαν με λιγότερα συναισθηματικά και προβλήματα συμπεριφοράς, θα μπορούσαν να σχεδιαστούν και να εφαρμοστούν στο σχολείο προγράμματα παρέμβασης που να ενισχύουν την αύξηση και την ποιοτική χρήση του ελεύθερου χρόνου των μαθητών. Ένα προληπτικό πρόγραμμα θα μπορούσε να επικεντρωθεί στην ενθάρρυνση και στην παροχή ευκαιριών στους εφήβους να συμμετέχουν σε εποικοδομητικές δραστηριότητες κατά τον ελεύθερο χρόνο τους. Κάτι τέτοιο θα μπορούσε να λειτουργήσει αποτρεπτικά για τη συμμετοχή σε παραβατικές συμπεριφορές και για την εμπλοκή σε αποκλίνουσες ομάδες συνομηλίκων (Pulver et al., 2015).

Προτάσεις για μελλοντικές έρευνες

Η σχέση των δυνατοτήτων και των δυσκολιών των εφήβων με τη χρήση ουσιών και τον ελεύθερο χρόνο θα ήταν σκόπιμο να μελετηθεί και σε προοπτικές μελέτες για τη διερεύνηση ύπαρξης αιτιακών σχέσεων μεταξύ των παραπάνω μεταβλητών. Επίσης, ενδιαφέρον θα παρουσίαζε η μελέτη άλλων παραγόντων που επιδρούν στη σχέση της συχνότητας του ελεύθερου χρόνου με τη χρήση ουσιών, όπως η παρέα των συνομηλίκων. Η μελέτη αυτής της σχέσης θα ήταν ιδιαίτερα χρήσιμη καθώς η παρέα των συνομηλίκων διαδραματίζει σημαντικό ρόλο στη συμπεριφορά του εφήβου και επηρεάζει τις επιλογές του, επομένως όσο περισσότερο χρόνο περνά ο έφηβος με τους συνομηλίκους του είναι πιθανό να αυξάνει το μέγεθος αυτής της επιρροής (Light et al., 2013; Carrus et al., 2016). Επιπλέον, θα ήταν σκόπιμο να μελετηθούν και άλλοι παράγοντες εκτός του ελεύθερου χρόνου που θα μπορούσαν να λειτουργήσουν προστατευτικά απέναντι στη χρήση ουσιών, όπως η φιλία, οι υψηλές σχολικές επιδόσεις και οι σχέσεις με το οικογενειακό περιβάλλον. Η

μελέτη αυτών των παραγόντων θα ήταν ιδιαίτερα χρήσιμη εφόσον θα διευκόλυνε το σχεδιασμό, στοχευμένων στον εκάστοτε μαθητικό πληθυσμό, προγραμμάτων παρέμβασης (Herrenkohl, Aisenberg, Williams, & Jenson, 2011; Catalano et al., 2012).

Συμπεράσματα

Η μελέτη της ψυχικής υγείας των εφήβων αποτελεί σημαντικό πεδίο έρευνας καθώς οι δυσκολίες που έχουν την έναρξή τους σε αυτή την περίοδο έχουν σημαντικές επιπτώσεις για το άτομο και τη λειτουργικότητά του. Λαμβάνοντας υπόψη τα αποτελέσματα της παρούσας έρευνας, φαίνεται ότι οι έφηβοι που αντιμετώπιζαν περισσότερες δυσκολίες έκαναν πιο συχνά χρήση ουσιών, είχαν λιγότερο ελεύθερο χρόνο και δε διαχειρίζονταν εποικοδομητικά τον ελεύθερο χρόνο τους. Τα παραπάνω αναδεικνύουν την ανάγκη διεξαγωγής προοπτικών μελετών για τον σχεδιασμό και την εφαρμογή στους εφήβους, προγραμμάτων παρέμβασης, βασισμένων στην ποιοτική διαχείριση του ελεύθερου χρόνου, με σκοπό την αντιμετώπιση των παρουσιαζόμενων δυσκολιών και των συνεπειών τους.

Βιβλιογραφία

- Abu-Akel, A., Baxendale, L., Mohr, C., Sullivan, S. (2018). The association between schizotypal traits and social functioning in adolescents from the general population. *Psychiatry Research*, 270, 895-900. doi: 10.1016/j.psychres.2018.11.007.
- Aebi, M., Barra, S., Bessler, C., Steinhausen, H. C., Walitza, S., Plattner, B. (2016). Oppositional defiant disorder dimensions and subtypes among detained male adolescent offenders. *Journal of Child Psychology and Psychiatry*, 57, 729-736.
- Agnew-Blais, J., Polanczyk, G., Danese, A., Wertz, J., Moffitt, T., & Arseneault, L. (2018). Young adult mental health and functional outcomes among individuals with remitted, persistent and late-onset ADHD. *The British Journal of Psychiatry*, 1-9. doi:10.1192/bjp.2018.97.
- Alcántara-Canabal, L., Fernández-Baizán, C., Solís-Sánchez, G., Arias, J. L., Méndez, M. (2019). Identification of behavioural and emotional problems in premature children in the primary care setting. *Atencion Primaria*. pii: S0212-6567(18)30543-2. doi: 10.1016/j.aprim.2018.11.005.
- Ali, A. S., Awadelkarim, M. A. (2016). The nature and prevalence of psychiatric disorders in a Sudanese juvenile correctional facility. *Sudanese Journal of Paediatrics*, 16, 28-40.
- Althoff, R. R., Verhulst, F. C., Rettew, D. C., Hudziak, J. J., & van der Ende, J. (2010). Adult outcomes of childhood dysregulation: a 14-year follow-up study. *Journal of the American Academy of Child and Adolescent Psychiatry*, 49, 1105-16.
- American Psychiatric Association (APA). (2013). Diagnostic and statistical manual

- of mental disorders, fifth edition (DSM-5). Washington, DC: APA Press.
- Anderson, C. A., Gentile, D. A., & Buckley, K. E. (2007). *Violent video game effects on children and adolescents: Theory, research, and public policy*. New York, NY, US: Oxford University Press.
- Asendorpf, J. B. (1990). Beyond social withdrawal: shyness, unsociability, and peer avoidance. *Human Development*, 33, 250–259.
- Atilola, O., Ola, B., Abiri, G., Ola, B., Abiri, G., Sahid-Adebambo, M., Odukoya, O., Adewuya, A., Coker O., Folarin, O., Fasawe A. (2017). Status of mental-health services for adolescents with psychiatric morbidity in youth correctional institutions in Lagos. *Journal of Child and Adolescent Mental Health*, 29, 63-83.
- Badura, P., Madarasova-Geckova, A., Sigmundova, D., Sigmund, E., van Dijk, J. P., Reijneveld, S. A. (2018). Can organized leisure-time activities buffer the negative outcomes of unstructured activities for adolescents' health? *International Journal of Public Health*, 63, 743-751. <https://doi.org/10.1007/s00038-018-1125-3>.
- Bailey, R., Hillman, C., Arent, S., & Petitpas, A. (2013). Physical activity: an underestimated investment in human capital? *Journal of Physical Activity & Health*, 10, 289–308. doi: 10.1123/jpah.10.3.289.
- Bandura, A. (2001). Social cognitive theory: An agentic perspective. *Annual Review of Psychology*, 52, 1–26.
- Barrett, D. E., Katsiyannis, A. (2016). Juvenile offending and crime in early adulthood: a large sample analysis. *Journal of Child and Family Studies*, 25, 1086–1097.

- Barrett, D. E., Katsiyannis, A., Zhang, D., Zhang, D. (2014). Delinquency and Recidivism: A Multicohort, Matched-Control Study of the Role of Early Adverse Experiences, Mental Health Problems, and Disabilities. *Journal of Emotional and Behavioral Disorders*, 22, 3-15.
- Beard J. G., & Ragheb M. G. (1980). Measuring leisure satisfaction. *Journal of Leisure Research*, 12, 20–33. doi: 10.1080/00222216.1980.11969416.
- Becker, B. E., & Luthar, S. S. (2007). Peer perceived admiration and social preference: contextual correlates of positive peer regard among suburban and urban adolescents. *Journal of Research on Adolescence*, 17, 117–144.
- Beier, H. (2018). Situational peer effects on adolescents' alcohol consumption: the moderating role of supervision, activity structure, and personal moral rules. *Deviant Behavior*, 39, 363–379.
- Bélair, M. A., Kohen, D. E., Kingsbury, M., & Colman, I. (2018). Relationship between leisure time physical activity, sedentary behaviour and symptoms of depression and anxiety: evidence from a population-based sample of Canadian adolescents. *BMJ open*, 8, e021119. doi:10.1136/bmjopen-2017-021119.
- Biolcati, R., Mancini, G., Trombini, E. (2018). Proneness to Boredom and Risk Behaviors During Adolescents' Free Time. *Psychological Reports*, 121, 303–323.
- Bohnert, A. M., & Garber, J. (2007). Prospective relations between organized activity participation and psychopathology during adolescence. *Journal of Abnormal Child Psychology*, 35, 1021-1033.
- Brendgen, M., Vitaro, F., & Bukowski, W. M. (2000). Deviant friends and early adolescents' emotional and behavioral adjustment. *Journal of Research on Adolescence*, 10, 173–189.

- Brook, J. S., Lee, J. Y., Rubenstone, E., Brook, D. W., & Finch, S. J. (2014). Triple comorbid trajectories of tobacco, alcohol, and marijuana use as predictors of antisocial personality disorder and generalized anxiety disorder among urban adults. *American journal of public health, 104*, 1413-20.
- Bunford, N., Evans, S. W., & Wymbs, F. (2015). ADHD and emotion dysregulation among children and adolescents. *Clinical Child and Family Psychology Review, 18*, 185-217.
- Carlo, G. (2014). The development and correlates of prosocial moral behaviors. In M. Killen & J. G. Smetana (Eds.), *Handbook of moral development* (2nd ed., pp. 208–234). New York, NY: Psychology Press.
- Carlo, G., Mestre, M. V., McGinley, M. M., Tur-Porcar, A., Samper, P., & Opal, D. (2014). The protective role of prosocial behaviors on antisocial behaviors: the mediating effects of deviant peer affiliation. *Journal of Adolescence, 37*, 359–366.
- Carlo, G., & Randall, B. A. (2002). The development of a measure of prosocial behaviors for late adolescents. *Journal of Youth and Adolescence, 31*, 31–44.
- Carrus, G., Panno, A., Deiana, L., Crano, W. D., Fiorentino, D., Ceccanti, M., & Giulian, A. (2016). iGroup membership and adolescents' alcohol intake: The role of drinking motives. *Journal of Studies on Alcohol and Drugs, 77*, 143-149.
- Carson, V., Pickett, W., & Janssen, I. (2011). Screen time and risk behaviors in 10-to 16-year-old Canadian youth. *Preventive Medicine, 52*, 99-103.
- Catalano, R. F., Fagan, A. A., Gavin, L. E., Greenberg, M. T., Irwin, C. E., Ross, D. A., & Shek, D. T. L. (2012). Worldwide application of the prevention science research base in adolescent health. *The Lancet, 379*, 1653–1664.

- Chen, L., Chen, X., Zhao, S., Doran C. French, D. C., Jin, S., & Li, L. (2018). Predicting Substance Use and Deviant Behavior from Prosociality and Sociability in Adolescents. *Journal of Youth & Adolescence*, 1-9.
- Chen, X., & French, D. C. (2008). Children's social competence in cultural context. *Annual Review of Psychology*, 59, 591–616.
- Chen, X., Li, D., Li, Z., Li, B., & Liu, M. (2000). Sociable and prosocial dimensions of social competence in Chinese children: common and unique contributions to social, academic, and psychological adjustment. *Developmental Psychology*, 36, 302–314.
- Choi S., & Yoo, Y. (2017). Leisure attitude and satisfaction with leisure and life: proposing leisure prioritization and justification. *World Leisure Journal*, 59, 140–155. 10.1080/16078055.2016.1216886.
- Chu, X. W., Fan, C. Y., Liu, Q. Q., Zhou, Z. K. (2018). Cyberbullying victimization and symptoms of depression and anxiety among Chinese adolescents: examining hopelessness as a mediator and self-compassion as a moderator. *Computers in Human Behavior*, 86, 377-386.
- Collins, W. A., & Steinberg, L. (2006). Adolescent development in interpersonal context: Socioemotional processes. In K. A. Renninger & I. E. Sigel (Eds.), *Handbook of child psychology: Vol. 4., Socioemotional processes* (pp. 1003–1067). New York, NY: Wiley.
- Commonwealth Department of Health and Aged Care and Australian Institute of Health and Welfare. (1999). National Health Priority Areas Report: Mental Health; 1998. Australian Institute of Health and Welfare. Commonwealth Department of Health and Aged Care and Australian Institute of Health and Welfare. Canberra.

- Cooney, G. M., Dwan, K., Greig, C. A., Lawlor, D. A., Rimer, J., Waugh, F. R., McMurdo, M., Mead, G. E. (2013). Exercise for depression. *Cochrane Database of Systematic Reviews*, 9. Art. No.: CD004366. Doi: 10.1002/14651858.CD004366.pub6.
- Costello, E. J., Mustillo, S., Erkanli, A., Keeler, G., & Angold, A. (2003). Prevalence and development of psychiatric disorders in childhood and adolescence. *Archives of General Psychiatry*, 60, 837–844.
- Cox, W. M., & Klinger, E. (2011). A motivational model of alcohol use: Determinants of use and change. *Handbook of Motivational counseling: Goal-based Approaches to Assessment and intervention with Addiction and Other Problems*, 131-158.
- Crone, E. A., & Dahl, R. E. (2012). Understanding adolescence as a period of social–affective engagement and goal flexibility. *Nature Reviews Neuroscience*, 13, 636–650.
- Cuellar, A. E., Markowitz, S., Libby, A. M. (2004). Mental health and substance abuse treatment and juvenile crime. *Journal of Mental Health Policy and Economics*, 7, 59–68.
- Dam, C. V., Nijhof K., Scholte, R., Veerman, W. (2010). *Evaluatie Nieuw Zorgaanbod Gesloten jeugdzorg voor jongeren met ernstige gedragsproblemen: Eindrapport [Evaluation of New Healthcare in closed youthcare with adolescents with severe behavioral problems: Final report]*. Nijmegen, the Netherlands: Practicon en Behavioural Science Institute, Radboud Universiteit Nijmegen.
- De Wit, L., Van Straten, A., Lamers, F., Cuijpers, P., & Penninx, B. (2011). Are sedentary television watching and computer use behaviors associated with

- anxiety and depressive disorders? *Psychiatry Research*, 186, 239–43. doi: 10.1016/j.psychres.2010.07.003.
- Deng, S., Roosa, M. W. (2007). Family influences on adolescent delinquent behaviors: applying the social development model to a Chinese sample. *American Journal of Community Psychology*, 40, 333–344.
- Diepenmaat A., van Eijsden M., Janssens J., Loomans E., Stone L. (2014). Verantwoording SDQ leerkrachtvragenlijst voor gebruik binnen het onderwijs en in de zorg. Nijmegen, the Netherlands: GGD Amsterdam/Radboud Universiteit Nijmegen.
- DiGuseppi, G. T., Meisel, M. K., Balestrieri, S. G., Ott, M.Q., Cox, M. J., Clark, M. A., & Barnett, N. P. (2018). Resistance to peer influence moderates the relationship between perceived (but not actual) peer norms and binge drinking in a college student social network. *Addictive Behaviors*, 80, 47-52.
- Dishion, T. J., & Patterson, G. R. (2006). The development and ecology of antisocial behavior in children and adolescents. In D. Cicchetti & D. J. Cohen(Eds.), *Developmental psychopathology: Vol. 3. Risk, disorder, and adaptation* (pp. 503 –541). New York, NY: Wiley.
- Donaldson, S. I., Grant-Vallone, E. J. (2002). Understandign Self-Report Bias in Organizational Behavior Research. *Journal of Business and Psychology*, 17, 245-260.
- Dougherty, L. R., Smith, V. C., Bufferd, S. J., Carlson, G. A., Stringaris, A., Leibenluft, E., & Klein, D. N. (2014). DSM-5 disruptive mood dysregulation disorder: Correlates and predictors in young children. *Psychological Medicine*, 21, 1-12.

- Eccles, J. S., Barber, B. L., Stone, M., Hunt, J. (2003). Extracurricular activities and adolescent development. *Journal of Social Issues*, 59, 865–889.
- Eisenberg, N. (2015). Self-regulation: Conceptual issues and relations to developmental outcomes in childhood and adolescence. In G. Oettingen & P. M. Gollwitzer (Eds.), *Self-regulation in adolescence* (pp. 57–77). New York, NY: Cambridge University Press.
- Eisenberg, N., & Spinrad, T. L. (2014). Multidimensionality of prosocial behavior: Rethinking the conceptualization and development of prosocial behavior. In L.M. Padilla-Walker & G. Carlo (Eds.), *Prosocial development: A multidimensional approach* (pp.17–39). New York, NY: Oxford University Press.
- Eisenberg, N., Spinrad, T. L., & Knafo-Noam, A. (2015). Prosocial development. In R.M. Lerner & M.E. Lamb (Eds.), *Handbook of child psychology and developmental science: Vol. 3. Social, emotional, and personality development* (7th ed., pp. 610–656). New York, NY: Wiley.
- Elbogen, E. B., Johnson, S.C. (2009). The intricate link between violence and mental disorder: results from the National Epidemiologic Survey on Alcohol and Related Conditions. *Archives of General Psychiatry*, 66, 152–161.
- Finkelstein, M. A. (2009). Intrinsic vs. extrinsic motivational orientations and the volunteer process. *Personality and Individual Differences*, 46, 653–658.
- Fisher, B. W., Gardella, J. H., Teurbe-Tolon, A. R. (2016). Peer cybervictimization among adolescents and the associated internalizing and externalizing problems: a meta-analysis. *Journal of Youth and Adolescence*, 45, 1727-1743.
- Forth, A. E., Kosson, D. S., Hare, R. D. (2003). *Hare Psychopathy Checklist: Youth version (PCL:YV)*. Multi-Health Systems, Toronto.

- Freire T. (2013). “Leisure experience and positive identity development in adolescents,” in *Positive Leisure Science: From Subjective Experience to Social Contexts*, ed. Freire T., editor. (Dordrecht: Springer;), 61–79.
- Freire T. (2017). Leisure and positive psychology: contributions to optimal human functioning. *Journal of Positive Psychology*, 13, 1–4. doi: 10.1080/17439760.2017.1374445.
- Freire, T., Tavares, D., Silva, E., & Teixeira, A. (2016). “Flow, leisure, and positive youth development,” in *Flow Experience. Empirical Research and Applications*, eds Harmat L., Andersen F., Ullén F., Wright J., editors. Dordrecht: Springer.
- Freire, T., & Teixeira, A. (2018). The Influence of Leisure Attitudes and Leisure Satisfaction on Adolescents' Positive Functioning: The Role of Emotion Regulation. *Frontiers in psychology*, 9, 1349. doi:10.3389/fpsyg.2018.01349.
- Frick, P. J., Ray, J. V., Thornton, L. C., Kahn, R. E. (2014). Can callous-unemotional traits enhance the understanding, diagnosis, and treatment of serious conduct problems in children and adolescents? A comprehensive review. *Psychology Bulletin*, 140, 1–57.
- Gapin, J., & Etnier, J. L. (2010). The relationship between physical activity and executive function performance in children with attention-deficit hyperactivity disorder. *Journal of Sport & Exercise Psychology*, 32, 753-763.
- Giannakopoulos, G., Tzavara, C., Dimitrakaki, C., Kolaitis, G., Rotsika, V., & Tountas, Y. (2009). *SDQ-HEL*.
- Gibbs, J. C. (2014). *Moral development and reality: Beyond the theories of Kohlberg, Hoffman, and Haidt*. New York, NY: Oxford University Press.

- Gillespie, S. M., Kongerslev, M. T., Sharp, C. Bo, S. Abu-Akel, A. M. (2018). Does Affective Theory of Mind Contribute to Proactive Aggression in Boys with Conduct Problems and Psychopathic Tendencies? *Child Psychiatry and Human Development*. doi: 10.1007/s10578-018-0806-8. [Epub ahead of print].
- Goldstein, R. B., Chou, S. P., Saha, T. D., Smith, S. M., Jung, J., Zhang, H., Pickering, R. P., Ruan, W. J., Huang, B., & Grant, B. F. (2017). The Epidemiology of Antisocial Behavioral Syndromes in Adulthood: Results From the National Epidemiologic Survey on Alcohol and Related Conditions-III. *The Journal of Clinical Psychiatry*, 78, 90-98. doi: 0.4088/JCP.15m10358.
- Gonçalves, S. F., Chaplin, T. M., Turpyn, C. C., Niehaus, C. E., Curby, T. W., Sinha, R., Ansell, E. B. (2019). Difficulties in Emotion Regulation Predict Depressive Symptom Trajectory from Early to Middle Adolescence. *Child Psychiatry and Human Development*. doi: 10.1007/s10578-019-00867-8.
- Goodman, R. (1997). *Strengths & Difficulties Questionnaire*.
- Grisso, T. (2008). Adolescent offenders with mental disorders. *Future Child*, 18, 143-164.
- Hardy, S. A. (2006). Identity, reasoning, and emotion: An empirical comparison of three sources of moral motivation. *Motivation and Emotion*, 30, 207–215.
- Hardy, S. A., & Carlo, G. (2005). Identity as a source of moral motivation. *Human Development*, 48, 232–256.
- Hare, R. D. (2006). Psychopathy: A clinical and forensic overview. *Psychiatry Clinical North America*, 29, 709-724.

- Hawkins, J. D., Herrenkohl, T. I., Farrington, D. P., Brewer, D., Catalano, R. F., Harachi, T. W., Cothorn, L. (2000). Department of Justice, Washington, DC. Office of Juvenile Justice and Delinquency Prevention. *Predictors of Youth Violence. Juvenile Justice Bulletin*. [Washington, D.C.]: Distributed by ERIC Clearinghouse. Ανακτήθηκε από <https://eric.ed.gov/?id=ED440196>.
- Herrenkohl, T. I., Aisenberg, E., Williams, J. H., & Jenson, J. M. (2011). Violence in context: Current evidence on risk, protection, and prevention. New York: Oxford University Press.
- Hertz, S. G., & Krettenauer, T. (2016). Does moral identity effectively predict moral behavior?: A meta-analysis. *Review of General Psychology, 20*, 129–140.
- Hervás, A., de Santos, T., Quintero, J., Ruíz-Lázaro, P. M., Alda, J. A., Fernández-Jaén, A., & Ramos-Quiroga, J. A. (2016). Delphi consensus on attention deficit hyperactivity disorder (ADHD): Evaluation by a panel of experts. *Actas Españolas De Psiquiatria, 44*, 231-243.
- Huang, H., Hong, J. S., Espelage, D. L. (2013). Understanding factors associated with bullying and peer victimization in Chinese schools within ecological contexts. *Journal of Child and Family Studies, 22*, 881-892.
- Huizinga, D., Loeber, R., Thornberry, T., Cothorn, L. (2000). Co-Occurrence of Delinquency and Other Problem Behaviors. Office of Juvenile Justice and Delinquency Prevention; Washington, DC, USA.
- Hyde, L. W., Burt, S. A., Shaw, D. S., Donnellan, M. B., & Forbes, E. E. (2015). Early starting, aggressive, and/or callous–unemotional? Examining the overlap and predictive utility of antisocial behavior subtypes. *Journal of Abnormal Psychology, 124*, 329.

- Johnston, M., & Krettenauer, T. (2011). Moral self and moral emotion expectancies as predictors of anti- and prosocial behaviour in adolescence: A case for mediation? *European Journal of Developmental Psychology, 8*, 228–243.
- Kaczynski, A. T., Manske, S. R., Mannell, R. C., Grewal K. (2008). Smoking and Physical Activity: A Systematic Review. *American Journal of Health Behavior, 32*, 93–110.
- Keltner, D., Kogan, A., Piff, P. K., & Saturn, S. R. (2014). The sociocultural appraisals, values, and emotions (SAVE) framework of prosociality: core processes from gene to meme. *Annual Review of Psychology, 65*, 425–460.
- Kessler, R. C., Berglund, P., Demler, O. V., Jin, R., Koretz, D., Merikangas, K. R., Rush, A. J., Walters, E. E., Wang, P. S. (2003). The epidemiology of major depressive disorder: Results from the National Comorbidity Survey Replication (NCS-R). *JAMA, 289*, 3095–3105.
- Kiesner, J., Poulin, F., & Dishion, T. J. (2010). Adolescent substance use with friends moderating and mediating effects of parental monitoring and peer activity contexts. *Merrill Palmer Q, 56*, 529–556. doi: 10.1353/mpq.2010.0002.
- Kim S., Sung J., Park J., & Dittmore S. W. (2015). The relationship among leisure attitude, satisfaction, and psychological wellbeing for college students. *Journal of Physical Education and Sport, 15*, 70–76. doi: 10.7752/jpes.2015.01012.
- Knecht, A. B., Burk, W. J., Weesie, J., & Steglich, C. (2011). Friendship and alcohol use in early adolescence: A multilevel social network approach. *Journal of Research on Adolescence, 21*, 475–487.
- Kollins, S. H., McClernon, F. J., & Fuemmeler, B. F. (2005). Association between smoking and attention-deficit/hyperactivity disorder symptoms in a

- population-based sample of young adults. *Archives of General Psychiatry*, *62*, 1142-1147.
- Kuntsche, E., Knibbe, R., Gmel, G., & Engels, R. (2005). Why do young people drink? A review of drinking motives. *Clinical Psychology Review*, *25*, 841-861.
- Lalayants, M., Prince, J. D. (2014). Delinquency, depression, and substance use disorder among child welfare-involved adolescent females. *Child Abuse and Neglect*, *38*, 797-807.
- Lansford, J. E., Capanna, C., Dodge, K. A., Caprara, G. V., Bates, J. E., Pettit, G. S., & Pastorelli, C. (2007). Peer social preference and depressive symptoms of children in Italy and the United States. *International Journal of Behavioral Development*, *31*, 274–283.
- Lee, B. W., Stapinski, L. A. (2012). Seeking safety on the internet: relationship between social anxiety and problematic internet use. *Journal of Anxiety Disorders*, *26*, 197–205. doi: 10.1016/j.janxdis.2011.11.001.
- Leveresen, I., Danielsen, A. G., Birkeland, M. S., & Samdal, O. (2012). Basic psychological need satisfaction in leisure activities and adolescents' life satisfaction. *Journal of youth and adolescence*, *41*, 1588-99.
- Li, D., Liao, A., & Khoo, A. (2011). Examining the influence of actual-ideal self-discrepancies, depression, and escapism, on pathological gaming among massively multiplayer online adolescent gamers. *Cyberpsychology, Behavior, and Social Networking*, *14*, 535–539. 10.1089/cyber.2010.0463.
- Light, J. M., Greenan, C. C., Rusby, J. C., Nies, K. M., & Snijders, T. A. (2013). Onset to first alcohol use in early adolescence: A network diffusion model. *Journal of Research on Adolescence*, *23*, 487–499.

- Lisha, N. E., & Sussman, S. (2010). Relationship of high school and college sports participation with alcohol, tobacco, and illicit drug use: a review. *Addictive behaviors, 35*, 399-407.
- Loeber, R., Farrington, D. P., & Petechuk, D. (2003). Child delinquency: Early intervention and prevention (Child delinquency: Bulletin series). Washington, DC: U.S. Department of Justice, Office of Juvenile Justice and Delinquency Prevention.
- Mahoney J. L., Larson R. W., & Eccles J. S. (2005). *Organized Activities as Contexts of Development; Extracurricular Activities, After-School and Community Programs*. Mahwah, NJ: Lawrence Erlbaum.
- Maras, D., Flament, M. F., Murray, M., Buchholz, A, Henderson, K. A., Obeid, N., & Goldfield, G. S. (2015),.Screen time is associated with depression and anxiety in Canadian youth. *Preventive Medicine, 73*, 133-138.
- Massey, S. H., Newmark, R. L., & Wakschlag, L. S. (2018). Explicating the role of empathic processes in substance use disorders: A conceptual framework and research agenda. *Drug and Alcohol Review, 37*, 316-332.
- Matley, F. A., & Davies, E. L. (2018). Resisting temptation: Alcohol specific self-efficacy mediates the impacts of compensatory health beliefs and behaviours on alcohol consumption. *Psychology, Health & Medicine, 23*, 259-269.
- McKercher, C., Sanderson, K., Schmidt, M. D., Otahal, P., Patton, G. C., Dwyer, T., Venn, A. J. (2014). Physical activity patterns and risk of depression in young adulthood: A 20-year cohort study since childhood. *Social Psychiatry and Psychiatric Epidemiology, 49*, 1823–1834.
- Merikangas, K. R., He, J. P., Burstein, M., Swanson, S. A., Avenevoli, S., Cui, L., Benjet, C., Georgiades, K., Swendsen. J. (2010). Lifetime prevalence of

- mental disorders in US adolescents: Results from the National Comorbidity Survey Replication–Adolescent Supplement (NCS-A). *Journal of the American Academy of Child & Adolescent Psychiatry*, 49, 980–989.
- Mitchell, M. R., Weiss, V. G., Beas, B. S., Morgan, D., Bizon, J. L., & Setlow, B. (2013). Adolescent risk taking, cocaine self-administration, and striatal dopamine signaling. *Neuropsychopharmacology: official publication of the American College of Neuropsychopharmacology*, 39, 955-962.
- Moffitt, T. E., Caspi, A. (2001). Childhood predictors differentiate life-course persistent and adolescence-limited antisocial pathways among males and females. *Development and Psychopathology*, 13, 355–75.
- Moshman, D. (2011). *Adolescent rationality and development: Cognition, morality, and identity*. (3rd ed.). New York, NY: Psychology Press.
- Murray, J., Farrington, D. P. (2010). Risk factors for conduct disorder and delinquency: key findings from longitudinal studies. *Canadian Journal of Psychiatry*, 55, 633-642.
- Murthy, R. S. (2017). National mental health survey of India 2015-2016. *Indian Journal of Psychiatry*, 59, 21–26.
- Nguyen, A. B., Clark, T. T., Belgrave, F. Z. (2011). Empathy and drug use behaviors among African-American adolescents. *Journal of Drug Education*, 41, 289-308.
- Nolen-Hoeksema, S., Morrow, J. (1991). A prospective study of depression and posttraumatic stress symptoms after a natural disaster: the 1989 Loma Prieta earthquake. *Journal of Personality and Social Psychology*, 61, 115-121.
- Oshri, A., Tubman, J. G., Jaccard, J. (2011). Psychiatric symptom typology in a sample of youth receiving substance abuse treatment services: associations

- with self-reported child maltreatment and sexual risk behaviors. *AIDS and Behavior*, *15*, 1844-1856.
- Padilla-Walker, L. M., Carlo, G., & Nielson, M. G. (2015). Does helping keep teens protected? Longitudinal bidirectional relations between prosocial behavior and problem behavior. *Child Development*, *86*, 1759–1772.
- Patel, V., Flisher, A. J., Hetrick, S., McGorry, P. (2007). Mental health of young people: A global public-health challenge. *Lancet*, *369*, 1302–1313.
- Pitchforth, J., Fahy, K., Ford, T., Wolpert, M., Viner, R., & Hargreaves, D. (2018). Mental health and well-being trends among children and young people in the UK, 1995-2014: Analysis of repeated cross-sectional national health surveys. *Psychological Medicine*, 1-11. doi:10.1017/S0033291718001757.
- Polanczyk, G., de Lima, M. S., Horta, B. L., Biederman, J., Rohde, L. A. (2007). The worldwide prevalence of ADHD: a systematic review and metaregression analysis. *The American Journal of Psychiatry*, *164*, 942–948.
- Prinz, J. (2008). *The emotional construction of morals*. New York: Oxford University Press.
- Pulver, A., Davison, C., & Pickett, W. (2015). Time-use patterns and the recreational use of prescription medications among rural and small town youth. *Journal of Rural Health*, *31*, 217–228. doi: 10.1111/jrh.12103.
- Reifman, A., Watson, W. K., & McCourt, A. (2006). Social networks and college drinking: Probing processes of social influence and selection. *Personality and Social Psychology Bulletin*, *32*, 820-832.
- Reijntjes, A., Kamphuis, J. H., Prinzie, P., & Telch, M. J. (2010). Peer victimization and internalizing problems in children: A meta-analysis of longitudinal studies. *Child Abuse & Neglect*, *34*, 244-252.

- Rommel, A. S., Lichtenstein, P., Rydell, M., Kuja-Halkola, R., Asherson, P., Kuntsi, J., & Larsson, H. (2015). Is Physical Activity Causally Associated With Symptoms of Attention-Deficit/Hyperactivity Disorder? *Journal of the American Academy of Child and Adolescent Psychiatry, 54*, 565-70.
- Rydell, A. M., Hagekull, B., & Bohlin, G. (1997). Measurement of two social competence aspects in middle childhood. *Developmental Psychology, 33*, 824-833.
- Sabo, D. & Veliz, P. (2014). Participation in Organized Competitive Sports and Physical Activity among U.S. Adolescents Assessment of a Public Health Resource. *Health Behavior & Policy Review, 1*, 503-512.
- Sanders, C. E, Field, T. M., Diego, M., & Kaplan, M. (2000). The relationship of Internet use to depression and social isolation among adolescents. *Adolescence, 35*, 793–797.
- Schultz, D., Jaycox, L. H., Ayer, L., Setodji, C. M., Mahmud, A., Kofner, A., Barnes-Proby, D. (2017). Improving Outcomes for Children Exposed to Violence: Safe Start Promising Approaches. *Rand Health Quarterly, 7*, 6.
- Schwartz, J. A., Beaver, K. M., & Barnes, J. C. (2015). The Association between Mental Health and Violence among a Nationally Representative Sample of College Students from the United States. *PloS one, 10*, e0138914. doi:10.1371/journal.pone.0138914.
- Sheldon, K. M, Abad, N., & Omoile, J. (2009). Testing self-determination theory via Nigerian and Indian adolescents. *International Journal of Behavioral Development, 33*, 451–459.

- Shin, K., You, S. (2013). Leisure type, leisure satisfaction and adolescents' psychological wellbeing. *Journal of Pacific Rim Psychology, 7*, 53–62. doi: 10.1017/prp.2013.6.
- Sibley, M.H., Pelham, W. E., Molina, B. S., Gnagy, E.M., Waschbusch, D.A., Biswas, A., MacLean, M.G., Babinski, D. E., Karch, K. M. (2011). The delinquency outcomes of boys with ADHD with and without comorbidity. *Journal of Abnormal Child Psychology, 39*, 21-32.
- Solomon, E., Garside, R., (2008). *Ten Years of Labour's Youth Justice Reforms: An Independent Audit*. London: Centre for Crime and Justice Studies, King's College London.
- Sonntag, K. C., Brenhouse, H. C., Freund, N., Thompson, B. S., Puhl, M., & Andersen, S. L. (2014). Viral over-expression of D1 dopamine receptors in the prefrontal cortex increase high-risk behaviors in adults: comparison with adolescents. *Psychopharmacology, 231*, 1615-1626.
- Spencer, T. J., Faraone, S. V., Surman, C. B., Petty, C., Clarke, A., Batchelder, H., Wozniak, J, & Biederman, J. (2011). Toward defining deficient emotional self-regulation in children with attention-deficit/hyperactivity disorder using the Child Behavior Checklist: A controlled study. *Postgraduate Medicine, 123*, 50-59.
- Steinberg, L., & Monahan, K. C. (2007). Age differences in resistance to peer influence. *Developmental Psychology, 43*, 1531–1543.
- Suldo, S., Thalji, A., Ferron, J. (2011). Longitudinal academic outcomes predicted by early adolescents' subjective well-being, psychopathology, and mental health status yielded from a dual factor model. *The Journal of Positive Psychology, 6*, 17–30.

- Suls, J., Martin, R., & Wheeler, L. (2002). Social comparison: Why, with whom, and with what effect? *Current Directions in Psychological Science, 11*, 159-163.
- Super, S., Hermens, N., Verkooijen, K., & Koelen, M. (2018). Examining the relationship between sports participation and youth developmental outcomes for socially vulnerable youth. *BMC public health, 18*, 1012. doi:10.1186/s12889-018-5955-y.
- Taşkıran, S., Mutluer, T., Tufan, A. E., Semerci, B. (2017). Understanding the associations between psychosocial factors and severity of crime in juvenile delinquency: a cross-sectional study. *Neuropsychiatric Disease and Treatment, 13*, 1359–1366.
- Teixeira A., & Freire T. (2013). The leisure attitude scale: psychometrics properties of a short version for adolescents and young adults. *Leisure, 37*, 57–67. doi: 10.1080/14927713.2013.776748.
- Thomson, N. D., Centifanti, L. C. (2017). Proactive and reactive aggression subgroups in typically developing children: the role of executive functioning, psychophysiology, and psychopathy. *Child Psychiatry & Human Development, 49*, 197-208.
- Twenge, J. M., Joiner, T. E., Rogers, M. L., & Martin, G. N. (2018). Increases in depressive symptoms, suicide-related outcomes, and suicide rates among US adolescents after 2010 and links to increased new media screen time. *Clinical Psychological Science: A Journal of the Association for Psychological Science, 6*, 3-17.
- Valente, T. W., Unger, J. B., & Johnson, C. A. (2005). Do popular students smoke? The association between popularity and smoking among middle school students. *Journal of Adolescent Health, 37*, 323–329.

- Valentine, J. C., Cooper, H., Bettencourt, B. A., DuBois, D. L. (2002). Out-of-School Activities and Academic Achievement: The Mediating Role of Self-Beliefs. *Educational Psychologist*, 37, 245-256.
doi: 10.1207/S15326985EP3704_4.
- Van den Eijnden, R., Vermulst, A., van Rooij, A. J., Scholte, R., van de Mheen, D. (2014). The bidirectional relationships between online victimization and psychosocial problems in adolescents: a comparison with real-life victimization. *Journal of Youth and Adolescence*, 43, 790-802.
- Verdejo-García A., Lawrence, A. J., & Clark, L. (2008). Impulsivity as a vulnerability marker for substance-use disorders: review of findings from high-risk research, problem gamblers and genetic association studies. *Neuroscience Biobehavioral Reviews*, 32, 777-810. doi: 10.1016/j.neubiorev.2007.11.003.
- Wentzel, K. R. (2014). Prosocial behavior and peer relations in adolescence. In L. M. Padilla-Walker & G. Carlo (Eds.), *Prosocial development: A multidimensional approach* (pp. 178–200). New York, NY: Oxford University Press.
- Whiteford, H. A., Degenhardt, L., Rehm, J., Baxter, A. J., Ferrari, A. J., Erskine, H. E., Charlson, F. J., Norman, R. E., Flaxman, A. D., Johns, N., Burstein, R., Murray, C. J., Vos, T. (2013). Global burden of disease attributable to mental and substance use disorders: findings from the Global Burden of Disease Study 2010. *Lancet*, 382, 1575-1586.
- Wills, T. A., & Dishion, T. J. (2004). Temperament and adolescent substance use: A transactional analysis of emerging self-control. *Journal of Clinical Child and Adolescent Psychology*, 33, 69–81.

World Health Organization. Mental Health Atlas. (2014). Ανακτήθηκε

από: <http://www.apps.who.int/iris/bitstream/10665/178879/1/9789241565011>

_eng.pdf.

Xu, G., Strathearn, L., Liu, B., Yang, B., & Bao, W. (2018). Twenty-Year Trends in

Diagnosed Attention-Deficit/Hyperactivity Disorder Among US Children and

Adolescents, 1997-2016. *JAMA network open*, 1, e181471.

doi:10.1001/jamanetworkopen.2018.1471.